

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

TANJA ROGELJ
MENTORICA: DOC. DR. VALENTINA HLEBEC

MERE SREDIŠČNOSTI IN POMEMBNOСТИ TER MEDOSEBNE ZNAČILNOSTI
ČLANOV SOCIALNEGA OMREŽJA

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA 2003

KAZALO

1. UVOD	4
2. MEDOSEBNI ODNOSI	6
2.1 ZNAČILNOSTI MEDOSEBNIH ODNOSOV.....	6
2.2 VRSTA MEDOSEBNIH ODNOSOV – PRIJATELJSTVO.....	16
2.3 MERJENJE MEDOSEBNIH ODNOSOV	20
2.3.1 OSAMLJENOST	20
2.3.2 SOCIALNA IZOLACIJA	20
2.3.3 SAMOSPOŠTOVANJE	21
2.3.4 SAMOOPOZARJANJE.....	21
2.3.5 KONFORMNOST	22
3. SOCIALNA OMREŽJA	23
3.1 OPREDELITEV SOCIALNIH OMREŽIJ IN OSNOVNI POJMI.....	23
3.2 SREDIŠČNOST IN POMEMBNOST	28
3.2.1 MERE SREDIŠČNOSTI IN POMEMBNOSTI POSAMEZNE ENOTE	29
3.2.1.1 MERE SREDIŠČNOSTI IN POMEMBNOSTI GLEDE NA STOPNJO	30
3.2.1.2 MERA SREDIŠČNOSTI IN POMEMBNOSTI GLEDE NA DOSTOPNOST	31
3.2.1.3 MERA SREDIŠČNOSTI IN POMEMBNOSTI GLEDE NA VMESNOST	33
4. SOCIALNA OPORA	35
4.1 OPREDELITEV SOCIALNE OPORE	35
4.2 MERJENJE SOCIALNE OPORE V POPOLNIH OMREŽJIH	35
4.3 SOCIALNA OPORA IN MEDOSEBNE ZNAČILNOSTI V POPOLNIH SOCIALNIH OMREŽJIH	37
5. HIPOTEZE	44
6. EMPIRIČNA ANALIZA	47
6.1 OPIS PODATKOV	47
6.2 PREVERJANJE HIPOTEZ	49
6.2.1 HIERARHIČNO ZDRUŽEVANJE V SKUPINE	49
6.2.2 METODA VODITELJEV.....	51
6.2.2.1 OPIS KONČNE RAZVRSTITVE V TRI SKUPINE	52
6.2.3 PRIMERJAVE VEČ POVPREČIJ	54
6.2.4 PRIMERJAVA POVPREČIJ PO SPOLU ZA VSE OBRAVNAVANE SPREMENLJIVKE	60
7. SKLEP	64
8. LITERATURA	66

KAZALO PRILOG	72
PRILOGA A: VPRAŠALNIK MEDOSEBNIH ODNOSOV	72
PRILOGA B: VPRAŠALNIK O RAZPOLOŽENJU ANKETIRANCEV	77
PRILOGA C: VPRAŠALNIK ŠTIRIH RAZSEŽNOSTI SOCIALNE OPORE	78
PRILOGA D: RAZISKOVALNI NAČRT	85
PRILOGA E: RAZVRSTITEV MEDOSEBNIH ZNAČILNOSTI DIJAKOV ZNOTRAJ POSAMEZNIH RAZREDOV.....	86

1. UVOD

Analiza socialnih omrežij se vse pogosteje uveljavlja in predstavlja specifičen raziskovalni pristop znotraj družboslovnih znanosti. Prednost analize omrežij pred klasičnim načinom analize spremenljivk je opazovanje odnosov med enotami omrežja. V tej nalogi me bo predvsem zanimala analiza položaja enot v popolnem socialnem omrežju. V splošnem lahko rečem, da je enota v omrežju središčna, če se nahaja na strateško pomembnih položajih v omrežju, oziroma če je enota zaradi svojih povezav z drugimi enotami opaznejša kot druge enote. Torej se bom ukvarjala z merami središčnosti in pomembnosti (prestiza) za popolna socialna omrežja osmih razredov dijakov gimnazije Bežigrad. Popolna omrežja v tej nalogi so opredeljena kot omrežja socialne opore. Socialno oporo sestavljajo materialna, informacijska in emocionalna opora ter neformalno druženje. V nadaljevanju bom mere središčnosti in pomembnosti za vse razsežnosti socialne opore povezala s klasično sociološko analizo. V nalogi gre v tem primeru za merjenje medosebnih značilnosti dijakov oziroma za štiri sklope trditev, ki se nanašajo na prijateljstvo, vedenje v socialnih situacijah (konformnost in samoopozarjanje), socialno izolacijo in socialno samospoštovanje. Torej s štirimi sklopi trditev merimo osamljenost, samoopozarjanje, konformnost, socialno izolacijo in socialno samospoštovanje dijakov. Značilnosti se ne oblikujejo le kot posledica takšnih ali drugačnih demografskih značilnosti. Dijaki niso izolirani posamezniki, ampak so med seboj povezani v kompleksna omrežja medosebnih odnosov. Velik del značilnosti se oblikuje, vzdržuje ali spreminja prav v odnosih in interakcijah posameznika z zanj pomembnimi ljudmi (sošolci, vrstniki, prijatelji itn.). Prav izkušnje s pomembnimi drugimi vplivajo na sposobnost posameznika, da vstopa v odnose, in na način, kako deluje znotraj njih. Posameznik ima relativno stabilna pričakovanja o možni uporabi svojih omrežij opore, kadar potrebuje pomoč. Razlike v značilnostih medosebnih odnosov vplivajo tako na to, ali sploh poiščeš pomoč, kot tudi na to, kako si ustvariš in vzdržuješ vire opore ter kako to oporo ocenjuješ.

Diplomska naloga je sestavljena iz teoretičnega in empiričnega dela. Začela bom s teoretičnim delom. Za uvodnim poglavjem bom najprej opredelila značilnosti medosebnih odnosov, kot so osamljenost, socialna izolacija, samoopozarjanje, konformnost in samospoštovanje. Poskušala bom opredeliti predvsem tiste vidike značilnosti medosebnih odnosov, ki so povezani z značilnostmi socialnega omrežja. Sledi merjenje medosebnih

odnosov, kjer so predstavljeni sklopi vprašanj, lestvice in pomen posameznih vrednosti. V naslednjem poglavju se bom ukvarjala z analizo socialnih omrežij. V tem poglavju je zajeta tako opredelitev socialnih omrežij kot tudi področja možne uporabe popolnih socialnih omrežij. Eden od načinov možne uporabe je prav gotovo analiza položaja enot v popolnem omrežju, zato so v nadaljevanju predstavljene mere središčnosti in pomembnosti posamezne enote. Glede na to, da so popolna omrežja v tej nalogi opredeljena kot omrežja socialne opore, sem naslednje poglavje posvetila predvsem opredelitvi in merjenju štirih razsežnosti socialne opore. Poleg tega sem v tem poglavju predstavila primere povezav socialne opore z značilnostmi medosebnih odnosov v popolnih socialnih omrežjih. Peto poglavje predstavljajo hipoteze. Sledi empirični del diplomske naloge, kjer bom s pomočjo zbranih podatkov poskušala preveriti zastavljena izhodišča oziroma hipoteze, ki sem si jih zastavila v teoretičnem delu. V splošnem me bo zanimala popularnost enot omrežja, oziroma kako so medosebne značilnosti dijakov povezane s položajem posameznika v strukturi popolnih socialnih omrežij. Osnovni cilj naloge bo torej opisati in meriti lastnosti enot, ki se nahajajo na določenem (pomembnejšem) položaju v strukturi popolnega socialnega omrežja. V šestem poglavju so po posameznih korakih glede na uporabljene metode predstavljeni rezultati raziskave. V sedmem poglavju je zajeto ovrednotenje celotne raziskave in podani so predlogi za dodatne analize in dopolnilne raziskave.

2. MEDOSEBNI ODNOSI

Vstopanje v medsebojne odnose, njihovo oblikovanje, preoblikovanje in prekinjanje je trajna dejavnost slehernega posameznika. Človek je družabno bitje in kot tak potrebuje stike z drugimi, ti pa so lahko bolj ali manj pogosti, številni ali zaupni. Potreba po druženju je ena od osnovnih človeških potreb, ki pa je pri različnih osebah lahko bolj ali manj izrazita, vendar pa ni nihče brez nje. Stopnja in izrazitost potrebe po druženju je ena od trajnih osebnostnih lastnosti. Posredni dokaz za to trditev so negativne posledice **socialne izoliranosti** in **osamljenosti** posameznika. Psihologi (npr. Argyle, Laing v Ule: 1993) in drugi raziskovalci s tem mislijo predvsem na pomankjanje socialnih veščin, ki so potrebne za vzpostavitev medosebnih odnosov. Med socialne veščine sodijo veščost v pogovarjanju, zmožnost poslušanja in vživljanja v drugega, način samorazkrivanja itn. Ljudje nenehno primerjamo sebe z drugimi ljudmi in definiramo sami sebe v odvisnosti od odnosov z drugimi. Gre za dve perspektivi gledanja na sebe, in sicer kako se vidim sam in kako me vidijo drugi. Kako pogosti in intenzivni so ti notranji dialogi, pa je odvisno od našega **samospoštovanja**. Kvaliteten odnos nam omogoča medsebojno potrjevanje samospoštovanja partnerjev. Podobno je pri **samoopozarjanju**, ki se nanaša na zmožnost spreminjanja samopredstavitve in občutljivost za izrazno vedenje drugih. Zadnja posledica pomanjkanja druženja oziroma izolacije, ki je bila izmerjena v nalogi, pa je **konformnost**.

2.1 ZNAČILNOSTI MEDOSEBNIH ODNOSOV

Socialna izolacija in osamljenost sta obliki primanjkljaja v družabnih odnosih. Ule (1997: 223 – 225; 1993: 110 - 111) razlikuje med **osamljenostjo** in **socialno izolacijo**. Osamljenost je psihološki občutek izoliranosti. O njej govorimo, kadar je posameznikovo omrežje socialnih odnosov manjše ali manj zadovoljujoče, kot si želi posameznik. Osamljenost ne pomeni, da so drugi ljudje fizično odsotni, ampak pomeni pomanjkanje ali odsotnost globljih in trajnejših socialnih stikov z drugimi ljudmi. Posameznik občuti osamljenost kot pomanjkanje emocionalnih stikov, zato pogreša predvsem intenziven emocionalni odnos in intimnost. Navezanost in intimnost sta najpomembnejši značilnosti odnosov, v katerih posameznik pridobi občutek varnosti in pripadnosti. V takem odnosu lahko neposredno izraža čustva in stališča ter se počuti sproščeno. Oseba, ki ji primanjkuje intimnih stikov, doživlja osamljenost, ki lahko vodi v depresijo. Pojavi se pri ljudeh, ki dalj časa živijo brez

intimnega partnerja. Prisotnost prijateljev, sorodnikov ne zmanjša osamljenosti. To skupino potreb navadno zadovoljuje trajno spolno partnerstvo ali intimno prijateljstvo (Weiss v Lamovec, 1993: 201). Socialna izolacija pa je največkrat fizična nezmožnost navezovanja stikov. Ni pa nujno, da se kdo, ki je zgolj v fizični izolaciji, počuti tudi osamljenega. Socialna izolacija postane resna grožnja šele tedaj, ko jo posameznik občuti tudi kot osamljenost, sicer pa ne. Socialna izolacija se navadno pojavi, kadar posameznik pogreša oporo prijateljev, kolegov, znancev, kadar pogreša druženje, na primer pri spremembah kraja bivanja, šole, zaposlitve, pri migracijah on podobno. Po Elliottu (1999: 199 - 200) pa smo lahko socialno izolirani tudi zaradi revščine, ki nas izloči iz trga delovne sile. Socialna izolacija je pomanjkanje socialnih stikov.

Osamljenost je deležna precejšnje pozornosti raziskovalcev. Lamovec (1993: 200) je osamljenost opredelila kot doživljanje primanjkljaja v kakovosti ali kvantiteti socialnega omrežja. Večina raziskav je usmerjena na preučevanje posameznih vidikov osamljenosti, največkrat na značilnosti socialnega omrežja, demografske značilnosti, na medsebojne spretnosti osamljenih oseb in osebne lastnosti osamljenih oseb. Večina raziskav kaže, da osamljene osebe preživijo več časa same, z osebami nasprotnega spola se srečujejo manj pogosto, imajo manj intimnih prijateljev, še posebno nezadovoljne pa so s kakovostjo družabnih stikov. Vendar pa nekateri avtorji opozarjajo, da je primanjkljaj le relativen. Jones (v Lamovec, 1993: 210) ni našel nobene zveze med številom oseb v socialnem omrežju in osamljenostjo, našel pa je manjšo heterogenost stikov. Zaključil je, da ni podatkov, ki bi kazali, da so osamljeni socialno izolirani, pač pa da se obnašajo, kot da so. Vzroki naj bi bili v načinu, kako zaznavajo, ocenjujejo in se odzivajo na medsebojne situacije.

Peplau in Perlman (v Lamovec, 1993: 211) sta med osebnostnimi lastnostmi, ki se povezujejo z osamljenostjo, našla plašnost, introvertiranost, nizko samospoštovanje, anksioznost, depresivnost in neustrezni atribucijski slog. Zanimalo ju je tudi, na kakšen način te lastnosti vplivajo na osamljenost. So morda taki ljudje bolj nezaželeni? Jih njihove lastnosti ovirajo pri ohranjanju odnosa? Si ne znajo pomagati pri premagovanju osamljenosti? So kriva negativna pričakovanja? Na vsa ta vprašanja še nimamo zanesljivega odgovora. Delen odgovor daje raziskava, ki jo je izvedel Stokes (v Vaux, 1988: 71). Vključil je tako podatke o socialnem omrežju kot osebne lastnosti. Med prvimi se je izkazala za pomembno le gostota stikov med člani omrežja, ki je bila z osamljenostjo v obratnem sorazmerju. Močno negativno povezavo je našel tudi z ekstravertiranostjo. Ta je bila hkrati povezana s številnimi

spremenljivkami socialnega omrežja. Ko je odstranil te povezave, je bila korelacija med ekstravertiranostjo in osamljenostjo statistično neznačilna. Očitno je, da je povezana le posredno. Ekstravertirani so manj osamljeni zato, ker imajo ustreznejše socialno omrežje. Tudi čustvena labilnost je bila v precejšnji korelaciji z osamljenostjo. Tudi potem, ko je avtor odstranil vpliv socialnega omrežja, je bila korelacija še vedno značilna. Avtor meni, da je vzrok za večjo osamljenost čustveno labilnih oseb največkrat na kognitivni ravni, ker so bolj nagnjene k temu, da iščejo pomanjkljivosti drugih in jih tudi težje prenašajo.

Raziskave so tudi pokazale, da se osamljenost povezuje s primanjkljajem v medsebojnih spretnostih. Ena od njih je samorazkrivanje. Solano (v Lamovec, 1993: 211) je s sodelavci izvedla poskus, v katerem je udeležene soočila z neznano osebo, s katero naj bi se pogovarjali. Rezultati so bili zelo zanimivi. Neosamljeni študentje so v pogovoru z istospolnim partnerjem pričenjali z neintimnimi temami, z osebo nasprotnega spola pa so začeli intimen pogovor. Pri osamljenih je bilo ravno obratno. Z istospolnimi vrstniki so načenjali intimne teme (kasneje se ta raven ni obdržala), pri nasprotnem spolu pa so se intimnih tem izogibali. Kljub temu, da so mnoge raziskave našle dejanski primanjkljaj v medsebojnih spretnostih osamljenih, ne moremo trditi, da je to edini razlog. Morda pa ustrezno znanje imajo, le da ga ne uporabljajo, bodisi zaradi negativnih pričakovanj, ali pa zato, ker se togo držijo (pasivne) vloge, ki so jo prevzeli. Horowitz in Vitkus (v Lamovec, 1993: 212) sta naredila poskus na študentih, od katerih so bili nekateri osamljeni, drugi pa ne. Osamljenim študentom sta dodelila dominantne vloge, ki so jih odigrali prav tako neosamljeni. Ker so bile vloge dodeljene in zanje niso bili odgovorni, so jih brez težav sprejeli, saj je bilo socialno zaželeno, da jih dobro odigrajo. Poskus kaže, da pomanjkanje spretnosti ni problem, temveč nepripravljenost za vzpostavljanje stikov.

Jenny de Jong-Gierveld (v Lamovec, 1993: 212) je izdelala model za preučevanje osamljenosti, ki vključuje značilnosti socialnega omrežja, osebnostne lastnosti in kognitivne vidike. Model omogoča istočasno preučevanje večjega števila spremenljivk, predvideva pa tudi posredne in neposredne vzročne vplive posameznih dejavnikov. Poudarek je na kognitivnih procesih, ki posredujejo med značilnostmi socialnega omrežja in doživljanjem. Preverila ga je v več raziskavah. V eni je zbrala demografske podatke (spol, starost, s kom živi, itn.), podatke o socialnem omrežju, vidike samopodobe itn. Rezultati so pokazali, da je bil najpomembnejši dejavnik, ki pojasnjuje, s kom kdo živi. Neporočeni starši (verjetno matere) so bili najbolj osamljeni od vseh, najmanj osamljeni pa so bili tisti, ki so živeli s

partnerjem. Naslednja skupina osamljenih so bili poročeni. Šele potem so prišle na vrsto osebne lastnosti, in sicer negativna samopodoba. Približno toliko pomembne so bile nekatere lastnosti socialnega omrežja: število stikov s sosedi, nezadovoljstvo z odnosi itn. Avtorica zaključuje, da so psihološke spremenljivke pri osamljenosti le sekundarnega pomena, zato jih ne smemo precenjevati. Problem osamljenih, ki živijo sami ali z otroki, ni le njihov osebni neuspeh, temveč neuspeh družine, podcenjuje pa pomen prijateljskih odnosov in ostalih manj tradicionalnih zvez. Dodamo lahko, da je negativna samopodoba morda tudi posledica neustreznega socialnega omrežja, ki je v zahodni družbi vir dodatne stigmatizacije. Vsekakor je treba k problemu osamljenosti pristopiti s širše družbene perspektive in ne iskati razlogov le znotraj posameznika.

Ena od pomembnih posledic bližnjih stikov je prav gotovo višje **samospoštovanje** (angl. *self-esteem, self-worth* ali *self-evaluation*). Rosenberg opredeljuje »*samospoštovanje kot pozitivno ali negativno stališče posameznika do sebe*« (Rosenberg v Blascovich in Tomaka, 1991: 118). Pozitivno stališče ali visoko samospoštovanje pomeni, da se posameznik sprejema takšnega, kot je, da se ceni, da je zadovoljen sam s seboj, da se čuti vrednega spoštovanja itn. Oseba z negativnim stališčem do sebe ali nizkim samospoštovanjem se ne ceni, svojih lastnosti ne odobrava, njeno mnenje o sebi je negativno itn. V eni izmed raziskav avtor opozarja na visoko povezanost med nizkim samospoštovanjem, depresijo in anksioznostjo (Rosenberg v Kopal, 2001: 26).

Coopersmith (v Adler: 1997) opredeljuje samospoštovanje kot »*pozitivno ali negativno oceno samopodobe, ki se nanaša bodisi na odobravanje bodisi na zavračanje samega sebe in kaže stopnjo posameznikovega prepričanja v svojo sposobnost, vrednost in pomembnost*«. Proučeval je pogoje za razvoj samospoštovanja, uporabil je samooceno in oceno učitelja. Njegova raziskava velja za temeljno na tem področju. Vključil je 1700 dečkov v starosti med 10. in 12. letom. Na osnovi dobljenih rezultatov jih je razdelil v tri skupine: visoko, nizko in srednje samospoštovanje. Značilnosti učencev z visokim samospoštovanjem so dejavnost in uspešnost tako na socialnem kot na akademskem (učnem) področju. V diskusijah so radi izražali svoja mnenja, niso bili preveč občutljivi na kritiko, zaupali so lastnemu zaznavanju in mišljenju, pričakovali so, da jih bodo drugi sprejeli. Sebe so doživljali pomembne, vredne samospoštovanja in zmožne vplivati na druge. Bili so optimistični in so pričakovali uspeh. Učenci z nizkim samospoštovanjem so se čutili izolirane, neljubljene, nezmožne izražati se ali se braniti, čutili so se prešibke, da bi premagovali ovire. Bili so pasivni, v diskusijah niso

sodelovali, bili so občutljivi na kritiko in so se utapljali v lastnih problemih. Imeli so tudi precej psihosomatskih motenj. Bili so pesimistični, niso zaupali v svoje zmožnosti in so se čutili zelo odvisne od zunanjih vplivov.

Burns (v Kobal, 2000: 154) pa v samospoštovanju vidi proces, v katerem posameznik ocenjuje svoje lastne podvige, sposobnosti in lastnosti v skladu s svojimi ponotranjenimi standardi in vrednotami, ki jih je internaliziral v interakciji s socialnim okoljem. Poudarja tudi, da je za razvoj samospoštovanja najpomembnejših prvih pet let. V mladostništvu samospoštovanje zaradi različnih dejavnikov, ki jih določata obdobje in socialno okolje, nekoliko niha, v odraslosti pa postane razmeroma stabilno in manj podvrženo vplivom okolja. Večina raziskovalcev se sklada tudi v ugotovitvi, da imajo otroci z visokim samospoštovanjem višje cilje in so bolj uspešni kot tisti z nizkim.

Pojmovanja o strukturi samospoštovanja niso enotna. V splošnem jih lahko delimo na dve skupini. Prva predpostavlja, da ima samospoštovanje eno samo razsežnost, druga pa trdi, da je njegova struktura mnogo bolj razvejana. Zanima nas, ali je bolje meriti samospoštovanje na ravni splošnega faktorja, ali na ravni komponent, ki ga sestavljajo (Brown in Marshall, 2002: 17). Rosenberg (v Kobal, 2000: 160) zastopa stališče, da globalno samospoštovanje in njegovi sestavni deli med seboj niso zamenljivi. Če nas zanima specifično področje (npr. socialna komponenta samospoštovanja), imajo ustrezne komponente boljše napovedno vrednost. Samospoštovanje se vedno razvija v okviru določene socialne realnosti. Če se spremeni socialno okolje, lahko pričakujemo tudi ustrezno spremembo samospoštovanja. Prav tako pa tudi velja, da je posameznikov odziv na socialno okolje že funkcija samospoštovanja. Odnos je torej obojestranski. Pri osebah z visokim samospoštovanjem pozitivne kot tudi negativne ocene s strani okolja ne vzbudijo takojšnjih sprememb samoocene. Take osebe preučijo nove podatke in njihovo ustreznost za obstoječi sistem jaza ter jih zavrnejo, če se izkažejo kot irelevantni. Na ta način so do neke mere zaščitene pred vplivi okolja, ki so morda le prehodne ali naključne narave. Zmožnost ohranjanja sistema jaza je posebno pomembna v stresnih situacijah. Osebe z nizkim samospoštovanjem so manj zaščitene pred dražljaji, ki izhajajo iz okolja. Njihovo vrednotenje sebe je pod neposrednim vplivom pogojev v okolju, zato je njihov sistem jaza v stalni nevarnosti razpada, vedenje pa teži k nestalnosti oziroma labilnosti.

Pri merjenju samospoštovanja moramo torej upoštevati izključno tiste dimenzije, ki so osrednjega pomena za osebo, ki se ocenjuje. Katere pa so osrednje dimenzije samospoštovanja? Na to vprašanje so skušali odgovoriti Shavelson, Hubner in Stanton (v Lamovec, 1987: 225 – 226), ki so izdelali večrazsežnostni in hierarhični model samospoštovanja. Razdelili so ga na akademsko in neakademsko komponento, slednja pa se še naprej deli na socialno, emocionalno in telesno komponento. Tudi ta področja se razcepijo na posamezna podpodročja. Socialna komponenta samospoštovanja se oblikuje v interakciji z okoljem oziroma s pomembnimi drugimi (vrstniki). Na vrhu hierarhije je splošno ali globalno samospoštovanje.

Tafarodi in Swann (1995: 322 - 326; 2001: 654 – 656; v Avsec, 2001: 19 - 23) pa samospoštovanje merita dvodimenzionalno, in sicer kot posplošen občutek učinkovitosti in občutek socialne vrednosti. Za dobro samospoštovanje naj bi bili pomembni tako pozitivno sprejemanje s strani pomembnih drugih kot tudi uspešna akcija. Samougajanje (angl. *self-liking*) je del samospoštovanja, ki je odvisen od družbe. Gre za občutek sprejetosti sebe, ki je odraz sprejetosti s strani družbe. Oblikuje se, če prevzamemo Cooleyevo (v Newcomb in Keefe, 1997: 326) metaforo, prek zrcaljenja, ko posameznik začne gledati nase na način, kot je reprezentiran v vrednostnih reakcijah drugih. Te reakcije se ponotranjijo, tako da je posameznik zmožen videti sebe kot socialni objekt. Samougajanje je tako naša efektivna ocena sebe v skladu z internaliziranimi socialnimi vrednostmi, ki si jih posameznik ustvarja s pomočjo drugih ter nastane na podlagi simbolične interakcije med posameznikom in njegovimi različnimi primarnimi skupinami. Zato lahko gledamo na samougajanje kot na socialno, zunanjo dimenzijo samospoštovanja. Visoko samougajanje je povezano s sprejemanjem samega sebe in sproščenostjo v socialnem okolju. Za Maarita (v Avsec, 2001: 23) je samougajanje ožja definicija samospoštovanja in edina prava mera samospoštovanja. Občutek kompetentnosti (angl. *self-competence*) izhaja iz splošnega občutka posameznika kot sposobne, efektivne osebe, ki se ima pod nadzorom. Visok občutek kompetentnosti ima pozitiven efektivni in vrednostni karakter ter motivacijsko vlogo pri vedenju, usmerjenemu k določenemu cilju. Občutek kompetentnosti se nanaša na občutek lastne sposobnosti in učinkovitosti. Občutek kompetentnosti izhaja iz uspešne manipulacije posameznikovega okolja. Če so namere in posledice naših akcij skladne in to skladnost pripišemo našim akcijam, potem se občutek kompetentnosti poveča. V zdravem razvoju posameznika njegove izkušnje oblikujejo jaz kot center potencialne moči. Zato lahko na to dimenzijo gledamo kot na notranjo dimenzijo samospoštovanja. Ta občutek jaza se lahko uspešno bori proti strahu,

induciranemu s pogosto pretečim okoljem. Občutek nekompetentnosti je, po drugi strani, povezan z okrnjeno motivacijo, aksioznostjo in depresivnostjo.

Podobno kot Tafarodi in Swann tudi Brisset (v Lamovec, 1987: 223) meni, da samospoštovanje vključuje dva temeljna psihološka procesa, in sicer proces samoocene in proces samovrednotenja. Samoocena je odvisna od posameznikovega prepričanja o tem, kako ga ocenjujejo drugi. Tako razumevanje zastopata Cooley in Mead. Cooley (v Adlešič, 1999: 227 – 228; v Newcomb in Keefe, 1997: 326) je postavil teorijo zrcaljenja. Zrcaljenje je tisto samospoštovanje, ki si ga posameznik ustvarja s stališči drugih ter nastane na podlagi simbolične interakcije med posameznikom in njegovimi različnimi primarnimi skupinami. Mead (v Adlešič, 1999: 228) pa govori o tem, da je vse naše doživljanje in obnašanje prežeto z avtomatskimi pričakovanji in predvidevanji tega, kar naj bi mislili in storili drugi. Naše mišljenje in obnašanje sta proizvod procesa simbolične interakcije. V tem procesu so dejanja posameznika v stalni izmenjavi z dejanji drugih. Naše celotno delovanje je po naravi intersubjektivno oziroma interpersonalno. Za izgrajevanje samopodobe so najpomembnejše samo nekatere osebe, t.i. pomembni drugi. Na splošno lahko rečemo, da samoocena pomeni tisti del samospoštovanja, ki izvira iz doseganja določenih standardov, lastnih ali pričakovanj drugih. Samovrednotenje pa je občutek, da je posameznik pomemben in učinkovit ter da se zaveda samega sebe (samozavest). Občutek lastne vrednosti je bolj temeljen kot samoocena in vključuje občutek kompetentnosti, ki pomeni pričakovanje uspehov na določenih področjih (Lamovec, 1987: 226 - 227).

Podobno kot samospoštovanje je tudi samoopozarjanje posledica uspešnih medosebnih odnosov. Prvi je **samoopozarjanje** (angl. *self-monitoring*) definiral Snyder (v Lennox in Wolfe, 1993: 48), vendar pa je bila njegova definicija preobširna, zato sta jo Lennox in Wolfe (1993: 48) poenostavila. Samoopozarjanje sta definirala kot »*zmožnost spreminjanja samopredstavitve in občutljivosti za izrazno vedenje drugih*«. Zmožnost spreminjanja samopredstavitve pomeni sposobnost prilagajanja svojega vedenja, izjav, čustvenih reakcij itn. zahtevam situacije in ljudi v njej. Občutljivost za izrazno vedenje drugih pa se nanaša na razbiranje sogovornikovih stališč, čustev, odnosa itn. iz njegovega nebesednega vedenja. Oseba z močno izraženim samoopozarjanjem je tista, ki je zaradi pozornosti na situacijsko ali medosebno ustreznost svojega vedenja posebno občutljiva na izraze drugih ljudi v socialni situaciji in uporablja te znake kot vodilo za regulacijo svojega verbalnega in neverbalnega izražanja. Oseba s slabo izraženim samoopozarjanjem pa je tista, ki bodisi nima izrazite

težnje po socialni spremenljivosti, ne zna pravilno razbrati socialnih znakov, ali pa ji primanjkuje zmožnosti samokontrole. Vidimo torej, da je samoopozarjanje dokaj zapleten konstrukt, ki vključuje različne značilnosti. Torej višje kot je samoopozarjanje, bolj smo fleksibilni in dovzetni za dogajanje v okolju. Za višjo stopnjo samoopozarjanja so značilne številne sposobnosti, kot so vodenje, komunikacija, reagiranje v nejasnih situacijah, tveganje, večja želja po dosežkih itn. Višjo stopnjo samoopozarjanja imajo dobri igralci, ki pa jih težko prepoznamo. Zanje je značilno prepoznavanje čustev drugih in prilagajanje izražanja čustev okolju in situaciji. Za posameznike z nižjo stopnjo samoopozarjanja pa je značilna nižja stopnja doslednosti pri izražanju čustev, težje se prilagajajo različnim situacijam in slabo prepoznavajo čustva drugih (Lennox in Wolfe, 1993: 45 - 49).

Kot sem omenila že zgoraj sta Lennox in Wolfe (1993: 48) koncept samoopozarjanja zožila in ga na novo opredelila. Za merjenje komponent, ki sta jih avtorja izvrгла iz Snyderjevega (v Lennox in Wolfe, 1993: 48) koncepta samoopozarjanja, sta sestavila novo lestvico, ki sta jo poimenovala Lestvica prizadevanja za ustreznost (angl. *concern for appropriateness scale*) oziroma lestvica **konformizma**. Lestvica konformizma vsebuje dva faktorja, in sicer spremenljivost v različnih situacijah in pozornost na informacije socialne primerjave. Spremenljivost v različnih situacijah pomeni težnjo k prikazovanju različnih strani sebe v različnih situacijah, predvsem iz strahu, da ne bi bili socialno spremenljivi. Pozornost na informacije socialne primerjave pa vključuje pozornost na tuje vedenje, izražanje, oblačenje, itn. z namenom, da bi ga posnemali in tako ne bi izstopali iz skupine (Lamovec, 1988: 369).

Sam izraz izhaja iz latinske besede *conformis*, kar pomeni istoličen, prilagojen, primeren. Konformizem je torej prilagajanje posameznika določeni družbeni skupini. Biti konformist pomeni ravnati v skladu s pravili, pričakovanji ali zahtevami skupine. »Konformnost je zavestno sprejemanje večinskih ali vladajočih norm obnašanja, čeprav nasprotujejo osebnim stališčem in željam posameznika« (Ule, 1997: 364). Konformnost »definira vedenje posameznika ali podskupine, ko je le-to definirano z legitimnimi normami in pričakovanji skupine - to je situacija, ki vodi posameznika ali skupino, da asimilira v svoje presoje in mnenja, presoje in mnenja realne oziroma idealne skupine, ne glede na kakršnekoli prvotne razlike in protislovja« (Mascovici, 1976: 167). Pri tem je treba poudariti, da konformnost ne pomeni izvajanje pritiska na posameznika ali podskupino v smislu, da se mora drugi skupini ali posamezniku priključiti na vsak način, ampak pomeni, da posameznik ali podskupina čuti pripadnost tej skupini (ali posamezniku).

Vsaka interakcija, ki poteka posredno ali neposredno med dvema subjektoma, je pogojena z vplivom, ki se odraža v spreminjanju prepričanj, mnenj, norm in vrednot enega od subjektov. Ti subjekti so lahko skupine ali posamezniki. Tako imamo v interakciji med dvema posameznikoma na eni strani posameznika, ki ustvarja vpliv, in na drugi strani posameznika, ki ta vpliv sprejema. Vendar pa je treba poudariti, da se vpliv pojavlja na bolj temeljni stopnji interakcijskega procesa – torej na stopnji med dvema posameznikoma. Vprašanje, ki si ga je treba zastaviti, pa je, kaj je tisto, kar naredi nekega posameznika za povzročitelja vpliva in drugega za nosilca vpliva? Prav gotovo obstajajo določene osebnostne lastnosti posameznikov, ki omogočajo posamezniku ali skupini, da izvaja vpliv. Po drugi strani pa obstajajo tudi določene osebnostne lastnosti posameznikov in skupin, ki vpliv sprejemajo. Čeprav se osredotočimo predvsem na proces vplivanja med posamezniki, pa lahko govorimo tudi o vplivu skupine na določenega posameznika in obratno, o vplivu enega posameznika na skupino. Posameznik je v svojem vsakdanjem družbenem delovanju podvržen procesu vplivanja, ki pa ga sam nikoli ne zaznava v takšnem kontekstu. Vpliv je proces stabilizacije družbenega sistema in njegova izmenjava z obkrožujočim svetom (okoljem). Ta vpliv omogoča oblikovanje posameznikovega ali skupinskega vedenja, ki je zgolj predstavnik družbenih vlog, statusov in psiholoških virov. Vedenje omogoča posamezniku ali skupini, da uskladi svoje delovanje z delovanjem sistema ali okolja. Z drugimi besedami svoje delovanje uskladi z delovanjem skupine, za katero čuti, da ji pripada. Vendar pa je na drugi strani funkcija vplivanja skupine ta, da minimizira deviantnost, ki bi lahko ogrozila njeno delovanje in obstoj, in maksimizira normalnost, torej stanje, ki ga skupina percipira za normalno, primerno in edino pravilno. Mascovici (1976: 3 - 22) je razvil zanimivo teorijo vpliva, ki družbeni proces vpliva pojasnjuje s konformnostjo, normalizacijo in inovacijo. Pri vseh treh dimenzijah vplivanja je nujno, da prihaja med člani skupine do konsenza, ki je nujen za skladno delovanje skupine in posledično za zmanjševanje konflikta. Konsenz pa se doseže z normami, ki so temelj delovanja v vsakem sistemu. Treba je poudariti, da posameznik, ko se priključi skupini, izgubi lastno svobodo odločanja, ki omogoča posamezniku ali (pod)skupini, da vidi obe strani resnice in ne le eno samo. Odvisnost, ki je nujna posledica pripadnosti, obstaja na dveh ravneh: (1) instrumentalna odvisnost in (2) institucionalna odvisnost. Instrumentalna odvisnost omogoča posamezniku, da vpliva na druge oziroma, da drugi izpolnjujejo njegove zahteve. Tako izvemo, kateri posameznik je konformist in kateri individualist, torej tisti, ki se distancira od zahtev po izpolnjevanju ukazov. Institucionalna odvisnost pa spreminja vpliv v dejstvo in sredstvo moči. Ker je moč neenakomerno

porazdeljena pomeni, da lahko posameznik ali skupina zaradi moči izdaja zahteve za določen način delovanja. Mnogi avtorji, med njimi tudi Mascovici (1976), si zastavljajo vprašanje, zakaj so nekateri posamezniki ali podskupine nagnjeni h konformizmu in posledično k sprejemanju vpliva, drugi pa ostajajo individualisti – sami sprejemajo odločitve o načinu delovanja, vedenja itn. Jones in Gerard (v Moscovici, 1976: 20 - 22) navajata dva vzroka odvisnosti: (1) efektivna (normativna) odvisnost in (2) informacijska odvisnost. V prvem primeru posameznik ali (pod)skupina popusti procesu vplivanja drugega posameznika ali skupine, da bi lahko zadovoljila potrebe po določenih dobrinah. Predvsem gre za reševanje osebnih problemov, kot so nizko samospoštovanje, osamljenost, iskanje odobravanja itn. Posameznik, ki se čuti odrinjenega v družbi, zato poskuša poiskati skupino, ki bi mu nudila oporo oziroma bi mu pomagala pri reševanju njegovih osebnih problemov. V situacijah normativnega pritiska se v nagradah in kaznih, ki jih dobi posameznik, odraža samopodoba posameznika. V primeru normativnega pritiska je posameznik izrecno odvisen od skupine in se ji podreja zaradi svoje odvisnosti. Posameznika, ki ne potrebuje nobene skupine, tudi ne obvladuje nobena skupina. V drugem primeru pa se posameznik zateče v določeno skupino zato, ker išče možne obrazložitve pojavov in fenomenov v okolju. Določenega pojava v okolju si ne zna razložiti, zato išče skupino ali posameznike, ki bi mu posredovali želeno definicijo pojava. V situacijah informacijskega vpliva oseba sprejema druge ljudi kot izvore vpliva, zato ker jih potrebuje kot stabilne izvore informacij.

Ule (1997: 345 - 346) je opozorila tudi na individualne razlike v podleganju konformizmu. Nekatere osebe zelo hitro podležejo pritisku skupine, druge pa dosledno vztrajajo pri mnenjih in so odporne na socialne pritiske. Vendar raziskave niso potrdile hipotez o konformističnih in nekonformističnih osebnostih. Pokazale so namreč, da iste osebe v različnih situacijah kažejo različno stopnjo konformizma. Obstajajo pa vendarle nekatere osebnostne lastnosti, ki so v pozitivni korelaciji s konformizmom. Znano je, da so ustvarjalni ljudje manj konformni. Ugotovljena je tudi pozitivna korelacija med konformizmom in emocionalno labilnostjo posameznika, nezaupanjem vase, avtoritarnostjo, stopnjo konservativizma. Konformizem je posredno povezan tudi s kronično anksioznostjo in drugimi karakteristikami nevrotičnosti. Pri nevrotični osebnosti je močna težnja po socialnem priznanju, ta težnja pa se zadovolji s konformizmom.

2.2 VRSTA MEDOSEBNIH ODNOSOV – PRIJATELJSTVO

Nobeno naštevaje razlogov, vzrokov ali posledic druženja pa ne more razložiti same potrebe po druženju. To je preprosto primarna potreba ljudi. Družabne stike iščemo zaradi stikov samih, ker nudijo priložnost za prijetno druženje in razvedrilo. Torej koncept družabništva (angl. *companionship*) označujemo s socialnimi stiki, ki so samo sebi namen in služijo prijetnemu preživljanju prostega časa. Taki stiki nam dajejo zadovoljstvo, ki izvira iz skupnega preživljanja prostega časa, rekreacije, pogovorov, izražanja čustev ali obojestranskega razumevanja. Druženje oziroma družabništvo predstavlja temeljni element intimnih oziroma prijateljskih odnosov. Prijatelji in partnerji nam omogočajo večje samozaupanje in samospoštovanje. Že sama zavest o možni opori zmanjša duševno obremenitev zaradi problemov in poveča občutek, da bomo probleme lahko obvladali. Ljudje brez ustrezne socialne opore se počutijo osamljeni.

Osnovni pogoj, da začnemo z neko osebo navezovati trajnejši in globlji medosebni odnos, je, da se nam zdi ta oseba privlačna. Privlačnost neke osebe je v prvi vrsti interakcijska realnost. Ni torej dovolj lastnost privlačnosti osebe in tudi ne zavest, da se določena oseba zdi nekemu privlačna. V resnici je privlačnost oboje in še več od tega, je kakovost odnosa med osebama. Lahko torej rečemo, da je privlačnost emocionalno poudarjeno pozitivno stališče ene osebe do druge (Ule, 1997: 225).

Številna merjenja medsebojne privlačnosti so pokazala, da obstajata dva razloga za pozitivno reakcijo ene osebe na drugo: (1) nekateri ljudje se nam zdijo privlačni zaradi svojih fizičnih in socialnih značilnosti, npr. fizična privlačnost, prijaznost, prijetnost, priljubljenost, (2) drugi pa so privlačni zaradi svojih sposobnosti in dosežkov, npr. inteligentnosti, idej in učinkovitosti (Forgas v Ule, 1997: 227). Prvi razlog pomeni podlago za naklonjenost, drugi pa za spoštovanje druge osebe. Zato imamo lahko naklonjenost in spoštovanje za dve osnovni komponenti medsebojne privlačnosti. Obe lahko obstajata tudi sami zase, saj smo lahko naklonjeni nekemu, ki pa nam ne vzbuja spoštovanja, ali pa obratno, spoštujemo nekoga, ki mu nismo naklonjeni.

Pomembna psihološka dejavnika, ki krepiča občutek privlačnosti osebe v očeh drugih, sta samozavest in samospoštovanje, ki ju izžareva privlačna oseba. Posebno ljudje, ki so sami v

težavah zaradi lastne nizke samozavesti, obožujejo osebe, ki izžarevajo samospoštovanje, oziroma kažejo visoko mnenje o sebi. Pomembna je seveda zavest, da nam simpatična in samozavestna oseba vrača našo simpatijo s svojo. Na ta način visoka samozavest neke osebe dviga samozavest tistih ljudi, ki jo imajo za privlačno (Ule, 1997: 227).

Pri analizi privlačnosti se srečujejo in si konkurirajo različne teorije. Najpomembnejši sta: teorija pravične izmenjave in teorija kognitivnega ravnotežja. Po prvi teoriji se nam zdijo privlačne tiste osebe, ki nas kakorkoli nagrajujejo, ki so nam npr. že kdaj v preteklosti naredile kaj dobrega. Kolikor pogostejša in pomembnejša za nas je bila njihova pomoč, toliko bližje so nam te osebe in toliko trajnejša bo privlačnost (Forgas v Ule, 1997: 227 - 228). Po Homansu in Adamsu (v Lamovec, 1993: 204), ki sta prva predstavila teorijo pravične izmenjave, naj bi socialna izmenjava potekala po načelih čim višjih nagrad in čim manjših stroškov, ki so povezani z odnosom. Vsakdo naj bi poskušal iztržiti kar najugodnejšo izmenjavo ob upoštevanju dejstva, da tudi partner ravna tako. Vsakdo vloži v odnos določene attribute (npr. spretnosti, privlačnost itd.) in pridobi določene nagrade (emocionalno oporo, druženje itd.). Nagrade in stroški morajo biti pri obeh akterjih ustrezno porazdeljeni. Zainteresiranost posameznika naj bi bila odvisna od višine nagrad in stroškov, ki jih lahko posameznik pričakuje.

Hays (v Lamovec, 1993: 204 – 205) je spremljal razvoj prijateljstva v naravnih okoliščinah pri 84 študentkah in študentih. Izpolnjevali so vprašalnik, ki se je nanašal na odnos z dvema istospolnima osebama, ki so ju pred kratkim spoznali. Naslednje leto je raziskavo ponovil na 101 študentkah in študentih psihologije ter jo izpopolnil. Vključevala je tako vedenje v prijateljskih odnosih kot stališča do te osebe ter oceno stroškov in koristi. Anketirani so o razvoju prijateljstva poročali vsake tri tedne v obdobju enega študijskega semestra, pa tudi po treh mesecih, ko so se vrnil s poletnih počitnic. Kot bi lahko pričakovali, je z razvojem prijateljstva odnos postajal vse bolj intimen. Stopnja intimnosti je bila tesno povezana z ocenami trdnosti prijateljstva. Dvojice, ki so se uspešno razvijale, so poleg večje intimnosti kazale več sporazumevanja, naklonjenosti, družabništva, obzirnosti. Odnosi, ki se niso razvijali v prijateljstvo, so se od vsega začetka razlikovali v vedenjskem kot v doživljaljskem smislu. Značilno je bilo, da so od vsega začetka zmanjševale število interakcij. Dvojice, ki so se uspešno razvijale, so na začetku močno povečale število izmenjav, kasneje pa so jih pričele zmanjševati. Kljub zmanjšanju števila stikov pa se je ocena trdnosti prijateljstva konstantno povečala. Avtor je dobil podobne rezultate v obeh študijah, a jih ni znal razložiti.

Zakaj tudi pri uspešnih dvojicah upade število stikov? Menil je, da potem, ko se prijateljska zveza utrdi, ni več tako odvisna od števila stikov, a pravega razloga ni našel. Hays (v Lamovec, 1993: 205) je opisal tudi posamezne faze nastajanja prijateljstva. Obdobje med tretjim in šestim tednom je označil kot obdobje izgradnje odnosa. V tem času so bili vsi vedenjski kazalci najbolj izraziti, velik porast pa je bil tudi v oceni trdnosti prijateljstva. To je obdobje raziskovanja, v katerem so potencialni prijatelji spoznavali drug drugega, oziroma primerjali koristi in stroške. Po šestih tednih je postalo prijateljstvo relativno stabilno. Dvojice, ki so uspešno napredovale, so poročale o večjem številu koristi od neuspešnih dvojic. kot pa neuspešne dvojice. Pri uspešnih dvojicah se je razmerje med stroški in koristmi večalo v prid koristim, pri neuspešnih pa so se koristi zmanjševale. Po pričakovanju bi na osnovi prej omenjene teorije morale veljati tudi za stroške. Vendar pa med uspešno in neuspešno razvijajočimi se dvojicami ni bilo razlik v zaznanih stroških. Ti so sčasoma naraščali pri obeh skupinah. Medsebojni odnosi predstavljajo tudi izvor stresa in konfliktov. Rezultati kažejo, da so stroški oziroma nezadovoljstvo neizogiben vidik medsebojnih odnosov in sami po sebi ne vplivajo na razvoj odnosov. Če odnos nudi dovolj koristi in nagrad, se je posameznik navadno pripravljen sprijazniti s stroški.

Pojavljajo pa se razlike med spoloma. Mnoge raziskave so ugotovile, da so ženska prijateljstva bolj intimna in čustveno pogojena, moška pa se spletajo predvsem v okviru skupnih aktivnosti in druženja. V nekaterih raziskavah so ugotovili, da so moška prijateljstva enako ali celo bolj intimna kot ženska. Razlike v prijateljstvu med spoloma so izrazito kulturno pogojene in odvisne od subkulture in zgodovinskega obdobja. Če sklepamo po zapisih iz literature, so moška prijateljstva nekoč nedvomno imela večjo težo. Hayes (v Lamovec, 1993: 205) navaja, da pri obeh spolih tudi nastajanje prijateljstva poteka drugače. Pri moških se skoraj vedno začne z druženjem in šele kasneje se lahko priključi osebni pogovor. Pri ženskah je to skoraj vedno začetek in šele potem sledi druženje. Avtor je ugotovil, da se ocene trdnosti prijateljstva pri obeh spolih niso razlikovale, kot se niso razlikovali stroški in koristi.

Po teoriji kognitivnega ravnotežja pa smo naklonjeni tistim partnerjem v odnosih, ki nam pomagajo vzdrževati konsistentne in uravnotežene kognitivne strukture, npr. pogled na svet. Ta teorija velja predvsem za vzpostavljanje prijateljstev. Ljudje si zelo pogosto za prijatelje izbirajo ljudi, ki imajo podobna stališča kot oni in ki se podobno obnašajo. V vsakdanjem življenju tej hipotezi ustreza domneva, da enako privlači enako, da navezujejo prijateljstvo

predvsem ljudje s sorodnimi nadzori, potrebami, čustvi, osebnostnimi lastnostmi (Ule, 1997: 228). To tezo je eksperimentalno raziskoval Newcom (Newcomb in Forgas v Ule, 1997: 228) v raziskavi o prijateljstvu med študenti. Hotel je dognati, ali podobnost osebnih stališč, vrednot in mnenj zares vpliva na navezovanje prijateljskih odnosov. Najprej je spraševal skupino študentov, ki so se pravkar vselili v študentski dom in se še niso poznali med seboj, o njihovih stališčih, vrednotah in občutkih do drugih študentov, s katerimi so se pravkar seznanili. Nato je še nekajkrat ponovil ta preizkus, pri čemer je spraševal tudi o prijateljskih odnosih med študenti. Rezultati so pokazali, da je bila podobnost stališč in vrednot pred vselitvijo v študentski dom zelo dobra napoved kasnejših trajnejših prijateljstev. Študentje, ki so bili naklonjeni drug drugemu, so običajno imeli tudi podobna stališča. Tudi številne druge raziskave so podkrepile pomen podobnosti v stališčih, emocionalnem stanju, konceptualnih shemah in v socio-ekonomskem statusu za navezovanje prijateljskih odnosov.

Omeniti velja še en poskus konceptualnega razlikovanja motivacije za druženje. Mc Adams, Healy in Krause (v Lamovec, 1993: 203) so preučevali motiv po intimnosti ter motiv po moči. Prvega so opredelili kot težnjo k zaupnim in toplim stikom, ki so sami sebi cilj, drugega pa kot težnjo po odločnem, ekspanzivnem, organizacijskem pristopu in prevzemanju vodstva v odnosu. Avtorji navajajo raziskavo, ki je odkrila, da študentje, ki jih motivira predvsem težnja po moči, izbirajo manj priljubljene prijatelje; verjetno zato, ker pričakujejo, da bodo bolj podredljivi. Značilno je tudi, da se bolj izogibajo konfliktov kot študentje z manj izrazito težnjo po moči. V pričujoči raziskavi so avtorji merili navedena motiva. Rezultati so pokazali, da se motiv po intimnosti povezuje s prevladovanjem prijateljstva v dvoje ter s prevzemanjem vloge poslušalca. Take osebe so bolj pripravljene prepustiti nadzor partnerju, so bolj pripravljene razkriti svoja čustva, potrebe, strahove ter stališča do sogovornika. Razlike med motivacijsko usmerjenostjo so bile večje od razlik med spoloma. Načini motiva po moči pa so se razlikovali. Pri moških se je največkrat izražal kot nadvlada in nadzor, pri ženskah pa kot pripravljenost za pomoč.

2.3 MERJENJE MEDOSEBNIH ODNOSOV

2.3.1 OSAMLJENOST

Schmidt in Sermat (1991: 267 - 271) sta leta 1983 izdelala vprašalnik družbenih odnosov (angl. *differential loneliness scale*). Vprašalnik družbenih odnosov je predvsem primeren za raziskovanje osamljenosti, ki izhaja iz anksioznosti, depresivnosti in nizkega samospoštovanja. Vprašalnik razlikuje specifična področja kot tudi dimenzije odnosov, pri katerih lahko doživljamo osamljenost. Meri občutek pomanjkanja ali nezadovoljstva z določenimi družbenimi odnosi. V našem primeru je izpostavljeno prijateljstvo, ki ima najvišje korelacije s splošno osamljenostjo. Prijateljski odnosi so najtočnejši kazalec posameznikove sposobnosti za ustvarjanje zadovoljujočih medosebnih odnosov trajne narave. Faktorska analiza je potrdila hipotezo, da ima vsak odnos specifično funkcijo, ki je ne moremo nadomestiti z drugo vrsto odnosa (Lamovec, 1988: 31 – 32). Med šestdesetimi trditvami jih je bilo izbranih osemnajst, ki se nanašajo na prijateljstvo nasploh in so bile vključene v vprašalnik. V nobeni izmed trditev ni prisotne besede »osamljen« ali »osamljenost«. Anketiranci so nanje odgovarjali s »tako je« ali »ni tako«. Odgovor, ki se sklada s ključnim, v tem primeru »tako je«, dobi eno točko. Zbrali so lahko od 0 do 18 točk. Večja vrednost pomeni večjo osamljenost. Vprašalnik vključuje tako pozitivne kot tudi negativne vidike odnosov, oziroma indikatorji, ki merijo osamljenost, niso usmerjeni v isto smer. V nadaljnji analizi bom morala nekatere med njimi ustrezno rekodirati.

2.3.2 SOCIALNA IZOLACIJA

Spremenljivko socialna izolacija smo izmerili s sklopom devetih indikatorjev, ki smo jih prevzeli po Dean (1991: 349 - 351) iz leta 1961. Njegova lestvica socialne izolacije (angl. *social isolation items*) je zelo razširjena. Po njem je socialna izolacija ena izmed treh komponent splošne odtujenosti. Ostali dve komponenti sta nemočnost (angl. *powerlessness*) in breznormnost (angl. *normlessness*). Komponente so med seboj visoko povezane, posebno visoka povezanost je med socialno izolacijo in splošno odtujenostjo, in sicer 0,75. Predvsem pa socialno izolacijo povezuje s socialno oporo in s socialnim omrežjem. Socialna izolacija izvira iz pomanjkljivega omrežja družabnih odnosov, pri katerih bi bil posameznik član skupine, ki deli iste interese in aktivnosti. Pri nekaterih indikatorjih sem vrednost točk

obrnila. Anketiranci so lahko odgovarjali s petstopenjsko ocenjevalno lestvico od 1 do 5, kjer ena pomeni »popolnoma se strinjaš« in pet »sploh se ne strinjaš«. V primeru, ko so odgovorili na vsa vprašanja, so lahko zbrali najmanj 9 in največ 45 točk. Visoko število točk pomeni nižjo socialno izoliranost.

2.3.3 SAMOSPOŠTOVANJE

Helmreich, Stapp in Ervin (1991: 131 - 134) so leta 1974 izdelali vprašalnik samospoštovanja (angl. *texas social behavior inventory*). Vprašalnik TSBI ne meri splošne mere samospoštovanja, ampak je primernejši za merjenje socialne komponente samospoštovanja (angl. *social self-esteem*) oziroma samospoštovanja v socialnih situacijah in okoljih. Socialna komponenta samospoštovanja je visoko povezana s štirimi faktorji, in sicer s samozavestjo ali zaupanjem (angl. *confidence*), s prevlado (angl. *dominance*), s socialno kompetentnostjo (angl. *social competence*) in s socialnim umikom ali odnosom do nadrejenih oseb (avtoritet). Trditve v vprašalniku bi lahko opisali s stopnjo samozaupanja v skupinah, strahu spregovoriti pred tuji in varnosti v socialnih situacijah. Značilnost vprašalnika sta dve ekvivalentni lestvici, vsaka od njiju ima po šestnajst trditev. V vprašalnik je vključen samo prvi sklop trditev. Pri nekaterih indikatorjih sem vrednost točk obrnila. Anketiranci so lahko odgovarjali s petstopenjsko lestvico od 1 do 5, kjer ena pomeni »neka lastnost zate sploh ni značilna« in pet »je neka lastnost zate zelo značilna«. V primeru, ko so odgovorili na vsa vprašanja, so lahko zbrali najmanj 16 in največ 80 točk. Visoko število točk pomeni večje socialno samospoštovanje.

2.3.4 SAMOOPOZARJANJE

Lennox in Wolfe (1993: 48 - 49) sta leta 1984 izdelala revidirano lestvico samoopozarjanja (angl. *revised self-monitoring scale*). Revidirana lestvica samoopozarjanje je sestavljena iz trinajstih trditev, ki merijo dva faktorja: (1) zmožnost spreminjanja samopredstavitve in (2) občutljivost za izrazno vedenje drugih. Lestvico lahko točkujemo kot celoto, ali pa po faktorjih, tako da seštejemo dobljene točke. V primeru, ko so odgovorili na vsa vprašanja, so lahko zbrali najmanj 0 in največ 60 točk. Ene izmed trditev nisem upoštevala, ker ne spada k nobenemu faktorju. Visoko število točk pomeni izrazito samoopozarjanje. Pri nekaterih

indikatorjih sem vrednost točk obrnila. Anketiranci so lahko odgovarjali s šeststopenjsko ocenjevalno lestvico od 0 do 5, kjer nič pomeni »nikakor ne drži« in pet »povsem drži«.

2.3.5 KONFORMNOST

Spremenljivka konformnost je bila merjena z indikatorji, ki sta jih Lennox in Wolfe (v Lamovec, 1988: 369) izvrgla iz Snyderjevega koncepta samoopozarjanja. Sestavila sta novo lestvico, ki sta jo poimenovala lestvica prizadevanja za ustreznost (angl. *concern for appropriateness scale*) oziroma lestvica konformizma. Lestvica konformizma je sestavljena iz dvajsetih trditev, ki merijo dva faktorja: (1) spremenljivost v različnih situacijah in (2) pozornost na informacije socialne primerjave. Lestvico lahko točkujemo kot celoto ali pa po faktorjih, tako da seštejemo dobljene točke. V primeru, ko so odgovorili na vsa vprašanja, so zbrali najmanj 0 in največ 100 točk. Visoko število točk pomeni izrazit konformizem. Pri nekaterih indikatorjih sem vrednost točk obrnila. Anketiranci so lahko odgovarjali s šeststopenjsko ocenjevalno lestvico od 0 do 5, kjer nič pomeni »nikakor ne drži« in pet »povsem drži«.

Vprašalnik o značilnostih medosebnih odnosov je v celoti podan v **prilogi A**.

3. SOCIALNA OMREŽJA

3.1 OPREDELITEV SOCIALNIH OMREŽIJ IN OSNOVNI POJMI

Moreno (2000: 331 - 339) je med sodobnimi socialnimi psihologi in psihoterapevti prvi odkril skupino kot ledino za pomembno raziskovanje, kot obetavno polje za izboljšanje kakovosti življenja in kot prostor za pomoč nalomljenemu človeku. Je začetnik in klasik vede o skupini¹ in skupinskem delu. Poleg tega je utemeljitelj sociometrije. S sociometrijo je začel sodobno obdobje znanstvenega raziskovanja skupin. Medčloveške odnose in vloge posameznikov v skupini je začel meriti. Raziskovalno merjenje skupine je pojmoval kot aktivno sociometrično odkrivanje možnosti za boljše medčloveško sožitje v skupini, torej kot angažirano skupinsko raziskovanje zaradi napredovanja skupine. Zanimalo ga je vedenje človeka, še posebej skupinska dinamika. Zato si je kot orodje analiziranja in razumevanja strukture odnosov znotraj skupin zamislil sociogram, grafično predstavitev ljudi oziroma na splošno točk, ki predstavljajo enote v skupini, ter povezav med pari teh enot. S pomočjo sociograma je odkril notranjo strukturo skupine, to je omrežje odnosov privlačnosti, zavrnitev in nevtralnosti. Znotraj skupine torej delujejo določene strukture, ki izvirajo iz neformalnih odnosov med ljudmi (Toš in Hafner-Fink, 1998: 205). V okviru sociometrije² se je razvila večina formalnih analitičnih postopkov za analizo omrežij.

¹ Za socialne psihologe so zanimive predvsem tiste skupine, kjer se posamezniki ne porazgubijo, torej manjše, pregledne in posameznikom neposredno dostopne skupine. Za skupine je predvsem značilno, da se v njih lahko razvijejo pomembni psihološki procesi: kot so privlačnost/odbojnost, sodelovanje/tekmovanje, zaupanje/nezaupanje, emocionalna opora, socialna opora, izmenjava informacij, dobrin, uslug, emocij, zaupanja, konflikti itn. V takih skupinah imajo posamezniki možnost vzpostaviti stike z vsemi drugimi v skupini. Vsak član ima lahko pregled nad vsemi socialnimi odnosi in dogajanja. Obstaja neposreden nadzor obnašanja. Skupino sestavljata vsaj dva ali več ljudi (do 30 ljudi), ki so v medsebojni interakciji. Tipično za takšno interakcijo je, da gre za odnos »iz oči v oči« (angl. *face to face*). Skupina je sestavljena iz ljudi, ki se doživljajo kot povezana celota v času in prostoru. Za člane skupine je značilen vsaj en skupen cilj (Ule, 1997: 369 - 370). Skupina je določeno število ljudi, ki doživljajo medsebojno pripadnost oziroma so med seboj povezani s skupinsko zavestjo, značilen je odnos vsakega z vsakim, tvorijo sorazmerno trajno celoto oziroma kontinuiran sistem, imajo določene cilje, vrednote in norme, temu primerne dejavnosti, ki sestavljajo delovni program skupine, ter lastno strukturo vlog in položajev, ki izhaja iz tega (Moreno, Moreno, 2000: 370).

² V nadaljevanju bom namesto sociometrije uporabljala pojem analiza socialnih omrežij.

Pojem socialnega omrežja izhaja iz antropologije in je v začetku označeval strukturo socialnih odnosov posameznika. Kasneje so ga začeli uporabljati v metaforičnem smislu za opisovanje najrazličnejših vidikov socialnega življenja, največkrat pa tistih, ki nudijo posamezniku socialno oporo. Socialna opora je eno od najpomembnejših področij, na katerem se je uveljavila analiza socialnih omrežij. Na tem področju je mogoče raziskovati strukturo in način delovanja omrežij opore ljudi – na koga se ljudje obračajo, kadar so v stiski, kakšne posledice imajo te interakcije za njihovo zdravje in splošno dobro počutje, kateri dejavniki na to vplivajo. Prav tako je mogoče raziskovati stopnjo zadovoljstva ljudi s socialno oporo. Številne raziskave so pokazale, da je kakovostna socialna opora pomemben dejavnik dobrega počutja ljudi, pa tudi da nezadostnost socialne opore ali celo prevladujoče negativne interakcije s pomembnimi drugimi močno vplivajo na človekovo zdravje in dobro počutje (Wenger v Kogovšek, 2001: 14 - 15).

Analiza socialnih omrežij se vse pogosteje uveljavlja in predstavlja specifičen raziskovalni pristop znotraj družboslovnih znanosti. Prednost analize omrežij pred klasičnim načinom analize spremenljivk je opazovanje (lahko tudi odkrivanje, merjenje) odnosov med enotami omrežij. Pri analizi socialnih omrežij gre torej za opazovanje relacijskih podatkov, saj omrežje določajo množice enot ter ena ali več relacij. Podatki za analizo socialnih omrežij se zbirajo na različnih ravneh analize. Analiza socialnih omrežij se tako za razliko od standardnega družboslovnega raziskovanja, ki delovanje posameznikov in družbene pojave pojasnjuje predvsem z demografskimi dejavniki, osredotoča na pojasnjevanje delovanja posameznikov z značilnostmi omrežij, v katerih delujejo, in s položaji, ki jih imajo znotraj njih (Wasserman in Faust, 1998: 17 - 21). Zbiranje podatkov se razlikuje tudi glede na popolno in egocentrično omrežje. O popolnem omrežju govorimo takrat, ko v medsebojno povezani skupini enot (oseb) opazujemo vse pripadajoče relacije (odnose). Tipičen primer je izmenjava socialne opore v šolskem razredu. O egocentričnem omrežju pa govorimo, ko opazujemo (naključno) izbrane posamezne enote, ki jih imenujemo »egi« (angl. *ego*), in njihova osebna (lokalna ali egocentrična) omrežja, ki so sestavljena iz alterjev (angl. *alters*). Tipičen primer so osebna omrežja starostnikov. Pri zbiranju podatkov o popolnih socialnih omrežjih navadno vsi anketiranci poročajo o svojih relacijah z drugimi člani omrežja.. Če pa je nivo raziskovanja egocentrično omrežje, potem anketiranci (egi) poročajo zase in za člane (alterje) svojega egocentričnega omrežja (Zemljič in Hlebec, 2001: 191 -192, Hlebec, 2001: 64 – 65). Izmerjena relacija med dvema enotama se (pri obeh vrstah omrežij) obravnava kot spremenljivka (t.i. strukturalna spremenljivka) (Wasserman in Faust, 1998).

V analizi socialnih omrežij poznamo tri osnovne ravni analize. Na prvi ravni (1) nas zanimajo posamezne enote in njihove povezave z ostalimi enotami v omrežju. Lastnosti socialnega omrežja delimo na strukturalne in interakcijske. Na tej ravni k strukturalnim lastnostim prištevamo število in gostoto povezav, mere središčnosti in pomembnosti (prestiža) ter bločne modele (regularna in strukturalna enakovrednost). Gostota se nanaša na stopnjo povezav, v kateri je član omrežja v stiku z drugimi. Posameznikovo omrežje je lahko v tem pogledu gosto ali redko. Povezane enote pa so lahko večje ali manjše. Ena od strukturalnih lastnosti je tudi dosegljivost oziroma možnost stopiti v stik z drugimi člani omrežja. Med interakcijskimi značilnostmi omrežja največkrat omenjamo pogostost in nedavnost stikov, vsebino izmenjav oziroma razsežnosti socialne opore (npr. emocionalna, materialna ali instrumentalna in informacijska opora ter neformalno druženje), delež določenih enot v omrežju (npr. delež moških in žensk), trajanje odnosa, večrazsežnost vlog in vzajemnost. Medtem ko je v tradicionalnih kulturah pogosta večrazsežnost vlog, saj je posameznik na primer sosed, prijatelj, sorodnik in sodelavec hkrati, pa postajajo v sodobni urbanizirani družbi vloge bolj specifične. Večina izmenjav v omrežju ni simetrična oziroma vzajemna, kar je največkrat posledica razlik v statusu ali moči. Drugo raven analize (2) predstavljajo skupinice (angl. *cluster*), ki pomenijo razmeroma odprte enote in klike, kjer so vsi povezani z vsemi³ in sta strukturalni lastnosti socialnega omrežja. Najpogostejše klike so diade in triade. Diado sestavljata dve enoti, ki sta v relaciji, omrežje pa analiziramo kot funkcijo določene skupne značilnosti para enot. Analogno velja za triade. Na tretji ravni (3) analiziramo popolno omrežje, ki ga sestavljajo vse enote omrežja s pripadajočimi relacijami. Na tej ravni nas običajno zanimajo značilnosti strukture omrežja kot celote (npr. velikost in gostota omrežja⁴, stopnja centraliziranosti) ter njihov vpliv na različne socialno psihološke pojave (npr. osebne lastnosti dijakov). (Wasserman in Faust, 1998: 17 – 21; Kogovšek, 2001: 17).

Pomembna lastnost povezav med posamezniki je njena moč. Granovetter (1973: 1361) si moč relacije predstavlja kot kombinacijo skupaj preživetega časa, emocionalne intenzivnosti,

³ Število vseh možnih povezav članov popolnega omrežja je $\frac{n \cdot (n-1)}{2}$, če je n velikost populacije in če so povezave usmerjene.

⁴ Število dejanskih vezi glede na vse možne vezi med osebami v nekem omrežju.

intimnosti, vzajemne (medsebojne) zaupnosti in vzajemnih uslug. Ločimo (1) realističen pristop (anketiranec sam določi moč ali intenzivnost odnosov s posameznimi člani omrežja) in (2) nominalističen (raziskovalec določi moč relacije glede na različne kriterije, npr. frekvenca stikov) (Hlebec, 2000/01: 63). Torej moč relacije lahko merimo z različnimi pristopi, najpogosteje o tem vprašamo kar neposredno anketiranca. Na ta način moč relacij najpogosteje merimo tako, da se anketiranca vpraša, kako blizu mu je določen član omrežja, pri čemer se relacije, subjektivno označene kot bližnje (npr. tesni prijatelji), štejejo za močne, bolj oddaljene relacije (npr. sošolci, znanci) pa za šibke. Drugi način merjenja moči relacij so še pogostost stikov (močne so tiste vezi, s katerimi so stiki pogostejši), vzajemno priznavanje stika (močne so tiste relacije, ki so vzajemne), stopnja večrazsežnosti, dolžina poznanstva (trajnost), nudenje emocionalne opore, socialna homogenost članov omrežja itn. Marsden in Campbell (1984: 482 – 501) sta nekatere od teh mer moči relacij (občutek bližine, trajnost in pogostost stikov) primerjala in ugotovila, da je med njimi najboljši indikator moči relacij občutek bližine (npr. pri relaciji prijateljstvo). Trajnost stikov je slabša mera, ker preceni moč relacij s sorodniki, ki jih anketiranec pozna vse svoje življenje, niso mu pa nujno zelo blizu. Pri pogostosti stikov pa se med bližnjimi relacijami lahko znajde tudi del šibkih relacij, s katerimi se srečujemo vsak dan (npr. sosedje, sodelavci, sošolci). Pomembno je meriti tako šibke kot močne relacije. Pomen in vsebina šibkih in močnih relacij se bistveno razlikujeta. Močne relacije so tiste, ki so vključene v gosto socialno omrežje in povezujejo ljudi v tesne odnose. Ti odnosi so izvir občutkov varnosti in pripadnosti, so pa lahko utesnjujoči in dokaj odrezani od informacij o dogajanju v širši skupnosti. Šibke relacije predstavljajo most med primarnim omrežjem in širšo skupnostjo. To so relacije z osebami, ki niso povezane z drugimi v omrežju, temveč imajo svojo lastno omrežje, od koder črpajo nove informacije in v katero lahko posameznika tudi uvedejo.

Na kratko bom predstavila še pomen posameznih kazalcev socialnega omrežja oziroma njihovo napovedno vrednost. Raziskave (npr. Vaux, 1988) so pokazale, da število stikov, kot tudi njihova pogostost še ne zagotavlja dovolj opore. Pogostost stikov je namreč odvisna od fizične bližine in dosegljivosti, po drugi strani pa se lahko zgodi, da dobi posameznik več opore od tistih, ki jih ne srečuje zelo pogosto. Bolj pomembna od števila medosebnih odnosov je kakovost vsebine izmenjav, ki potekajo v posameznem odnosu. Torej bolj kot kvantiteta, je pomembna kakovost stikov, pa tudi njihova vsebina, ki naj bi zadovoljila najrazličnejše potrebe. Enako velja za velikost omrežja, ki ni nujno povezano z ustreznostjo socialne opore.

Pomemben kazalec je tudi gostota, čeprav raziskave kažejo, da ne deluje vedno v pozitivni smeri. V začetku so različni avtorji predpostavljali, da se z gostoto omrežja povečuje komunikacija med člani, s tem pa naj bi se povečala socialna opora in socialni nadzor. Člani gostega omrežja bolje poznajo potrebe drug drugega, hkrati pa vršijo pritisk in tako preprečujejo deviantno vedenje. Wellman (v Lamovec, 1993: 207) je izvedel raziskavo, ki je pokazala, da gostota socialnega omrežja ni povezana z dostopnostjo socialne opore. Pravi, da danes na splošno prevladujejo bolj razpršene socialne vezi, ki ne tvorijo enovite strukture. Večina socialnih omrežij je neenakomerno gosta in navadno vključuje več substruktur. Podobne rezultate so dobili tudi drugi avtorji. Neustrezno je tudi podcenjevanje šibkih vezi. Wilcox (v Lamovec, 1993: 207) pravi, da ni vedno res, da izražajo odtujenost sodobnega urbanega življenja, temveč lahko predstavljajo most s skupnostjo in s tem omogočajo večjo socialno mobilnost. Ohlapna omrežja omogočajo ljudem, ki se nahajajo v prehodnih situacijah, večji maneverski prostor in so manj utesnjujoče kot tiste, ki so tesno povezane z določeno vlogo. Šibke vezi nudijo nove informacije, pomagajo pa tudi pri integraciji v skupnost. Močne vezi sicer povzročajo večjo kohezivnost na ozkem področju, a vodijo v fragmentacijo v odnosu na širše skupnosti. Močnejše vezi so značilne za mlajše, manj izobražene in pripadnike manjšin. Služijo predvsem zaščiti pred negotovostjo, hkrati pa lahko vodijo v izolacijo. Zaključimo lahko, da gostota sama zase ni posebno pomemben kazalec, če ne upoštevamo še socioloških in psiholoških podatkov. Samo s strukturalnimi značilnostmi socialnega omrežja ne moremo učinkovito predvideti ustreznosti socialne opore.

Nekatere študije so torej ugotovile, da je zdravje in dobro počutje mogoče zanesljiveje napovedati na podlagi posameznikove percepcije kakovosti in razpoložljivosti socialne opore kot iz strukturalnih značilnosti njihovih omrežij, kar je tudi spodbudilo bolj psihološko usmerjene pristope k raziskovanju socialne opore. Socialno psihološki pristop poudarja predvsem posameznikovo izkušnjo opore, kjer so pomembne raziskovalne razsežnosti predvsem emocionalna opora, percepirana opora, zadovoljstvo z oporo itn. Poznejše raziskave pa so socialno oporo opredeljevale kot relativno stabilno osebno potezo, ki ima svoje vire v najzgodnejšem obdobju človekovega življenja (Pierce, Lakey, Sarason in Sarason, 1997).

3.2 SREDIŠČNOST IN POMEMBNOST

Omenila sem že, da je eden od pomembnih načinov analize relacijskih podatkov, analiza položaja enot v popolnem socialnem omrežju. Enota je v omrežju središčna, če se nahaja na strateško pomembnih položajih v omrežju, oziroma če je zaradi svojih povezav z drugimi enotami opaznejša kot druge enote (Wasserman in Faust, 1998: 169). Povezave v omrežju so lahko simetrične (neusmerjene) ali nesimetrične (usmerjene). Če so relacije med enotami neusmerjene, opisujejo lokacijo enote omrežja (npr. posameznikov) glede na to, kako blizu so enote središču dogajanja v socialnem omrežju. V tem primeru računamo mere središčnosti (angl. *centrality*). To pomeni, da ne razlikujemo med oddajnikom in prejemnikom relacij, ampak obravnavamo vse njune relacije. Tako je najbolj središčen tisti, ki izmenja največ povezav z drugimi enotami (Knoke, 1990: 10). Če pa so relacije usmerjene, razlikujemo med izvirom in ciljem relacije. V tem primeru govorimo o merah pomembnosti (angl. *prestige*). Razlikujemo med danimi izbirami, npr. kolikokrat posameznik izbere druge člane popolnega socialnega omrežja (izhodne mere) in prejetimi izbirami, npr. kolikokrat je posameznik izbran od drugih članov popolnega socialnega omrežja (vhodne mere). V prvem primeru jim pravimo mere vplivnosti (angl. *measures of influence*), v drugem pa mere opore (angl. *measures of support*) (Batagelj, 1993: 131). Te mere ne moremo definirati za neusmerjena omrežja. Osnovna razlika med merami središčnosti in pomembnosti torej temelji na odločitvi, ali je relacija usmerjena ali ni (Knoke in Burt, 1983: 195).

Koncept središčnosti socialnih omrežij je prvi razvil psiholog Alex Bavelas⁵ leta 1948. Njegov eksperiment je bil spodbuda za celo vrsto podobnih projektov vse do leta 1979, ko je L.C. Freeman (1979: 218 - 219) ponovil eksperiment in primerjal med seboj različne mere središčnosti. Izpeljal je koncept središčnosti enote v omrežju iz predpostavke, da je enota, ki je v središču zvezdastega omrežja, na najbolj središčnem položaju. Freeman (1979) je opredelil tri lastnosti središčne točke, ki pa so hkrati tudi definicijske lastnosti središčnosti enote v omrežju. Središčni položaj v zvezdastem omrežju ima (1) največjo možno stopnjo, tj.

⁵ Bavelas (v Freeman, 1979: 215) se je ukvarjal s komunikacijami v manjših skupinah. Predpostavil je povezanost med strukturno središčnostjo in vplivom na procese v skupini. Konec štiridesetih let je bil izveden zanimiv laboratorijski eksperiment pod vodstvom Bavelasa. Sklep vseh poročil o tem eksperimentu je bil, da je središčnost enot in celotnega omrežja povezana z učinkovitostjo skupine pri reševanju problema, zaznavo vodstva in z osebnim zadovoljstvom udeležencev.

največ sosedov⁶, (2) leži na največjem številu najkrajših poti med posameznimi točkami in je (3) najbližje vsaki točki grafa. Vzporedno in v povezavi s konceptom središčnosti se je razvijal tudi koncept pomembnosti (prestiza) v socialnih omrežjih. Mere pomembnosti merijo drugačne strukturne lastnosti omrežja kot mere središčnosti (Knoke in Burt, 1983: 195). Mere pomembnosti računamo samo za usmerjena omrežja, saj je smer bistvena lastnost povezave. Ideja pomembnosti izhaja iz predpostavke, da je pomembna enota tista, ki je predmet številnih usmerjenih relacij, pri čemer se osredotočimo samo na enoto kot prejemnika (Knoke in Burt, 1983: 199). Opazovana enota je bolj pomembna, če je opazna zaradi številnih usmerjenih relacij od drugih enot proti opazovani enoti. Torej so bolj pomembne enote pogosteje povezane z drugimi enotami⁷.

Vendar pa Wasserman in Faust (1998: 199, 202) predlagata za usmerjene podatke izračun mer središčnosti in pomembnosti, ker merijo različne strukturne lastnosti omrežja. Čeprav se navadno mere središčnosti računajo za neusmerjene relacije, se lahko posplošijo tudi na usmerjene relacije. V nadaljevanju naloge bom predstavila posplošene mere središčnosti in pomembnosti (prestiza) za usmerjene relacije.

3.2.1 MERE SREDIŠČNOSTI IN POMEMBNOСТИ POSAMEZNE ENOTE⁸

Najbolj splošna definicija središčnosti, ki je hkrati tudi konsistentna s Freemanovim (1979) konceptom, je, da je bolj središčna enota tista, ki je v večji meri udeležena v vseh povezavah v omrežju, ne glede na smer povezav. Glede na definicijo, kaj predstavlja središče socialnega omrežja, ločimo tri osnovne⁹ mere središčnosti za vsako enoto posebej:

⁶ Enoti sta sosednji, če med njima obstaja neposredna vez.

⁷ Ločimo več mer pomembnosti (prestiza) enote kot so mere pomembnosti glede na vhodno stopnjo, bližino in status ali rang.

⁸ Mere središčnosti in pomembnosti lahko računamo za vsako enoto omrežja posebej ali za celotno omrežje. Mere za celotno omrežje se imenujejo mere usredinjenosti omrežja. Mer usredinjenosti v tej nalogi ne bom podrobneje obravnavala, podrobneje pa bom predstavila mere središčnosti in pomembnosti za vsako enoto omrežja posebej.

⁹ Obstajajo še druge mere središčnosti enote, kot so informacijska mera središčnosti, mera središčnosti glede na vmesnost toka informacij, mera središčnosti glede na lastni vektor itn., vendar jih v tej nalogi ne bom podrobneje obravnavala.

- (1) mere središčnosti glede na stopnjo (angl. *degree centrality*),
- (2) mere središčnosti glede na dostopnost (angl. *closeness centrality*) in
- (3) mere središčnosti glede na vmestnost (angl. *betweenness centrality*).

Izbira ustrezne mere središčnosti je ponavadi eden od najtežavnejših problemov pri analizi omrežij, saj omenjene mere lahko v določenih primerih dajo zelo različne rezultate (Mrvar, 2000/01: 10). Pri izboru je najpomembnejše, s kakšnim omrežjem se sploh ukvarjamo in kaj sploh želimo meriti. Mere središčnosti so predstavljene po definicijskih lastnostih, ki opredeljujejo tudi, kaj te mere dejansko merijo.

3.2.1.1 MERE SREDIŠČNOSTI IN POMEMBNOSTI GLEDE NA STOPNJO

Mera središčnosti glede na stopnjo enote je osnovno in najenostavnejše orodje za odkrivanje enot, ki so najvidnejše (najaktivnejše) v strukturi socialnega omrežja (Zemljič in Hlebec, 2001: 194). Pri tem je središčnost enote glede na stopnjo enostavno njena stopnja. Stopnjo enote lahko definiramo kot število neposrednih stikov, ki jih ima določena enota z drugimi enotami v omrežju. Enote, ki so bolj središčne in imajo višjo stopnjo oziroma več stikov, težijo k boljšemu položaju in zato k večji moči. Take enote so v prednostnem položaju zaradi večjega števila povezav z ostalimi enotami, zato lažje zadovoljijo svoje potrebe.

Po Nieminenu (v Freeman, 1979: 220) absolutna mera središčnosti glede na stopnjo meri število sosedov enote. Ker pa absolutnih mer ne moremo uporabiti za primerjavo središčnosti pri omrežjih z različnim številom članov, te mere normaliziramo¹⁰, tako da dobimo mero iz intervala med 0 in 1, kjer vrednost 0 pomeni najmanjšo možno središčnost, oziroma da ne obstaja nobena pot, ki vodi v ali iz enote¹¹, in vrednost 1 najvišjo možno središčnost, oziroma da je enota v središču omrežja zvezde. Te mere imenujemo relativne mere središčnosti in predstavljajo delež sosedov enote.

¹⁰ Relativna mera središčnosti glede na stopnjo je $C_D(x) = \frac{c_D(x)}{n-1}$, pri čemer je $c_D(x)$ enak stopnji enote x in če je n število enot v omrežju, je največja možna stopnja enote v omrežju brez zank (zanka je povezava, ko je enota povezana sama s seboj) $n-1$.

¹¹ Taki enoti pravimo, da je izolirana.

Omenjeno mero središčnosti lahko uporabimo tudi za mero pomembnosti za usmerjena omrežja, le da pri tem razlikujemo med vhodno stopnjo (angl. *in-degree*) – kolikokrat je bila preučevana enota izbrana - in izhodno stopnjo (angl. *out-degree*) – koliko drugih enot je izbrala preučevana enota. V tem primeru računamo mere posebej glede na oporo in vplivnost. Pri meri središčnosti za neusmerjene podatke se enote razlikujejo samo v tem, koliko povezav imajo. Ker pa se v osnovi osredotočimo na izbire obravnavane enote, pri izračunu središčnosti glede na stopnjo uporabimo samo izhodne stopnje enot. Za preučevanje pomembnosti enote pa vzamemo vhodne stopnje enot omrežja. Mera pomembnosti glede na vhodno stopnjo oziroma relativna¹² vhodna stopnja je enaka meri središčnosti glede na stopnjo s to razliko, da upoštevamo samo vhodne stopnje (Wasserman in Faust, 1998: 203).

Mera središčnosti glede na stopnjo je najbolj naravna in preprosta mera, ki pa ima nekaj slabosti, saj mera upošteva samo neposredne, ne pa tudi posrednih povezav do vseh ostalih. Enota je lahko posredno povezana s številnimi drugimi enotami v omrežju, pa ima kljub temu nizko stopnjo središčnosti na lokalni ravni¹³. To poskušata odpraviti globalni meri, ki bosta predstavljeni v nadaljevanju.

3.2.1.2 MERA SREDIŠČNOSTI IN POMEMBNOŠTI GLEDE NA DOSTOPNOST

V omrežju zvezde je središčna enota sosedna vsem drugim enotam, je enako oddaljena od vseh drugih enot in je enotam najbližja. Središčnost enot po teh merilih merimo z mero središčnosti glede na dostopnost enote. Mera se osredotoča na najkrajšo razdaljo med posameznimi enotami socialnega omrežja. Najbolj središčna enota v omrežju je tista, ki doseže ostale enote v omrežju po najkrajši možni poti tako, da se izogne možnemu nadzoru (kontroli) drugih enot pri pretoku informacij in sredstev (Zemljič in Hlebec, 2001: 195). Ko se posameznikova dostopnost do drugih posameznikov v omrežju povečuje, se povečuje

¹² Relativna mera pomembnosti glede na vhodno stopnjo je $P_D(p_k) = \frac{p_D(p_k)}{n-1}$, pri čemer $p_D(p_k)$ predstavlja vhodno stopnjo enote p_k .

¹³ Mere središčnosti in pomembnosti lahko računamo na lokalni in globalni ravni (Batagelj, 1993: 131). Z lokalnimi merami preučujemo samo najbližje sosedne enote (prezremo vse posredne povezave), z globalnimi pa vsa sečišča, povezana z neko enoto omrežja. Lokalno-središčne enote omrežja odkrivamo s pomočjo mere središčnosti glede na stopnjo, globalno središče pa z merami središčnosti glede na dostopnost in vmesnost (Kilkenny in Nalbarte, 1999; Scott, 2000: 83 - 86).

posameznikov dostop do informacij, moči, ugleda, vpliva in višjega socialnega statusa. Rečemo lahko, da je najbolj dostopna enota tudi globalno središče, če leži na najkrajši razdalji veliko ostalih enot (Scott, 2000: 86).

Za povezana¹⁴ omrežja je Sabidussi (v Freeman, 1979: 225) predlagal mero središčnosti glede na dostopnost. Definiral jo je kot funkcijo vsote najkrajših razdalj med dvema enotama, ki je odvisna od neposrednih in posrednih¹⁵ relacij. Enota z majhno vsoto vseh najkrajših poti je relativno blizu velikemu številu drugih enot, zato je njena dostopnost inverzno povezana z najkrajšo razdaljo. S povečevanjem razdalje se dostopnost vključenih enot zmanjšuje. Torej: čim daljše so poti do drugih enot, tem manj središčna je določena enota. Tako v bistvu računamo nasprotno vrednost oddaljenosti, da s tem merimo središčnost. Tudi ta mera je odvisna od velikosti omrežja, zato je primerneje uporabljati relativno¹⁶ mero središčnosti glede na dostopnost, kot jo predlaga Beauchamp (v Freeman, 1979: 226). Relativna mera zavzema vrednosti med 0 in 1, kjer 0 predstavlja omrežje kroga, ko je enota enako oddaljena od vseh drugih enot omrežja in vrednost 1 predstavlja omrežje zvezde, ko je enota sosedna vsem ostalim enotam omrežja.

Dostopnost lahko računamo za neusmerjena omrežja (mera središčnosti) in za usmerjena omrežja (mera pomembnosti). Pri neusmerjenih omrežjih je mero možno izračunati, če je preučevano omrežje vsaj šibko povezano. Pri usmerjenih omrežjih računamo dostopnost posebej glede na izhodne povezave – kako blizu so enote omrežja izbrani enoti, oziroma v koliko korakih dosežemo iz dane enote vse ostale enote omrežja in vhodne povezave – kako blizu izbrani enoti so vse ostale enote omrežja, oziroma v koliko korakih dosežemo izbrano enoto iz vseh ostalih enot v omrežju. V primeru usmerjenih omrežij mora biti omrežje krepko povezano¹⁷, da je mero sploh mogoče izračunati. Meri središčnosti in pomembnosti glede na

¹⁴ Omrežje je povezano, če je vsaka enota omrežja dosegljiva s strani katerekoli druge enote v omrežju.

¹⁵ Posredna relacija obstaja, ko enoti nista sosedni in med njima ne obstaja neposredna povezava.

¹⁶ Relativna mera središčnosti glede na dostopnost je $C_C(x) = (n-1) \cdot c_C(x)$, kjer je

$$c_C(x) = \left[\sum_{i=1}^n d(p_i, p_k) \right]^{-1},$$

pri čemer $d(p_i, p_k)$ predstavlja najkrajšo razdaljo, ki povezuje enoti p_i in p_k .

¹⁷ Omrežje je krepko povezano, če lahko ob upoštevanju smeri povezav pridemo iz vsake enote omrežja v vsako drugo enoto istega omrežja.

dostopnost sta smiselni le pri povezanih omrežjih, kjer ni izoliranih enot. Nemogoče bi namreč bilo računati dostopnost do izoliranih enot, saj je pot do teh enot neskončna in s tem so enote nedosegljive. To je tudi osrednja slabost te mere (Mrvar, 2000/01: 6 - 7). Ena izmed možnih rešitev tega problema je, da upoštevamo samo tiste enote, ki jih lahko enota doseže, ostale pa izločimo (Wasserman in Faust, 1998: 200).

3.2.1.3 MERA SREDIŠČNOSTI IN POMEMBNOСТИ GLEDE NA VMESNOST

Pri socialnih omrežjih ni pomembna le oddaljenost enote od vseh ostalih enot, ampak tudi katere enote ležijo na najkrajših poteh med pari enot. Te enote imajo nadzor nad pretokom informacij med pari enot. Najbolj središčne enote, ki ležijo na veliko najkrajših poteh med pari vseh ostalih enot v omrežju, odkrivamo z mero središčnosti glede na vmesnost enote. Vmesna enota ima prednost pred drugimi enotami v omrežju, če leži na najkrajših poteh med pari vseh drugih enot in hkrati nobena druga enota ne leži na teh najkrajših poteh (Zemljich in Hlebec, 2001: 196). Mera je uporabna kot indeks možne kontrole sredstev in informacij (Freeman, 1979: 224), hkrati pa najbolje predstavi enoto, ki je vodja skupine enot (Freeman, Roeder in Mulholland, 1980: 128).

Freeman (1979: 223) je definiral mero središčnosti glede na vmesnost enote kot indeks, ki šteje, kako vmes je opazovana enota med pari vseh drugih enot v omrežju. Središčnost opazovane enote glede na vmesnost je vsota verjetnosti preko vseh možnih parov enot, da bo najkrajša pot med dvema drugima enotama potekala skozi opazovano enoto (Mrvar, 2000/01: 8). Tudi ta mera središčnosti glede na vmesnost je odvisna od velikosti omrežja, zato se za kriterij vmesnosti uporablja relativna¹⁸ mera. Relativna mera leži na intervalu med 0 in 1, kjer vrednost 0 predstavlja enoto, ki ne leži na nobeni najkrajši poti, in 1 predstavlja enoto, ki leži na vseh najkrajših poteh.

¹⁸ Relativna mera središčnosti glede na vmesnost je $C_B(p_k) = \frac{c_B(p_k)}{((n-1) \cdot (n-2)/2)}$, kjer $\frac{n^2 - 3n + 2}{2}$

predstavlja število parov enot, ki ne vključujejo enote p_k .

Vmesnost lahko računamo tudi za usmerjena omrežja, vendar pa moramo relativno mero razširiti za usmerjena omrežja¹⁹. Prednost te mere, v primerjavi z mero središčnosti glede na dostopnost, je, da jo lahko izračunamo, četudi omrežje ni povezano (Wasseman in Faust, 1998: 190). Freeman (1979) ugotavlja, da mera glede na vmesnost najboljše pojasnjuje središčne (pomembne) enote v omrežju.

¹⁹ Relativna mera središčnosti glede na vmesnost za usmerjena omrežja je $C_B(p_k) = \frac{c_B(p_k)}{(n-1) \cdot (n-2)}$.

Relativno mero je treba pomnožiti z 2, saj je največja vrednost mere $(n-1) \cdot (n-2)$.

4. SOCIALNA OPORA

4.1 OPREDELITEV SOCIALNE OPORE

Socialna opora je eno od najpomembnejših področij, na katerih se je uveljavila analiza socialnih omrežij. V literaturi je navedenih mnogo opredelitev socialne opore. Zgodnejše opredelitve so poudarjale predvsem emocionalno razsežnost socialne opore, torej socialne opore kot občutka pripadnosti, sprejemanja, varnosti in skrbi pri pomembnih drugih, preprečevanje osamljenosti itn. (npr. Weiss v Vaux, 1988: 62). Tudi poznejši teoretiki in raziskovalci socialne opore (npr. Thoits, 1985), kljub priznavanju socialne opore kot kompleksnega večrazsežnega pojma, še vedno poudarjajo primarni pomen emocionalne opore najpomembnejših drugih kot najmočnejši pojasnjevali dejavnik zmanjševanja stresa in njegovih posledic za zdravje in dobro počutje. Ključni pomen socialne opore, ki je v skladu z omenjenimi opredelitvami socialne opore, je v njegovih pozitivnih emocionalnih funkcijah (Thoits v Hlebec, 1999: 13). Novejše opredelitve pa poudarjajo, da je socialna opora kompleksen interakcijski in komunikacijski proces med člani omrežja (npr. House, 1981; Vaux, 1988) ali kompleksni pretok sredstev in dobrin med člani omrežja, če opazujemo popolno omrežje (Walker, Wasserman in Wellman v Zemljič in Hlebec, 2001: 203). V splošnem je socialna opora vsota vseh dobrodejnih učinkov, ki pozitivno vplivajo na počutje in zdravje človeka, ne glede ali je oseba pod stresom ali ni. Predvsem pa je dejavnik zaščite pred stresnimi dejavniki in okoliščinami v življenju. Vključuje pa tudi pomoč pri konkretnih nalogah, učenju spretnosti, vodenju, zagotavljanju materialnih sredstev in socialnih stikih, ki so sami sebi namen in služijo prijetnemu preživljanju prostega časa.

4.2 MERJENJE SOCIALNE OPORE V POPOLNIH OMREŽJIH

Popolna omrežja v tej nalogi so opredeljena kot omrežja socialne opore. Številne empirične in teoretične raziskave (npr. v Cohen in Wills, 1985) so pokazale, da je socialna opora večrazsežnosten pojem, ki ga lahko razdelimo v štiri glavne skupine: (1) materialna (instrumentalna) opora, (2) informacijska opora, (3) emocionalna opora in (4) opora v smislu neformalnega druženja. Te razsežnosti socialne opore so tudi osnova (vsebina) generatorjev

imen (angl. *name generator*)^{20,21} v tej nalogi. Uporabljeni so štiri omrežni generatorji imen, ki merijo štiri teoretično utemeljene dimenzije oziroma razsežnosti socialne opore. Če bi v en generator imen vključili več razsežnosti socialne opore, jih kasneje ne bi mogli več ločiti med sabo. Generatorji imen so lahko oblikovani na različne načine in njihova vsebina določi, kakšen tip omrežja merimo. Vsebina generatorja imen je namenjena tudi določitvi meja omrežja (Laumann, Marsden in Prensky v Hlebec, 2000/01: 41 - 42). Vsebina omrežnih generatorjev za merjenje materialne, informacijske in emocionalne opore ter druženja je bila prilagojena dijakom tretjih letnikov gimnazije Bežigrad v Ljubljani.

Izmenjava materialne in instrumentalne socialne opore znotraj srednješolskih razredov je bila izmerjena z izmenjavo šolskih zvezkov in zapiskov. V splošnem pa se nanaša na izmenjavo materialnih uslug, manjših storitev, denarja in omogoča izpolnitev navadnih obveznosti, kot so gospodinjske, finanjske ter delovne. Osebe, ki zagotavljajo materialno oporo, večinoma pomenijo manj stabilni del posameznikovega osebnega omrežja, saj materialno oporo zagotavljajo specializirane osebe, ki za posameznika niso nujno osebno pomembne in so funkcionalno zamenljive. Izmenjava informacij je bila ocenjena z izmenjavo informacij o pomembnih šolskih dogodkih v primeru dolgotrajne bolezni v mesecu maju. Informacijska opora je torej pomembna pri definiranju, razumevanju in reševanju problemov (Thoits v Hlebec, 2000:13). Gre za izmenjavo pomembnih informacij, potrebnih pri odločanju. Zagotavljajo jo osebe, ki so tesno povezane s posameznikom. Kot taka služi pri blaženju stresa, ki ga povzročajo brezposelnost, medsebojni konflikti itn. Emocionalna socialna opora je izmerjena z zelo znanim generatorjem imen, ki ga je zasnoval Burt (v Hlebec, 1999: 39, 195), in se uporablja v velikem številu raziskav. Ta generator imen identificira osebe, s katerimi se posameznik pogovarja o pomembnih osebnih stvareh. Emocionalno oporo navadno zagotavljajo osebe, ki so s posameznikom močno in intimno povezane. Ti odnosi so trajnejši in zato tudi manj variabilni. Druženje je bilo izmerjeno s povabilom na hipotetično rojstnodnevno zabavo. Izbira kriterija za ta generator imen je bila težavna, saj vsi dijaki znotraj posameznega letnika običajno niso vključeni v iste izvenšolske dejavnosti ali hobije.

²⁰ Generator imen je anketno vprašanje, s katerim poiščemo člane osebnega omrežja, ki posamezniku dajejo določeno vrsto socialne opore.

²¹ Pri tem se postavi vprašanje, koliko generatorjev uporabiti in katere, da bomo zajeli vse ali večino oseb, ki nudijo socialno oporo. Po van der Poelu (v Hlebec, 1999) je uporaba treh do petih generatorjev imen najboljši način generiranja omrežja in pokrije vse bistvene razsežnosti socialne opore. Navadno gre za štiri temeljne oblike socialne opore (emocionalno, informacijsko, materialno in druženje).

Kriterij, vključen v generator imen, pa mora biti relevanten in veljaven za vse dijake. Neformalno druženje zagotavlja občutek pripadnosti in izpolnjuje potrebo po socialnih stikih. Definirano je kot preživljanje prostočasnih aktivnosti z drugimi (Zemljič, Hlebec, 2002: 203; Hlebec, 2001: 65 - 66). Celoten vprašalnik socialne opore je podan v **prilogi C**.

4.3 SOCIALNA OPORA IN MEDOSEBNE ZNAČILNOSTI V POPOLNIH SOCIALNIH OMREŽJIH

Pomembna lastnost sistema socialne opore je njegova specializacija. Posameznik bo mobiliziral določene vire socialne opore v odvisnosti od problema, s katerim se sooča. Posamezniki se za različne oblike opore obračajo na različne ljudi in v precej primerih so člani omrežja specialisti in nudijo le posamezno obliko opore. Emocionalno oporo in druženje praviloma zagotavljajo anketirancu najbližje osebe (npr. najtesnejši prijatelji). Po drugi strani pa ti najbližji člani nudijo različne vrste socialne opore. Vendar pa velik del materialne (instrumentalne) in informacijske opore nudijo bolj oddaljene vezi (npr. sošolci, sodelavci, znanci). Ne smemo zanemariti bolj oddaljenih vezi, ki navadno poskrbijo za določeno specifično in specializirano vrsto opore in so v določenih situacijah prav tako zelo pomembne (npr. iskanje delovnega mesta) (Fischer, Wellman in Wortley v Kogovšek, 2001: 26; Wellman in Wortley v Kogovšek, 2001: 81). Vendar pa Iglič (1989: 8 - 9) ugotavlja, da specializacija le ni tako izrazita. Posamezniki se v veliki meri obračajo po najrazličnejše oblike pomoči k istim osebam (House in Kahn v Iglič, 1989: 9). Analize so pokazale visoko stopnjo sovpadanja virov socialne opore v primeru materialne, emocionalne in informacijske opore. Specializacija glede na različne probleme je torej prisotna na strani tipov socialne opore in je ni zaznati na strani virov socialne opore. Za ugotavljanje intenzivnosti opore je torej bolje ugotoviti vsebino odnosov in ne tip odnosov.

Hays in Oaxley (v Vaux, 1988: 83 - 85) sta izvedla longitudinalno študijo razvoja omrežij socialne opore med študenti prvega letnika. V začetku so bili odnosi med študenti, ki so prebivali v študentskem domu, manj intimni kot med vozači, sčasoma pa so prvi postali intimnejši. Pri obeh skupinah sta narasla praktična pomoč in druženje, emocionalna in informacijska opora pa sta ostali približno enaki. Ta študija tako kaže, kako lahko okolje vpliva na vzorce interakcij v sicer relativno homogeni skupini ljudi.

Zadovoljstvo z oporo v širšem pomeni, da ljudje skrbijo za posameznika in da se posameznik počuti sprejetega in spoštovanega. Zadovoljstvo z oporo je močnejše povezano z velikostjo podomrežij, ki zagotavljajo specifične oblike opore, kot pa s pogostostjo stikov, gostoto omrežja, bližino odnosov in manjšim odstotkom bolj oddaljenih vezi (Vaux in Harrison v Vaux, 1988: 62 - 66). V drugi podobni raziskavi (Vaux in Athanassopoulou v Vaux, 1988: 64 - 66) so se kot pomembni dejavniki zadovoljstva z oporo v širšem pomenu pokazali velikost podomrežja emocionalne opore, družabno omrežje, vzajemnost in kompleksnost odnosov ter velik delež tesnih prijateljev.

Velik del emocionalne opore nudijo ženske, tako ženskam kot moškim. Obratno pa se ženske praviloma ne obračajo po emocionalno oporo na moške (Wellman in Wortley v Kogovšek, 2001: 81 - 82). Vendar pa na splošno ženske iščejo več pomoči, več opornega vedenja, kar je verjetno posledica spolno različnih socializacij. Pri dekletih se dopušča šibkost in odvisnost od nekoga, medtem ko je pri fantih izpostavljena neodvisnost, moč, dosežki in podobno (Nadler, 1997: 383). Ženske poročajo o višji percepciji opore, imajo več socialnih veščin za iskanje opore, pogosteje iščejo oporo javno in se trudijo, da bi ustvarile bolj funkcionalno omrežje (Procinando in Walker Smith, 1997: 101).

Številne empirične raziskave (Newcomb in Keefe, 1997; Collins in Di Paula, 1997; Pierce, Lakey, Sarason, Sarason in Joseph, 1997) so pokazale, da razlike v medosebnih značilnostih vplivajo na percepcijo²² socialne opore. Percepirana opora je povezana z različnimi razsežnostmi osebnosti, kot so ekstravertiranost (družabnost), samozavest, socialna kompetentnost, samospoštovanje, osamljenost, emocionalna stabilnost (nevroticozem) itn. Značilnosti medosebnih odnosov odražajo relativno stabilne vzorce vedenja v različnih situacijah in v daljšem časovnem obdobju. Zato se tudi pogosto izkaže, da medosebne značilnosti bolje pojasnjujejo percepcijo socialne opore kot drugi dejavniki (npr. dejanska socialna opora) (Pierce, Lakey, Sarason, Sarason in Joseph, 1997: 4 – 6). Ti rezultati torej kažejo, da imajo ljudje relativno stabilna pričakovanja o možni uporabi svojih omrežij opore, kadar potrebujejo pomoč. Ta prepričanja lahko vplivajo na to tako, da sploh poiščejo pomoč, kot tudi na to, kako si ustvarijo in vzdržujejo vire opore ter kako to oporo ocenjujejo. Ta

²² Percepirana opora se nanaša na nek splošen občutek o razpoložljivosti opore za anketiranca oziroma percepcijo na podlagi dobljene opore v preteklosti. Generatorji imen so zastavljeni bolj hipotetično ali splošno (npr. Koga od sošolk ali sošolcev bi prosil(a) za zvezke?) kot tudi v našem primeru.

prepričanja lahko izvirajo iz relativno stabilnih značilnosti medosebnih odnosov pa tudi iz preteklih in sedanjih izkušenj z omrežjem (Vaux, 1988: 70 - 73). Razpoložljivost socialne opore je navadno povezana s socialnimi veščinami²³, zadovoljstvo z oporo pa z nekaterimi značilnostmi medosebnih odnosov. Ljudje z relativno dobro razvitimi socialnimi veščinami lažje vzdržujejo in obdržijo intimne odnose in pridobijo ustrezno oporo (Mitchell v Vaux, 1988: 72). Družabni (ekstravertirani) so bolj verjetno sproščeni v različnih medsebojnih situacijah na splošno, kar vpliva tako na dejanje in sprejemanje opore kot tudi na percepcijo opore (Pasch, Bradbury in Sullivan, 1997: 232 - 235; Procidano in Walker Smith, 1997: 102). Značilnosti medosebnih odnosov lahko vplivajo na percepcijo opore na dva načina. Po eni strani lahko vodijo k pristranosti v percepciji: ljudje, ki so nagnjeni k negativnemu vrednotenju odnosov, pogosto negativno ali napačno vrednotijo tudi ponujanje opore s strani drugih ali poskuse iskanja opore s svoje strani. Po drugi strani pa nekatere značilnosti medosebnih odnosov lahko vodijo k dejanskemu negativnemu vedenju (npr. zavračanje ponujene opore, ignoriranje zahteve po opori s strani drugih). V tem primeru je interakcija povsem točno percipirana kot nezadostna pri iskalcu in dajalcu opore (Cultrona v Pasch, Bradbury in Sullivan, 1997: 236). Hkrati pa je percepcija socialne opore povezana tudi s percipiranimi medosebnimi značilnostmi dajalca opore. Na primer nasvet določene osebe lahko prejemnik te opore interpretira in občuti različno, če to osebo percipira kot čustveno toplo ali hladno. Medosebne značilnosti posameznikov lahko torej kot dejavnik vpliva v procesu socialne opore delujejo tako na strani dajalcev kot prejemnikov opore (Pierce, Lakey, Sarason, Sarason in Joseph, 1997: 13).

Odnos med otroki in starši je ena od pomembnih podlag za raziskovanje socialne opore v kontekstu medosebnih značilnosti, ki imajo svoje izvore v najzgodnejših bližnjih odnosih. Zgodnje izkušnje, še posebej s pomembnimi drugimi (npr. starši, skrbniki) v otroštvu, imajo dolgoročne učinke na to, kako ljudje percipirajo sebe in druge v odnosih in kako delujejo znotraj njih. Hkrati pa te zgodnje izkušnje vplivajo tudi na sposobnost posameznika, da vstopa v odnose, in na način, kako zaznava dogajanje znotraj teh odnosov (Bartholomew,

²³ Rezultati raziskave (v Lamovec, 1993: 209) so pokazali, da je povezava med socialno oporo in socialnimi veščinami zelo izrazita. Sodelujoči, ki so imeli malo socialne opore, so imeli po ocenah opazovalcev precej manj razvite medosebne spretnosti, takega mnenja pa so bili tudi sami. Primanjklaj ni bil toliko v poznavanju teh spretnosti, temveč v pomanjkanju zaupanja, ki jim je preprečevalo, da bi jih učinkovito uporabili v socialni situaciji.

Cobb in Poole, 1997: 361 – 362; Brown in Marshall, 2002: 28-29). Kakšen je posameznikov zgodnji emocionalni razvoj, lahko v veliki meri določa kakovost odnosov tega posameznika. Tako je mogoče domnevati, da razvoj v emocionalnem senzibilnem okolju, ki je odprto za posameznikove potrebe in jih ustrezno zadovoljuje, vodi k razvoju odprte osebnosti (Buck v Colby in Emmons, 1997: 467). Torej je odprt emocionalni slog²⁴ povezan z visoko stopnjo percepirane in izvedene opore. Po drugi strani pa so se pokazale tudi razlike glede na vrsto socialne opore. Kot je bilo pričakovati, sta emocionalna in informacijska opora, ne pa tudi materialna, statistično značilno povezani z odprtim emocionalnim slogom. Za posameznike z odprtim emocionalnim slogom je večja tudi verjetnost, da se ob problemu obrnejo na svoje omrežje in sprejemajo oporo in razumevanje drugih ljudi (Colby in Emmons, 1997: 460).

Newcom in Keefe (1997: 303 - 333) sta raziskovala vpliv osebnosti na percepcijo socialne opore. Strinjala sta se, da imajo ljudje z več opore boljše psihično in fizično zdravje ter dobro počutje. V času odraščanja socialna opora vpliva na zmanjšanje problemov, s katerimi se v tem obdobju najpogosteje srečujemo. Osredotočila sta se na tri razsežnosti osebnosti: samospoštovanje, družabnost (ekstravertiranost) in konformnost. Vse tri razsežnosti osebnosti so relativno stabilne skozi celo življenje in temeljijo na posameznikovi zgodnji izkušnji z bližnjimi. Empirično sta preverila, kako te lastnosti vplivajo na percepcijo socialne opore. Pravzaprav sta pričakovala, da osebnost in socialna opora vzajemno vplivata druga na drugo.

Raziskave kažejo (Newcomb in Keefe, 1997: 305 – 306, 324 - 326), da je samospoštovanje značilno in pozitivno povezano s percepcijo socialne opore. Tisti, ki dobivajo več socialne opore, sebe opišejo bolj pozitivno kot tisti, ki jo dobivajo manj. Posameznik občuti pomanjkanje percepirane socialne opore kot negativen učinek, strah, nemir, zaskrbljenost (angl. *anxiety*). V takem primeru se samospoštovanje nekoliko zniža (Pierce, Lakely, Sarason, Sarason in Joseph, 1997: 10 -11). Simbolična interakcionalista Colley in Mead (v Newcomb in Keefe, 1997: 306) poudarjata vpliv predvsem zgodnjih izkušenj s pomembnimi drugimi pri izgradnji posameznikovega samospoštovanja. Posameznik ponotranji ocene o tem, kaj si o njem mislijo pomembni drugi. Posameznikova ocena se torej oblikuje na podlagi povratne

²⁴ Posameznik z odprtim emocionalnim stilom (angl. *open emotional style*) iščejo situacije čustvenega vznburjenja, svojim čustvom posvečajo veliko pozornosti, so odprti za izražanje čustev, poročajo o izkušnjah močnih čustev in so prepričani, da je negativna čustva moč uravnavati (Colby in Emmons, 1997: 466 - 467).

informacije iz okolja. Skladno s tem pogledom je interakcija posameznika s pomembnimi drugimi močno pogojena z njegovim samospoštovanjem. Visoko samospoštovanje je torej rezultat pozitivne izkušnje z okoljem in pomembnimi drugimi, ki posamezniku nudijo dovolj opore. Obratno pa se tisti z nizkim samospoštovanjem počutijo izločene iz socialnih stikov. Ne počutijo se del opornega omrežja.

Družabni (ekstravertirani) imajo ponavadi večja omrežja z več ljudmi, s katerimi se čutijo blizu, kot introvertirani. Po drugi strani pa so introvertirani nagnjeni k temu, da imenujejo manj prijateljev, poročajo o nižjem zadovoljstvu z druženjem in so bolj nagnjeni k temu, da percipirajo svoje prijateljske odnose in socialna omrežja kot manj oporna. Bolj ekstravertirani so bolj družabni, v večji meri iščejo interakcijo z drugimi ljudmi in se v večji meri vključujejo v okolja, kjer ustvarjajo in poglobljajo te relacije. Posameznikova uspešnost pri ustvarjanju in vzdrževanju relacij z drugimi pa lahko povečuje njegovo kompetentnost pri vzdrževanju socialnih veščin in tako povratno vpliva na njegovo nagnjenje k družabnosti in jo spodbuja. Obratno pa bolj zadržani in manj družabni posamezniki zmanjšajo možnost za vzpostavljanje in vzdrževanje potencialno opornih vezi z drugimi ljudmi in s tem tudi nimajo toliko priložnosti za pridobivanje izkušenj v medsebojnih odnosih in za razvijanje svojih socialnih veščin. Pomanjkanje tovrstnih izkušenj in socialnih veščin pa spet povratno spodbuja njihovo zadržanost (Newcomb in Keefe, 1997: 306 – 307, 325).

Ekstravertiranost, izmerjena ob začetku študija in v srednjih letih, je pozitivno povezana z večjo družabnostjo, percipirano oporo in večjo verjetnostjo iskanja opore ob stresni situaciji v srednjih letih. Izkazalo se je tudi, da je pozitivna ocena opore prijateljev povezana z družabnostjo, dobrim vtisom in socialno prisotnostjo. Ekstravertirani dajejo in dobijo več socialne opore (Kogovšek, 2001: 102 -103).

Socialno integracijo nudijo odnosi z ljudmi, s katerimi nas vežejo skupna zanimanja, cilji, izkušnje, stališča in okoliščine. To so lahko prijatelji, kolegi, različne interesne skupine, skupine za samopomoč. Pomanjkanje teh odnosov vodi v monotono in dolgočasno življenje in nazadnje v socialno izolacijo (Weiss v Hlebec, 1999: 12).

Konformnost je negativno povezana s problemi v medsebojnih odnosih. Vendar pa je konformnost pozitivno povezana s percepcijo socialne opore med mladimi. Konformno vedenje in pomanjkanje deviantne orientacije kažejo na dobre odnose med ljudmi. Deviantni

posamezniki navadno niso zaželeni kot potencialni partnerji v odnosu. Prisotnost opornega socialnega omrežja nekoliko zmanjša deviantno držo in vrednote posameznika. Po Durkheimovi (v Newcomb in Keefe, 1997: 307) teoriji socialne integracije socialni odnosi prispevajo k ohranitvi socialnega reda prav z uravnavanjem deviantnega vedenja. Bližnji odnosi služijo kot vir socialnih norm in vrednot, ki vplivajo na posameznikovo vedenje. Socialne norme in vrednote pa so ponotranjene v obliki osebnostnih lastnosti ali vedenjskih predispozicij. Oporni odnosi pomagajo ljudem ohranjati bolj stabilno delovanje omrežij in izločajo problematično in deviantno vedenje. V skladu s teorijo socialne integracije socialna opora torej zmanjšuje številne probleme mladih (npr. jemanje drog) (Newcomb in Keefe, 1997: 307).

Thoits (1985: 51 - 72; v Iglič, 1989: 2) poudarja pomen socialnih vlog. Posameznik je vpleten v omrežje urejenih odnosov z drugimi, v kompleksen sistem vzajemnih pravic in dolžnosti, ki mu dajejo občutek pripadnosti, naklonjenosti, varnosti, vključenosti in urejenosti. Prav občutek pripadnosti pa se pogosto razume kot ena temeljnih značilnosti emocionalne opore. V takem odnosu lahko neposredno izražamo čustva in stališča ter se pogovarjamo o pomembnih stvareh. Pomanjkanje občutka pripadnosti lahko pripelje do osamljenosti, ki je posledica pomanjkanja bližnjih stikov (Weiss v Hlebec, 1999: 12). Dobro počutje posameznika je v veliki meri odvisno od tega, ali ima v svojem življenju vsaj eno ali dve bližnji osebi, in ne toliko od velikosti omrežja. Osamljenost se torej bistveno zmanjša, če se poveča intimnost. Stokes (v Vaux, 1988: 71) je odkril, da je osamljenost povezana z introvertiranostjo in da so kot posredujoče spremenljivke med njima delovali dejavniki omrežja, posebej nizka gostota omrežja. Osamljenost je lahko povezana z dejavniki, ki lahko ovirajo socialno interakcijo ali razvoj bližnjih odnosov, še posebej z občutkom neugodja v interakcijah, nizkim samospoštovanjem in nezaupanjem. Osamljenost vpliva na percepcijo razpoložljive socialne opore, ki je v tem primeru primanjkuje. Potrebo po pripadnosti in varnosti navadno zadovoljujejo intimni partnerji, dobri prijatelji in bližnji sorodniki.

Po Thoits (1985: 51 - 72) so socialne vloge pomembne tudi kot vir samospoštovanja. Skozi socialne vloge posamezniki pridobijo ocene njih samih kot ljubezni vrednih, pomembnih in kompetentnih posameznikov. Če posameznik skozi te socialne vloge dobi pozitivne ocene o samem sebi oziroma jih kot take zaznava, mu zagotavljajo emocionalno oporo. Pozitivne ocene posameznika s strani drugih se prav tako štejejo za sestavni del emocionalne opore. Po drugi strani pa socialne vloge vsebujejo določena kulturno pogojena pričakovanja o vedenju,

ki se od človeka v določeni vlogi pričakuje. Če posameznik teh pričakovanj ne izpolnjuje, se lahko dogaja, da pri pomembnih drugih ni sprejet. Zanj to pomeni vir stresa in konflikta ter vpliva na količino in kakovost socialne opore s strani pomembnih drugih. Ljudje, katerih percepcija socialne opore je visoka, imajo višjo stopnjo samospoštovanja kot tisti, ki oporo percipirajo nizko. Ljudje z višjo stopnjo percipirane opore se učinkoviteje spopadajo s stresnimi situacijami (Sarason, Sarason in Pierce v Kogovšek, 2001: 60 - 61). Potrebo po potrjevanju lastne vrednosti in kompetentnosti v socialnih vlogah navadno zadovoljujemo v delovnem okolju (npr. v šoli), lahko pa tudi v družini (Weiss v Hlebec, 1999: 12 - 13).

Iz zgornjega odstavka lahko izpeljemo, da so socialne vloge vir občutka nadzora nad področji, ki ga posameznik pridobi iz ustreznega delovanja v okviru teh socialnih vlog. Vodijo nas osebe, ki jih spoštujemo in jim zaupamo (Troits, 1985; Weiss v Hlebec, 1999; 13).

Dunkel-Schetter, Folkman in Larazus (v Lamovec, 1993: 208 - 209) so izvedli raziskavo, kjer jih je zanimalo, ali nekateri ljudje dobijo več socialne opore kot drugi. Iz rezultatov raziskave je razvidno, da največ opore dobijo osebe, ki niso čutile nelagodja, ker so bile potrebne pomoči, nadalje osebe z visokim samospoštovanjem in tudi tiste, ki so visoko vrednotile avtoritete. Vendar pa osebe z visokim samospoštovanjem redkeje iščejo konkretno pomoč, nasvet, oporo itn. kot tiste z nizkim samospoštovanjem (Fisher v Nadler, 1997: 387).

Aktivna socialna orientacija je povezana s pogostejšim iskanjem pomoči in opore. Posamezniki, ki pogosteje iščejo pomoč, se bolje znajdejo v stresnih situacijah in bolje sodelujejo med sabo. Raziskave (Nadler, 1997: 385) so pokazale, da tisti z višjim samoopozarjanjem pogosteje iščejo pomoč, kot tisti z nizkim samoopozarjanjem. Ravno tako manj osamljene osebe pogosteje iščejo pomoč in oporo kot osamljene osebe.

5. HIPOTEZE

V tem poglavju bom predstavila hipoteze. Vse hipoteze so oblikovane na podlagi predstavljene teorije in rezultatov predhodno izvedenih raziskav. Oblikovala sem 20 hipotez, ki jih bom v nadaljevanju poskušala preveriti na svojih podatkih.

Hipoteza 1: *Medosebne značilnosti so med seboj povezane. Obstaja povezanost med osamljenostjo, socialno izolacijo, socialnim samospoštovanjem in konformnostjo (Peplau in Perlman v Lamovec, 1993; Jones in Gerard v Moscovici, 1976).*

Hipoteza 2: *Percepcija socialne opore je povezana z različnimi razsežnostmi osebnosti, kot so osamljenost, introvertiranost (socialna izolacija), samospoštovanje in konformnost (Newcomb in Keefe, 1997).*

Percepcija opore se nanaša na nek splošen občutek o razpoložljivosti opore za dijaka. Dijaki, ki niso osamljeni, socialno izolirani in konformni ter imajo visoke vrednosti samospoštovanja, imajo na razpolago več virov socialne opore in zato višje izhodne stopnje.

Hipoteza 3: *Manjša kot je osamljenost, večja je pogostost stikov med člani popolnega omrežja (Lamovec, 1993).*

Torej manj osamljeni dijaki pogosteje iščejo pomoč in nudijo socialno oporo kot osamljeni.

Hipoteza 4: *Osamljenost je posledica pomanjkanja bližnjih stikov, zato prihaja do pomanjkanja emocionalne opore (Thoits 1985).*

Občutek pripadnosti se pogosto razume kot ena temeljnih značilnosti emocionalne opore. V takem odnosu lahko neposredno izražamo čustva in stališča ter se pogovarjamo o pomembnih stvareh. Pomanjkanje občutka pripadnosti lahko pripelje do osamljenosti, ki je posledica pomanjkanja bližnjih stikov. Osamljeni imajo na razpolago manj virov emocionalne opore in zato nižje vrednosti izhodne stopnje.

Hipoteza 5: *Osamljeni niso nujno tudi socialno izolirani (Jones v Lamovec, 1993).*

Dobro počutje dijakov je v veliki meri odvisno od tega, ali imajo v svojih socialnih omrežjih vsaj eno ali dve bližnji osebi, in ne toliko od velikosti omrežij.

Hipoteza 6: *Socialna izolacija je negativno povezana z večjo družabnostjo, nudenjem socialne opore in večjo verjetnostjo iskanja opore ob stresni situaciji (Kogovšek, 2001).*

Socialno izolirani dajejo in dobijo manj socialne opore.

Hipoteza 7: *Socialna izoliranost dijakov se kaže v pomanjkanju neformalnega druženja (Newcomb in Keefe, 1997).*

Socialno izolirani dijaki imenujejo manj prijateljev, poročajo o nižjem zadovoljstvu z druženjem in percepirajo svoje prijateljske odnose in socialna omrežja kot manj oporna. Socialno izolirani dijaki imajo nizke izhodne stopnje neformalnega druženja.

Hipoteza 8: *Socialno samospoštovanje je pozitivno povezano z družabnostjo (Newcomb in Keefe, 1997).*

Dijakova uspešnost pri ustvarjanju in vzdrževanju relacij z drugimi lahko povečuje njegovo kompetentnost pri vzdrževanju socialnih veščin in tako povratno vpliva na njegovo nagnjenje k družabnosti in jo spodbuja. Gre za občutek sprejetosti sebe, ki je odraz sprejetosti s strani družbe. Dijaki z visokim socialnim samospoštovanjem imajo visoke vhodne in izhodne stopnje neformalnega druženja.

Hipoteza 9: *Dijaki z visokim samospoštovanjem so dejavni in uspešni na socialnem in učnem (akademskem) področju (Coopersmith v Adler, 1997).*

Dijaki z visokim samospoštovanjem, ki so dejavni in uspešni na socialnem področju, imajo visoke vhodne in izhodne stopnje neformalnega druženja in emocionalne opore. Dijaki, ki pa so uspešni in dejavni na učnem (akademskem) področju, imajo visoke vhodne in izhodne stopnje materialne in informacijske opore.

Hipoteza 10: *Samospoštovanje je pozitivno povezano s percepcijo emocionalne opore (Thoits, 1985).*

Socialne vloge so pomemben vir samospoštovanja. Če dijak skozi socialne vloge pridobi pozitivne ocene o samem sebi oziroma jih kot take zaznava, mu zagotavljajo emocionalno oporo. Dijaki z visokim samospoštovanjem imajo visoke vhodne stopnje emocionalne opore.

Hipoteza 11: *Dijaki so bolj konformni, če imajo na razpolago več bližnjih oseb, ki jim nudijo socialno oporo (Newcomb in Keefe, 1997).*

Dijaki so bolj konformni, če imajo višje izhodne stopnje socialne opore.

Hipoteza 12: *Dijaki z višjim samoopozarjanjem pogosteje iščejo pomoč in oporo kot tisti z nizkim samoopozarjanjem (Nadler, 1997).*

Dijaki z višjim samoopozarjanjem imajo višje izhodne stopnje emocionalne, informacijske in materialne opore.

Hipoteza 13: *Emocionalna in informacijska opora, ne pa tudi materialna, sta pozitivno povezani z odprtim emocionalnim slogom (Colby in Emmons, 1997).*

Dijaki z odprtim emocionalnim slogom živijo v emocionalnem senzibilnem okolju, ki je odprto za posameznikove potrebe in jih ustrezno zadovoljuje ter ga vodi k razvoju odprte osebnosti. Odprt emocionalni slog je pozitivno povezan z vhodnimi in izhodnimi stopnjami emocionalne in informacijske opore.

Hipoteza 14: *Razpoloženje dijakov je povezano z nekaterimi značilnostmi medosebnih odnosov, kot so osamljenost, socialna izolacija, samospoštovanje in konformnost (Mitchell v Vaux, 1988).*

Dijaki, ki so razpoloženje ocenili najvišje, so najmanj osamljeni, socialno izolirani in konformni ter imajo najvišjo vrednost samospoštovanja.

Hipoteza 15: *Dijaki se za različne oblike socialne opore obračajo po pomoč k istim skupinam (House in Kahn v Iglíč, 1989).*

Analize so pokazale visoko stopnjo sovpadanja virov socialne opore v primeru instrumentalne, emocionalne in informacijske opore.

Hipoteza 16: *Fantje imajo višje samospoštovanje od svojih vrstnic (Kobal, 2000).*

Samospoštovanje je med tistimi razsežnostmi osebnosti, ki so močno podvržene stereotipom o razlikah med spoloma.

Hipoteza 17: *Ženska prijateljstva so bolj intimna in čustveno pogojena, moška pa se spletajo predvsem v okviru skupnih aktivnosti in druženja (Lamovec, 1993).*

Dekleta imajo višje vhodne in izhodne stopnje emocionalne in informacijske opore, fantje pa imajo višje vhodne in izhodne stopnje neformalnega druženja.

Hipoteza 18: *Velik del emocionalne opore nudijo dekleta tako fantom kot dekletom. Dekleta se ne obračajo na fante v primeru pogovora o pomembnih osebnih stvareh (Wellman in Wortley v Kogovšek, 2001).*

Dekleta predstavljajo vir emocionalne opore, zato imajo visoke vhodne stopnje emocionalne opore.

Hipoteza 19: *Pri fantih se motiv po moči največkrat izraža kot nadvlada in nadzor, pri dekletih pa kot pripravljenost za pomoč (Mc Adams, Healy in Krause v Lamovec, 1993).*

Motiv po moči je težnja po odločnem in organizacijskem pristopu ter prevzemanju vodstva v odnosih. Fantje imajo visoke vrednosti glede na vmesnost socialne opore, dekleta pa imajo visoke vhodne stopnje socialne opore.

Hipoteza 20: *Na splošno dekleta iščejo več pomoči (Nadler, 1997).*

Ženska spolna vloga dopušča šibkost, odvisnost in ima več socialnih veščin za iskanje opore. Dekleta imajo višje izhodne stopnje socialne opore.

Sledi empirični del naloge, kjer bom s pomočjo zbranih podatkov poskušala preveriti zastavljena izhodišča oziroma hipoteze, ki sem jih zastavila v tem poglavju.

6. EMPIRIČNA ANALIZA

6.1 OPIS PODATKOV

Analizirala sem predhodno zbrane podatke za osem popolnih omrežij tretjih letnikov Gimnazije Bežigrad v Ljubljani. Zbiranje podatkov je potekalo januarja 1998. V vsakem razredu je bilo med 28 in 34 dijakov (skupaj 251 dijakov, od tega 143 deklet in 108 fantov), starih povprečno 17 let. Predpostavljam, da je bila med merjenjem struktura popolnega omrežja stabilna, saj so se v vseh popolnih omrežjih člani poznali najmanj leto dni, večina pa po tri leta.

Podatki so bili zbrani s pomočjo ankete, ki je bila sestavljena iz več delov. Anketo so sestavljala vprašanja o (1) razsežnostih socialne opore (materialna ali instrumentalna opora, informacijska opora, emocionalna opora in neformalno druženje), o (2) razpoloženju anketirancev (ta spremenljivka ni bila eksperimentalno določena, opazovane so bile naravne spremembe v razpoloženju anketirancev) (glej **prilogo B**) in o (3) medosebnih značilnostih dijakov oziroma štirih sklopih trditev, ki se nanašajo na prijateljstvo, vedenje v socialnih situacijah (samoopozarjanje in konformnost), socialno izolacijo in socialno samospoštovanje. Razsežnosti socialne opore so bile izmerjene trikrat, in sicer z namenom, da bi ocenili zanesljivost anketnega merjenja socialne opore v popolnih omrežjih. Meta analiza predhodno izvedenega eksperimenta (v Hlebec, 2001) ugotavlja, katere od uporabljenih anketnih merskih lestvic, metod anketnega zbiranja relacijskih podatkov, tipov relacijskih anketnih vprašanj in razsežnosti socialne opore v popolnem omrežju dajejo najbolj kakovostne podatke. V eksperimentalni načrt so vključene štiri razsežnosti socialne opore, ki so bile v vsakem razredu merjene po trikrat s štirimi različnimi merskimi lestvicami: (1) binarno, (2) ordinalno z opisanimi ekstremnimi vrednostmi, (3) z dolžino črte in (4) ordinalno z opisanimi vsemi vrednostmi. Uporabljeni sta bili dve metodi anketnega zbiranja podatkov o socialnih omrežjih, in sicer odgovarjanje po spominu in prepoznavanje s seznama ter dva tipa anketnih vprašanj o izmenjavi socialne opore (izvirni in recipročni). Meta analiza ocen zanesljivosti anketnega merjenja socialne opore v popolnih omrežjih je bila narejena s pomočjo multiple klasifikacijske analize. Rezultati kažejo, da sta najmanj zanesljivi binarna lestvica in merski instrument, ki je predstavljen prvič. V tem primeru bi bilo najbolje meritev ponoviti. Metodi anketnega zbiranja podatkov o popolnih omrežjih, odgovarjanje po spominu in

prepoznavanje dasta enako zanesljive podatke. Tudi obe vrsti izmenjave socialne opore (originalna in recipročna) sta izmerjeni enako zanesljivo. Na podlagi zgoraj omenjenih rezultatov sem v nadaljnjo analizo vključila samo tiste anketne vprašalnike, ki vključujejo ordinalne merske lestvice z opisanimi vsemi vrednostmi in z opisanimi ekstremnimi vrednostmi²⁵, ne glede na časovno zaporedje ustrezne merske lestvice. Vključila sem izvorni tip anketnih vprašanj o izmenjavi socialne opore. Zemljič (2001) je na teh podatkih izmerila še zanesljivost mer središčnosti in pomembnosti. Prišla je do zaključka, da je najbolj zanesljiva mera stopnja enote, sledi dostopnost, najmanj zanesljiva mera pa je vmesnost enote. Ocena zanesljivosti se razlikuje tudi glede na vhodne in izhodne mere. Rezultati so pokazali, da je napovedovanje vplivnih enot, tj. enot, ki so konec povezav (vhodne stopnje), zanesljivejše kot napovedovanje enot, ki so izhodišče povezav (izhodne stopnje). Iz zgornjih rezultatov lahko razberem, da je najbolj zanesljiva mera vhodna stopnja enote. Vendar pa ne smemo pozabiti, da je izbor najprimernejše mere središčnosti in pomembnosti odvisen od predhodne obravnave teoretičnih in empiričnih značilnosti posameznega omrežja. Glede na moje raziskovalno vprašanje lahko z uporabo vhodnih stopenj in z merjenjem informacijske in emocionalne opore ter neformalnega druženja iščem najbolj popularne dijake v razredu, ki jih za dajanje informacijske in emocionalne opore ter druženja izbere največ sošolcev. Za materialno oporo pa lahko uporabim vse obravnavane mere; izhodna in vhodna stopnja enote (iščem najaktivnejšega dijaka, ki si največkrat izposoja zapiske ali jih sošolcem največkrat izposoja), dostopnost enote (iščem dijaka, ki najlažje in najhitreje dobi zapiske velikega števila sošolcev, oziroma kako dostopni so zapiski obravnavanega dijaka) in vmesnost enote (iščem dijaka, ki lahko najbolj nadzoruje pretok zapiskov). Prav tako je bilo dvakrat izmerjeno razpoloženje anketirancev. Sestavila sem novo spremenljivko iz obeh merjenj. Glede na izbrano lestvico v posameznem razredu sem se odločila, katero merjenje bom upoštevala. Na primer v prvem razredu sem uporabila ordinalno mersko lestvico z opisanimi ekstremnimi vrednostmi, izmerjeno v drugem intervjuju, zato sem upoštevala drugo merjenje razpoloženja anketirancev itn. Značilnosti medosebnih odnosov so bile izmerjene enkrat, in sicer v drugem daljšem intervjuju (glej **prilogo D**: Raziskovalni načrt).

²⁵V nadaljnji analizi sem dala prednost vprašalnikom, ki vključujejo ordinalne merske lestvice z opisanimi vsemi vrednostmi. Kjer pa to ni bilo mogoče (1. in 5. razred) pa sem vključila ordinalne lestvice z opisanimi ekstremnimi vrednostmi.

Vse zgoraj omenjene rezultate eksperimentov bom upoštevala v nadaljnji analizi podatkov. Na podlagi predstavljenih hipotez pa sem se odločila, da bom poleg vhodnih stopenj vključila še izhodne stopnje enote za informacijsko, emocionalno in materialno oporo ter neformalno druženje.

6.2 PREVERJANJE HIPOTEZ

Standardizirane²⁶ mere središčnosti in pomembnosti²⁷ sem pretvorila v SPSS 11.0 sistemsko datoteko in jih združila z datoteko podatkov o značilnostih medosebnih odnosov in razpoloženju anketirancev. Šele nato se lahko spustim v statistično analizo podatkov s pomočjo statističnega programskega paketa SPSS 11.0. Pri statistični analizi podatkov sem uporabila različne statistične metode, ki jih bom opredelila sproti.

6.2.1 HIERARHIČNO ZDRUŽEVANJE V SKUPINE

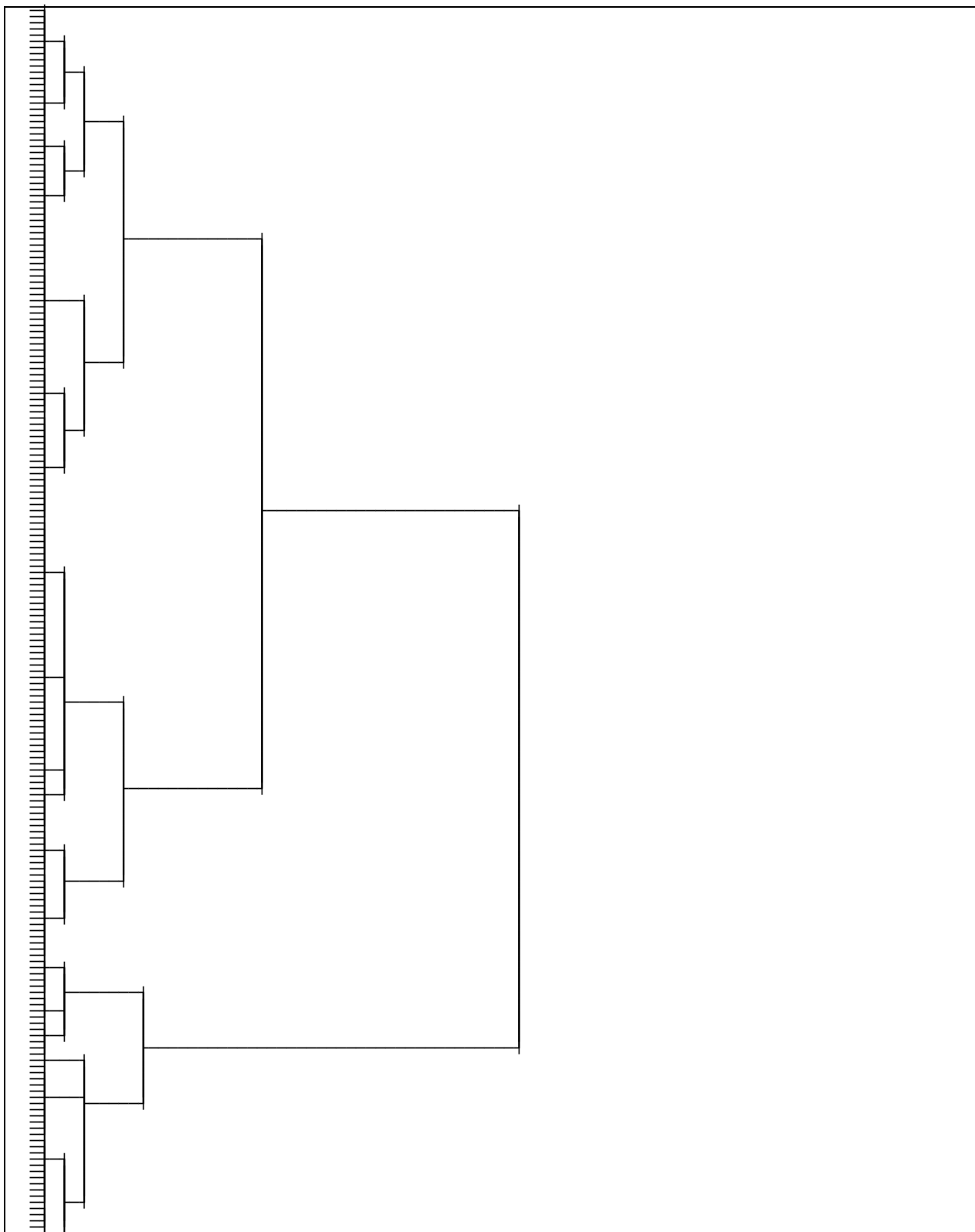
Vemo, da so značilnosti medosebnih odnosov med seboj povezane, zato želim določiti skupine dijakov glede na to, katere medosebne značilnosti so zanje značilne²⁸. Uporabila bom metodo hierarhičnega združevanja v skupine. Metoda temelji na postopnem (hierarhičnem) združevanju dveh enot (posameznikov ali skupin) v novo skupino. Na začetku je vsak posameznik samostojen, na koncu pa so po velikem številu korakov vsi posamezniki združeni v eno skupino. Potek tega postopnega združevanja je pregledno prikazan v obliki drevesa združevanja, dendrograma. Odločitev o optimalnem številu skupin na osnovi pregleda drevesa združevanja je ena od najpogosteje uporabljenih statističnih metod. Optimalna je tista razvrstitev, pri kateri so dovolj podobne enote že združene, združevanje preveč različnih enot pa se še ni začelo. Različnosti (podobnosti) so v drevesni shemi ponazorjene z dolžinami vej drevesa – daljša je veja, večja je različnost. Predhodno ni treba določiti števila skupin (Ferligoj, 1989: 61 - 85; Kropivnik, 2002: 110 - 110).

²⁶ Vključila sem samo standardizirane mere središčnosti in pomembnosti, s katerimi lahko primerjamo omrežja z različnim številom članov.

²⁷ Zemljič (2001: 198 - 199) je za vsako relacijsko matriko, kjer posamezno vrstico sestavlja zapis izbir enega člana omrežja, z uporabo programskega paketa Ucinet 5, izračunala mere središčnosti in pomembnosti (vhodna stopnja enote, izhodna stopnja enote, vhodna dostopnost enote, izhodna dostopnost enote, vmesnost enote).

²⁸ Razvrstitev medosebnih značilnosti dijakov se ne razlikuje, če jih razvrščamo za vsak razred posebej ali pa za vse skupaj (**priloga E**), zato bom v tej nalogi medosebne značilnosti dijakov razvrstila za vse razrede skupaj.

Iz drevesa hierarhičnega združevanja medosebnih značilnosti v skupine (glej **slika 6.1**), ki je nastal z uporabo evklidske razdalje med enotami in Wardove metode združevanja na **standardiziranih podatkih**, je precej jasno razvidno, da se kot primerni razvrstitvi kažeta dve ali tri skupine.

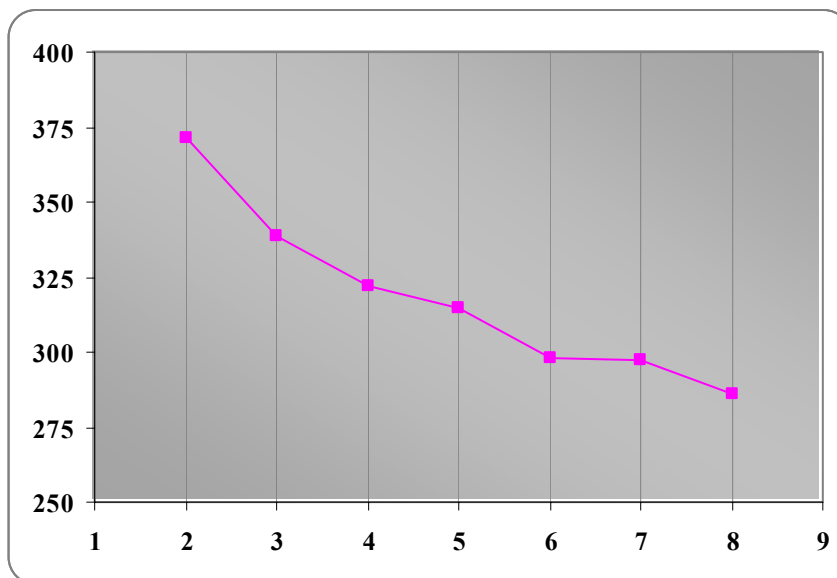

SLIKA 6.1: DREVO HIERARHIČNEGA ZDRUŽEVANJA MEDOSEBNIH ZNAČILNOSTI V SKUPINE

6.2.2 METODA VODITELJEV

S hierarhičnimi metodami združevanja v skupine oziroma z drevesom združevanja pregledamo vse možne razvrstitve. Z nehierarhičnimi metodami, ki veljajo za boljše, pa lahko podrobneje pregledamo vsako razvrstitev v konkretno število skupin in razvrstitve med seboj primerjamo glede njihove optimalnosti (Kropivnik, 2002: 112; Ferligoj, 1989: 52 - 58).

Eden najbolj učinkovitih načinov primerjave razvrstitev je primerjava vrednosti Wardove kriterijske funkcije po zaporednih razvrstitvah. Najboljša je razvrstitev, pri kateri je padec kriterijske funkcije največji. Vrednosti Wardove kriterijske funkcije sem z metodo voditeljev na **standardiziranih** podatkih izračunala za razvrstitve od dveh do osem skupin. Vrednosti so predstavljene v **grafu 6.1**, iz katerega lahko razberemo, da v zaporedju razvrstitev nobena bistveno ne izstopa, nekoliko boljša pa se pokaže razvrstitev v tri skupine.

GRAF 6.1: PADANJE WARDOVE KRITERIJSKE FUNKCIJE Z NARAŠČANJEM ŠTEVILA SKUPIN

Pri metodi voditeljev (Ferligoj, 1989: 92 - 95) je treba vnaprej določiti, v koliko skupin razvrščamo enote. Na podlagi rezultatov sem se odločila, da bom razvrščala v tri skupine. Metoda voditeljev priredi enote najbližjim voditeljem, nato poišče centroide (nove voditelje) teh na novo dobljenih skupin itn. Postopek se konča, ko se nova množica voditeljev ne razlikuje od množice voditeljev, dobljene korak pred njo. Dobiti poskušam čim bolj optimalno razvrstitev enot v tri skupine, zato sem postopek ponovila z različnimi začetnimi voditelji. Postopek se lahko začne z vnaprej določenimi (razvrstitev, dobljena s hierarhičnim združevanjem) ali naključnimi voditelji. Bolj optimalna je nižja vrednost kriterijske funkcije, ki sem jo dosegla z razvrstitvijo v tri skupine z vnaprej določenimi voditelji. Vrednost kriterijske funkcije sem izboljšala iz 338,49 na 338,45.

6.2.2.1 OPIS KONČNE RAZVRSTITVE V TRI SKUPINE

V nadaljevanju bom upoštevala razvrstitev v tri skupine z vnaprej določenimi voditelji. Metoda voditeljev je prvi skupini dodelila 58 enot, drugi 78 in tretji 76 enot. Razvrščala sem značilnosti medosebnih odnosov. Razvrstitev v tri skupine z vnaprej določenimi voditelji predstavlja novo neodvisno spremenljivko, medosebne značilnosti pa odvisne spremenljivke. V **tabeli 6.1** so predstavljene razvrstitve povprečij medosebnih značilnosti dijakov v tri skupine in celotno povprečje za osamljenost, samoopozarjanje, konformnost, socialno izolacijo in samospoštovanje.

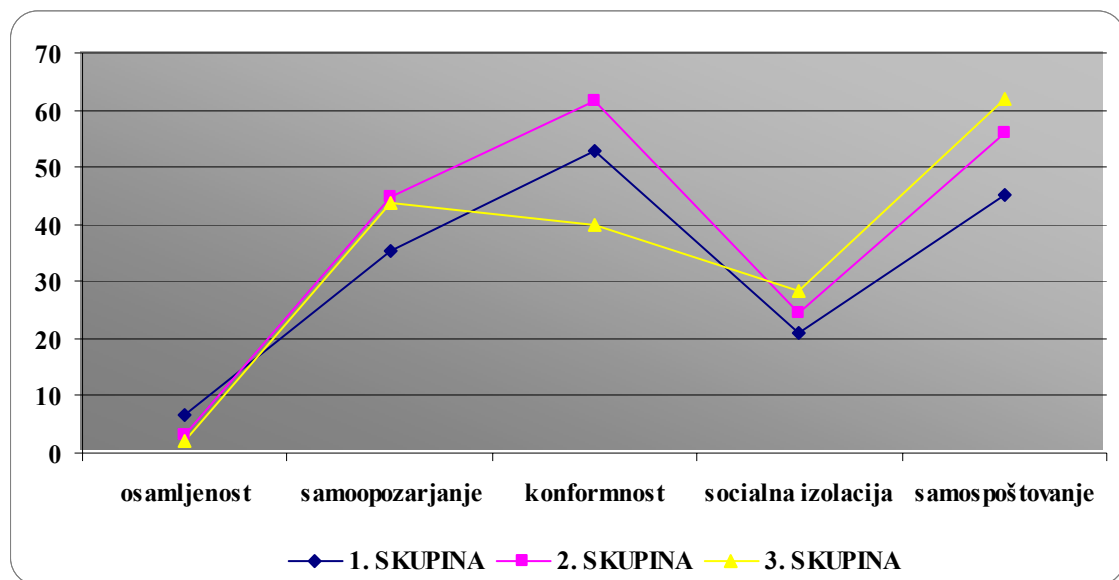
TABELA 6.1: PRIMERJAVA POVPREČIJ MEDOSEBNIH ZNAČILNOSTI V TREH SKUPINAH

	osamljenost	samoopozarjanje	konformnost	socialna izolacija	samospoštovanje
1. SKUPINA	6,76	35,41	52,91	21,12	44,98
2. SKUPINA	3,01	44,79	61,64	24,36	56,14
3. SKUPINA	2,03	43,83	39,87	28,26	61,78
SKUPAJ	3,68	41,88	51,45	24,87	55,11

V prvi skupini so dijaki najbolj osamljeni in socialno izolirani, imajo najnižjo stopnjo samoopozarjanja in samospoštovanja ter so nadpovprečno konformni. Drugi skrajni pol predstavlja tretja skupina, kjer so dijaki najmanj osamljeni in socialno izolirani ter imajo najnižjo stopnjo konformizma. Dijaki v tej skupini imajo nadpovprečno vrednost samoopozarjanja in najvišjo vrednost samospoštovanja. Druga in tretja skupina sta si najbolj podobni, vendar pa druga skupina izstopa po najvišjih vrednostih iz konformizma in samoopozarjana. Ostale vrednosti so skoraj identične s celotnim povprečjem. Na podlagi zgornje interpretacije v celoti potrjujem **hipotezo 1**, ki pravi, da so medosebne značilnosti dijakov med seboj povezane.

Hipoteze 5, ki pravi, da osamljeni niso nujno tudi socialno izolirani, ne morem potrditi, saj so osamljeni dijaki, poleg pomanjkanja bližnjih stikov, še posebej nezadovoljni s kvaliteto družabnih stikov.

Graf 6.2 nazorno prikazuje razlike med skupinami. Do največjega odstopanja med skupinami pride pri stopnji konformizma in samospoštovanja.

GRAF 6.2: PRIMERJAVA POVPREČIJ MEDOSEBNIH ZNAČILNOSTI V TREH SKUPINAH

Razvrstitev medosebnih značilnosti v tri skupine z vnaprej določenimi voditelji je torej nova neodvisna spremenljivka, ki jo bom v nadaljevanju primerjala s štirimi razsežnostmi socialne opore in razpoloženjem dijakov.

6.2.3 PRIMERJAVE VEČ POVPREČIJ

S pomočjo analize variance (angl. *One-Way ANOVA*) (Norušis, 2000: 262, 270 - 273) preverjamo hipoteze o enakosti več povprečij. Izberemo neodvisno spremenljivko, ki vzorec razdeli na več delov oziroma skupin, nato pa za vsako skupino izračunamo povprečje izbrane odvisne spremenljivke. Na koncu med seboj primerjamo razlike povprečij med pari skupin. Hkrati pa določimo stopnjo značilnosti α , na podlagi katere določimo kritično območje.

Najprej bi rada ugotovila, ali neodvisna spremenljivka razvrstitev medosebnih značilnosti v tri skupine vpliva na katero izmed odvisnih spremenljivk razsežnosti socialne opore in razpoloženja dijakov. Zato bom za vsako odvisno spremenljivko postavila ničelno in osnovno hipotezo. Ničelna hipoteza se glasi, da razvrstitev medosebnih značilnosti v tri skupine ne vpliva na štiri razsežnosti socialne opore in razpoloženje dijakov. V tem primeru ni razlik med skupinami v percepciji socialne opore in razpoloženju dijakov. Alternativa je osnovna hipoteza, kjer obstajajo razlike med skupinami. Ničelno hipotezo bom preverila s pomočjo **tabele 6.2**.

TABELA 6.2: REZULTATI ANALIZE VARIANCE ZA ODVISNE SPREMENLJIVKE

odvisne spremenljivke	F	značilnost
razpoloženje dijakov	7,583*	,001
vhodna stopnja informacijske opore	2,268	,106
izhodna stopnja informacijske opore	3,266*	,040
vhodna stopnja neformalnega druženja	4,534*	,012
izhodna stopnja neformalnega druženja	3,202*	,043
vhodna stopnja emocionalne opore	3,683*	,027
izhodna stopnja emocionalne opore	5,502*	,005
vhodna stopnja materialne opore	,801	,450
izhodna stopnja materialne opore	2,055	,131
vhodna dostopnost materialne opore	,619	,540
izhodna dostopnost materialne opore	3,334*	,038
vmesnost materialne opore	5,294*	,006

F²⁹ je značilen pri stopnji .05.

Razvrstitev medosebnih značilnosti v tri skupine vpliva na razpoloženje dijakov, izhodne stopnje informacijske opore, vhodne in izhodne stopnje neformalnega druženja, vhodne in izhodne stopnje emocionalne opore, izhodno dostopnost in vmesnost materialne opore. V teh primerih je značilnost manjša od .05, zato lahko zavrnem ničelno hipotezo o enakosti povprečij. V ostalih primerih (to so vhodne stopnje informacijske opore, vhodne in izhodne stopnje ter vhodna dostopnost materialne opore) ni statistično značilnih razlik med skupinami. V nadaljevanju si bom pogledala (**tabela 6.3**), med katerimi skupinami prihaja do razlik, zato bom izvedla test več povprečij (angl. *Post Hoc Test*). V analizo bom vključila samo odvisne spremenljivke, pri katerih sem zavrnila ničelno hipotezo in ob 5% stopnji značilnosti sprejeli osnovno hipotezo, ki predpostavlja razlike med skupinami.

TABELA 3: PRIMERJAVA RAZLIK POVPREČIJ MED PARI SKUPIN ZA ODVISNE SPREMENLJIVKE

odvisna spremenljivka	(I) neodvisna spremenljivka	(I) povprečje	(J) neodvisna spremenljivka	(I-J) razlika povprečij	značilnost
-----------------------	-----------------------------	---------------	-----------------------------	-------------------------	------------

²⁹ F je razmerje povprečja kvadratov med skupinami s povprečjem kvadratov znotraj skupin (Norušis, 2000: 269).

razpoloženje dijakov H14	1. skupina	4,27	2. skupina	-4,41	,500
			3. skupina	-12,02*	,001
	2. skupina	8,68	1. skupina	4,41	,500
			3. skupina	-7,61*	,028
	3. skupina	16,29	1. skupina	12,02*	,001
			2. skupina	7,61*	,028
izhodna stopnja informacijske opore H2, H3, H6, H9, H11, H12, H13	1. skupina	58,00	2. skupina	-9,76	1,000
			3. skupina	-25,43*	,040
	2. skupina	67,76	1. skupina	9,76	1,000
			3. skupina	-15,67	,294
	3. skupina	83,44	1. skupina	25,43*	,040
			2. skupina	15,67	,294
vhodna stopnja neformalnega druženja H3, H6, H8, H9	1. skupina	115,77	2. skupina	-27,73	,078
			3. skupina	-36,44*	,011
	2. skupina	143,5	1. skupina	27,73	,078
			3. skupina	-8,7	1,000
	3. skupina	152,21	1. skupina	36,44*	,011
			2. skupina	8,7	1,000
izhodna stopnja neformalnega druženja H2, H3, H6, H7, H8, H9, H11	1. skupina	113,26	2. skupina	-24,12	,437
			3. skupina	-42,02*	,036
	2. skupina	137,38	1. skupina	24,12	,437
			3. skupina	-17,89	,735
	3. skupina	155,28	1. skupina	42,02*	,036
			2. skupina	17,89	,735
vhodna stopnja emocionalne opore H3, H6, H9, H10, H13, H15	1. skupina	62,71	2. skupina	-9,16	,676
			3. skupina	-20,36*	,023
	2. skupina	71,89	1. skupina	9,16	,676
			3. skupina	-11,19	,335
	3. skupina	83,07	1. skupina	20,36*	,023
			2. skupina	11,19	,335
izhodna stopnja emocionalne opore H2, H3, H4, H6, H9, H11, H12, H13	1. skupina	59,73	2. skupina	-9,81	,916
			3. skupina	-30,51*	,005
	2. skupina	69,54	1. skupina	9,81	,916
			3. skupina	-20,69	,062
	3. skupina	90,23	1. skupina	30,51*	,005
			2. skupina	20,69	,062
izhodna dostopnost materialne opore	1. skupina	37,49	2. skupina	-5,40	,859
			3. skupina	-12,92*	,035
	2. skupina	42,90	1. skupina	5,40	,859
			3. skupina	-7,51	,334
	3. skupina	50,41	1. skupina	12,92*	,035
			2. skupina	7,51	,334
vmesnost materialne opore	1. skupina	2,74	2. skupina	-1,84	,119
			3. skupina	0,78	1,000
	2. skupina	4,59	1. skupina	1,84	,119
			3. skupina	2,63*	,005
	3. skupina	1,96	1. skupina	-0,78	1,000
			2. skupina	-2,63*	,005

Razlika povprečij je značilna pri stopnji .05.

Razploženje dijakov se med skupinami statistično značilno razlikuje, zato lahko potrdim **hipotezo 14**, ki pravi, da je razploženje dijakov povezano z nekaterimi značilnostmi medosebnih odnosov, kot so osamljenost, socialna izolacija, samospoštovanje in konformnost. Do največjih statistično značilnih razlik v razploženju dijakov prihaja med prvo in tretjo skupino. V prvi skupini so dijaki najbolj osamljeni in socialno izolirani, imajo najnižjo vrednost samoopozarjanja in samospoštovanja, zato ni čudno, da je tudi razploženje dijakov v tej skupini ocenjeno najnižje. V tretji skupini so dijaki najmanj osamljeni in socialno izolirani, imajo najvišjo stopnjo samospoštovanja in so najmanj konformni. Dijaki iz te skupine so svoje razploženje ocenili najbolj pozitivno. Do značilnih razlik pride tudi med drugo in tretjo skupino. V drugi skupini so dijaki z visokimi vrednostmi iz konformizma in samoopozarjanja. Tudi dijaki iz te skupine so nizko ocenili svoje razploženje.

Percepcija socialne opore je povezana z različnimi razsežnostmi osebnosti, kot so osamljenost, socialna izolacija, samospoštovanje in konformnost. **Hipoteza 2** je v celoti potrjena v primeru emocionalne in informacijske opore ter neformalnega druženja. Pri materialni opori pa med skupinami ne prihaja do statistično značilnih razlik, zato hipoteze v tem primeru ne morem potrditi. Omenila sem že, da se percepcija opore nanaša na nek splošen občutek o razpoložljivosti opore za dijaka. Statistično značilne razlike so se pojavile med prvo in tretjo skupino. Dijaki, ki so najmanj osamljeni in socialno izolirani, imajo najvišjo vrednost samospoštovanja ter so najmanj konformni, sestavljajo tretjo skupino. Dijaki iz te skupine prosijo največ sošolcev, da jih v primeru dolgotrajne bolezenske odsotnosti obveščajo o vseh pomembnih šolskih dogodkih, ravno tako izberejo največ sošolcev za pogovor o pomembnih stvareh ter povabijo največ sošolcev na rojstnodnevno zabavo. Dijaki iz tretje skupine imajo torej najvišje izhodne stopnje socialne opore

Manjša kot je osamljenost, večja je pogostost stikov med člani popolnega omrežja. Manj osamljeni dijaki sicer res pogosteje iščejo pomoč in nudijo oporo kot osamljeni dijaki, vendar pa so razlike statistično značilno različne samo v primeru izhodnih in vhodnih stopenj emocionalne opore in neformalnega druženja ter izhodnih stopenj informacijske opore. V teh primerih tudi potrjujem **hipotezo 3**. Dijaki, ki so manj osamljeni, so del tretje skupine. Zanje je značilno, da so najpogosteje izbrani in hkrati izberejo največ sošolcev za pogovor o pomembnih stvareh ter so najpogosteje povabljeni in obenem povabijo največ sošolcev na rojstnodnevno zabavo. Ravno tako pa manj osamljeni dijaki prosijo največ sošolcev, da jih v

primeru dolgotrajne bolezenske odsotnosti obveščajo o vseh pomembnih šolskih dogodkih. Ker prihaja do statistično značilnih razlik med prvo in tretjo skupino v primeru izhodnih stopenj emocionalne opore, lahko potrdim **hipotezo 4**, ki pravi, da je osamljenost posledica pomanjkanja bližnjih stikov, zaradi česar prihaja do pomanjkanja emocionalne opore. Osamljenost se bistveno zmanjša, če je na voljo več sošolcev, s katerimi se lahko pogovarjajo o pomembnih stvareh.

Hipoteza 6 pravi, da je socialna izolacija negativno povezana z večjo družabnostjo, nudenjem socialne opore in večjo verjetnostjo iskanja opore ob stresni situaciji. Podobno kot pri osamljenosti tudi socialno izolirani sodijo v prvo negativno ocenjeno skupino, zato je tudi v tem primeru hipoteza delno potrjena, saj razlike med skupinami niso pri vseh razsežnostih socialne opore statistično značilno različne, vendar pa so pravilno nakazane. Do statistično značilnih razlik med prvo in tretjo skupino prihaja v primeru vhodnih in izhodnih stopenj emocionalne opore in neformalnega druženja ter izhodnih stopenj informacijske opore. S tem potrdim **hipotezo 7**, ki pravi, da se socialna izoliranost dijakov kaže predvsem v pomanjkanju neformalnega druženja. Socialno izolirani (introvertirani) dijaki povabijo najmanj sošolcev na rojstnodnevno zabavo.

Socialno samospoštovanje, ki je del tretje pozitivno ocenjene skupine, je statistično značilno povezano z družabnostjo, zato sem **hipotezo 8** v celoti potrdila. Posameznikova uspešnost pri ustvarjanju in vzdrževanju relacij z drugimi lahko povečuje njegovo kompetentnost pri vzdrževanju socialnih veščin in tako povratno vpliva na njegovo nagnenje k družabnosti in jo spodbuja. Gre za občutek sprejetosti sebe, ki je odraz sprejetosti s strani družbe. Dijaki z visokim socialnim samospoštovanjem so v mojem primeru največkrat povabljeni in obenem povabijo največ sošolcev na rojstnodnevno zabavo. Sledi **hipoteza 9**, ki pravi, da so dijaki z visokim samospoštovanjem dejavni in uspešni na socialnem in učnem (akademskem) področju. Prvi del hipoteze v celoti potrjujem, saj prihaja do statistično značilnih razlik med prvo in tretjo skupino v primeru vhodnih in izhodnih stopenj neformalnega druženja in emocionalne opore. Dijaki z visokim samospoštovanjem so del tretje skupine. Zanje je značilno, da so najpogosteje povabljeni in obenem povabijo največ sošolcev na rojstnodnevno zabavo ter so najpogosteje izbrani in hkrati izberejo največ sošolcev za pogovor o pomembnih stvari. Drugi del hipoteze pa lahko potrdim samo v primeru izhodnih stopenj informacijske opore. Torej dijaki z visokim samospoštovanjem prosijo največ sošolcev, da jih v primeru dolgotrajne bolezenske odsotnosti obveščajo o vseh pomembnih

šolskih dogodkih. V primeru vhodnih in izhodnih stopenj materialne opore ter vhodnih stopenj materialne opore pa razlike med skupinami niso statistično značilno različne. Razlike med skupinami so pravilno nakazane, vendar pa so premajhne. **Hipoteza 10**, samospoštovanje je pozitivno povezano s percepcijo emocionalne opore, je v celoti potrjena, saj so razlike med skupinami za emocionalno oporo statistično značilno različne. Dijaki z visokim samospoštovanjem so najpogosteje izbrani s strani svojih sošolcev za pogovor o pomembnih stvareh.

Dijaki so bolj konformni, če imajo na razpolago več bližnjih oseb, ki jim nudijo oporo. Dijaki iz druge skupine izstopajo po visokih vrednostih iz konformizma. Konformisti so deležni veliko opore, vendar pa ne največ. Največ opore so deležni dijaki iz tretje skupine, ki so najmanj konformni. **Hipoteze 11** ne morem zavrniti, ker razlike med skupinami niso statistično značilno različne. Sledi **hipoteza 12**, ki pravi, da dijaki z višjim samoopozarjanjem pogosteje iščejo pomoč in oporo kot tisti z nizkim samoopozarjanjem. Dijaki z visokimi vrednostmi iz samoopozarjanja so del druge skupine, ki pogosto iščejo pomoč in oporo, vendar pa ne tako pogosto, kot dijaki iz tretje skupine, ki imajo nekoliko nižjo vrednost samoopozarjanja, vendar še vseeno nadpovprečno glede na celotno povprečje. Zato je hipoteza samo delno potrjena, saj razlike med skupinami niso statistično značilno različne, vendar pa so pravilno nakazane.

Nadaljujem s **hipotezo 13**, ki pravi, da sta emocionalna in informacijska opora, ne pa tudi materialna, pozitivno povezani z odprtim emocionalnim slogom. Dijaki z odprtim emocionalnim slogom živijo v emocionalnem senzibilnem okolju, ki je odprto za posameznikove potrebe in jih ustrezno zadovoljuje ter ga vodi k razvoju odprte osebnosti. Dijaki z odprtim emocionalnim slogom so dijaki tretje skupine. Zanje je značilno, da so najmanj osamljeni in socialno izolirani, imajo nadpovprečno vrednost samoopozarjanja in najvišjo vrednost samospoštovanja ter so najmanj konformni. Prvi del hipoteze v celoti drži, saj so razlike med prvo in tretjo skupino v primeru emocionalne opore statistično značilno različne. Dijaki z odprtim emocionalnim slogom so ob problemu najpogosteje izbrani in hkrati izberejo največ sošolcev za pogovor o pomembnih stvareh. Tudi informacijska opora je pozitivno povezana z odprtim emocionalnim slogom, vendar pa v primeru vhodnih stopenj informacijske opore, tj. nudenje pomoči oziroma oskrbovanje s pomembnimi študijskimi informacijami ob dolgotrajni bolezenski odsotnosti, med skupinami ne pride do statistično značilnih razlik. Zato je ta del hipoteze samo delno potrjen. Do statistično značilnih razlik

med skupinami prihaja v primeru izhodnih stopenj informacijske opore. Torej dijaki z odprtim emocionalnim slogom prosijo največ sošolcev, da jih v primeru dolgotrajne bolezenske odsotnosti obveščajo o vseh pomembnih šolskih dogodkih. Zadnji del hipoteze pa je v celoti potrjen, saj v primeru materialne opore med skupinami ne prihaja do statistično značilnih razlik. Dijaki z odprtim emocionalnim slogom nimajo statistično značilno več percepirane in izvedene materialne opore kot ostali.

Dijaki se za različne oblike socialne opore obračajo po pomoč k istim skupinam. Analize so pokazale visoko stopnjo sovpadanja virov socialne opore v primeru materialne, emocionalne in informacijske opore. **Hipoteza 15** je potrjena samo v primeru emocionalne opore. Pri materialni in informacijski opori pa med skupinami ni statistično značilnih razlik, zato hipoteze v tem primeru ne morem potrditi. Dijaki se najpogosteje obračajo po pomoč k tretji pozitivni skupini, ki predstavlja največji vir opore. Dijaki iz tretje skupine so najpogosteje izbrani za pogovor o pomembnih stvareh.

V primeru izhodne dostopnosti materialne opore, tj. izmenjave študijskih zapiskov, prihaja do statistično značilnih razlik med prvo in tretjo skupino. Dijaki iz tretje skupine, ki so osebne lastnosti ocenili najvišje, najlažje in najhitreje dobijo zapiske velikega števila sošolcev, kar pa ne velja za dijake iz prve negativno ocenjene skupine. Oni najtežje in najpočasneje dobijo zapiske velikega števila sošolcev. V primeru vmesnosti materialne opore pa je prišlo do statistično značilnih razlik med drugo in tretjo skupino. Dijaki iz druge skupine izstopajo po najvišjih vrednostih iz konformizma in samoopozarjanja. Zanje je značilno, da najbolj nadzorujejo pretok zapiskov. Dijaki iz tretje skupine, kjer so osebne lastnosti ocenjene najbolj pozitivno, pa najslabše nadzorujejo pretok zapiskov. Pri ostalih odvisnih spremenljivkah ne prihaja do statistično značilnih razlik med posameznimi pari skupin. Razlike so nakazane, vendar pa niso statistično značilno različne.

6.2.4 PRIMERJAVA POVPREČIJ PO SPOLU ZA VSE OBRAVNAVANE SPREMENLJIVKE

V tem poglavju bom primerjala povprečja deklet in fantov za vse obravnavane spremenljivke. Uporabila bom metodo T-testa (Ferligoj, 1995), ki deluje po istem principu kot primerjave več povprečij, vendar pa je nekoliko enostavnejša, saj primerjamo samo dva povprečja. S

pomočjo T-testa preverjamo hipoteze o enakosti dveh povprečij. Izberemo neodvisno spremenljivko, ki vzorec razdeli na dva dela, v mojem primeru na dekleta in fante, nato pa za vsak del izračunamo povprečje izbrane spremenljivke. Na koncu med seboj primerjamo povprečja in določimo stopnjo značilnosti α , na podlagi katere določimo kritično območje. Če eksperimentalna vrednost statistike pade v kritično območje, ničelno hipotezo zavrnemo in sprejmemo osnovno hipotezo ob že prej določeni stopnji značilnosti α , sicer pa rečemo, da podatki kažejo na statistično neznačilne razlike med odgovori deklet in fantov za izbrano spremenljivko.

TABELA 6.4: RAZLIKE MED ODGOVORI DEKLET IN FANTOV ZA IZBRANE SPREMENLJIVKE

odvisne spremenljivke	povprečje deklet	povprečje fantov	t statistika ³⁰	značilnost
osamljenost H5	3,39	4,41	-2,33*	,021
samoopozarjanje	41,78	41,54	0,23	,816
konformnost	50,90	52,69	-1,03	,306
socialna izolacija H5	24,18	25,82	-2,79*	,006
samospoštovanje H16	54,59	56,21	-1,30	,193
razpoloženje dijakov	9,42	11,51	-0,92	,357
vhodna stopnja informacijske opore H17, H19	78,48	64,73	2,13*	,034
izhodna stopnja informacijske opore H17, H20	76,20	67,76	1,11	,270
vhodna stopnja neformalnega druženja H17, H19	144,15	139,31	0,52	,604
izhodna stopnja neformalnega druženja H17, H20	130,89	156,87	-1,99*	,048
vhodna stopnja emocionalne opore H17, H18, H19	81,74	66,46	2,70*	,008
izhodna stopnja emocionalne opore H17, H20	76,50	73,40	0,42	,676
vhodna stopnja materialne opore H19	114,97	59,44	6,08*	,000
izhodna stopnja materialne opore H20	98,63	81,07	2,06*	,040
vhodna dostopnost materialne opore	60,64	42,98	5,75*	,000
izhodna dostopnost materialne opore	45,81	40,87	1,34	,182
vmesnost materialne opore H19	3,77	2,08	2,64*	,009

Razlika povprečij je značilna pri stopnji .05.

³⁰ T statistika je razlika povprečij deljeno z standardno napako razlike povprečij.

Statistično značilne razlike med odgovori deklet in fantov se pojavijo pri osamljenosti in socialni izolaciji. Fantje so v povprečju bolj osamljeni, vendar pa manj socialno izolirani od deklet. V tem primeru **hipoteza 5**, ki pravi, da osamljeni niso nujno tudi socialno izolirani, v celoti drži. Saj je dobro počutje posameznika v veliki meri odvisno od tega, ali ima v svojem omrežju vsaj eno ali dve bližnji osebi, in ne toliko od velikosti omrežja.. Pri ostalih medosebnih značilnostih, kot so samoopozarjanje, konformnost in samospoštovanje, ni značilnih razlik med odgovori deklet in fantov. Zato **hipoteze 16**, ki pravi, da imajo fantje višje samospoštovanje od svojih vrstnic, ne morem potrditi. Fantje imajo sicer v povprečju nekoliko višje samospoštovanje od deklet, vendar pa razlike med odgovori niso statistično značilno različne.

Razpoloženje fantov je v povprečju višje od razpoloženja deklet, vendar pa razlike niso značilno različne. Pri vseh ostalih spremenljivkah imajo dekleta višje povprečne vrednosti od fantov, razen pri izhodnih stopnjah neformalnega druženja. Statistično značilne razlike med dekleti in fanti se pojavijo pri vhodnih stopnjah informacijske, emocionalne in materialne opore, izhodnih stopnjah neformalnega druženja in materialne opore ter vhodni dostopnosti in vmesnosti materialne opore. Ženska prijateljstva so bolj intimna in čustveno pogojena, moška pa se spletajo predvsem v okviru skupnih aktivnosti in druženja. **Hipoteza 17** je samo delno potrjena, saj do statistično značilnih razlik med spoloma prihaja samo v primeru vhodnih stopenj emocionalne in informacijske opore in izhodnih stopenj neformalnega druženja. Pri izhodnih stopnjah emocionalne in informacijske opore in vhodnih stopnjah neformalnega druženja pa ne prihaja do značilnih razlik. Torej dekleta pogosteje nudijo emocionalno oporo oziroma jih za pogovor o pomembnih stvareh izbere največ sošolcev. Ravno tako dekleta pogosteje pomagajo oziroma oskrbujejo sošolce s pomembnimi študijskimi informacijami v primeru dolgotrajne bolezenske odsotnosti. Fantje pa povabijo na hipotetično rojstnodnevno zabavo povprečno več sošolcev. Nadaljujem s **hipotezo 18**, ki pravi, da velik del emocionalne opore nudijo dekleta in da se dekleta ne obračajo na fante v primeru pogovora o pomembnih osebnih stvareh. Prvi del hipoteze sem potrdila že pri prejšnji hipotezi. Ker so fantje statistično značilno slabši vir emocionalne opore od deklet, lahko potrdim tudi drugi del hipoteze. Sledi **hipoteza 19**, ki pravi, da se motiv po moči pri fantih največkrat izraža kot nadvlada in nadzor, pri dekletih pa kot pripravljenost za pomoč. Motiv po moči je težnja po odločnem in organizacijskem pristopu ter prevzemanju vodstva v odnosih. Prvi del hipoteze sem zavrnila, ker v primeru vmesnosti materialne opore dekleta statistično značilno večkrat nadzorujejo pretok zapiskov kot fantje. Ravno tako so zapiski deklet dostopnejši od zapiskov,

ki jih imajo fantje. Drugi del hipoteze je v celoti potrjen za vhodne stopnje materialne, informacijske in emocionalne opore. Dekleta pogosteje izposojajo zapiske, pomagajo in oskrbujejo sošolce s pomembnimi študijski informacijami v primeru dolgotrajne bolezenske odsotnosti in se s sošolci pogovarjajo o pomembnih stvareh. Kot vir družjenja pa dekleta niso statistično značilno večkrat izbrana od fantov. Drugega dela hipoteze v primeru neformalnega družjenja ne morem potrditi. Dekleta na splošno iščejo več pomoči. **Hipoteza 20** je v celoti potrjena samo za materialno oporo, kjer si dekleta statistično značilno pogosteje izposojajo zapiske. Pri emocionalni in informacijski opori imajo dekleta nekoliko višje vrednosti, vendar pa razlike med spoloma niso statistično značilno različne, zato v tem primeru hipoteze ne morem potrditi. V primeru neformalnega družjenja je hipoteza v celoti zavrnjena, saj fantje povabijo statistično značilno več sošolcev na rojstnodnevno zabavo od deklet. Pri ostalih razsežnostih socialne opore ni značilnih razlik med spoloma.

7. SKLEP

Osnovno raziskovalno vprašanje, ki sem ga proučevala v svoji diplomski nalogi se je nanašalo na popularnost enot omrežja oziroma kako so medosebne značilnosti dijakov povezane s položajem posameznika v strukturi popolnih socialnih omrežij. Ugotovila sem, da za dijake, ki so najmanj osamljeni, socialno izolirani in konformni ter imajo najvišjo vrednost samospoštovanja in nadpovprečno vrednost samoopozarjanja, velja večja verjetnost, da ob problemu poiščejo pomoč in da jo nudijo ostalim. Na podlagi meritev štirih razsežnosti socialne opore, in sicer materialne ali instrumentalne, informacijske in emocionalne opore ter neformalnega druženja, sem ugotovila da do statistično značilnih razlik v medosebnih odnosih prihaja v primeru vhodnih in izhodnih stopenj emocionalne opore in neformalnega druženja ter izhodnih stopenj informacijske opore. To pomeni, da so dijaki, ki so najvišje ocenili značilnosti medosebnih odnosov, najpogosteje izbrani in hkrati izberejo največ sošolcev za pogovor o pomembnih stvareh ter so najpogosteje povabljeni in obenem povabijo največ sošolcev na rojstnodnevno zabavo. Ravno tako tudi prosijo največ sošolcev, da jih ob dolgotrajni bolezenski odsotnosti obveščajo o vseh pomembnih šolskih dogodkih. Zanje je značilno, da zasedejo najpomembnejše položaje v strukturi popolnih omrežij opore. Pripisujemo jim lahko določene lastnosti, ki se navadno razvijajo pri vodjih. Lahko jih celo poimenujemo neformalni vodje, saj so najbolj priljubljeni člani v omrežjih in imajo največji vpliv na druge. Prav uspešnost pri ustvarjanju in vzdrževanju relacij z drugimi pa lahko še dodatno povečuje njihovo kompetentnost pri vzdrževanju socialnih veščin in tako povratno vpliva na njihovo nagnjenje k družabnosti in jo celo spodbuja. Obratno pa se pri ostalih, ki so bolj zadržani in manj družabni, zmanjšajo možnosti za vzpostavljanje in vzdrževanje potencialno opornih vezi z drugimi ljudmi, ki zato tudi nimajo toliko priložnosti za pridobivanje izkušenj v medsebojnih odnosih in za razvijanje svojih socialnih veščin. Pomanjkanje tovrstnih izkušenj in socialnih veščin pa spet povratno spodbuja njihovo zadržanost (Newcomb in Keefe, 1997). Dodala bi še, da so dijaki, ki zasedajo najpomembnejše položaje v strukturi popolnega omrežja opore, ocenili svoje razpoloženje statistično značilno višje od ostalih. Dobljen rezultat me ne preseneča, saj so kakovostni medosebni odnosi pomemben dejavnik dobrega počutja ljudi. Obratno pa pomanjkanje intimnih odnosov ali celo prevladujoče negativne interakcije s pomembnimi drugimi močno vplivajo na človekovo zdravje in počutje.

V nadaljevanju sem se ukvarjala še z razlikami med odgovori deklet in fantov. Ugotovila sem, da so dekleta pogosteje vir opore in hkrati pogosteje iščejo pomoč. Omenjene razlike med spoloma so verjetno posledica spolno različnih socializacij. Pri dekletih se dopušča šibkost in odvisnost od nekoga, hkrati pa se jih vzgaja v *odnosnost*, medtem ko so socializacijskem procesu fantov izpostavljene neodvisnost, moč, tekmovanje, dosežki in podobno. Dekleta so zato razvila več socialnih veščin za iskanje in nudenje opore. Razen v primeru neformalnega druženja, kjer imajo fantje statistično značilno višje vrednosti. Prišla sem do zanimive ugotovitve, da so fantje hkrati bolj osamljeni in manj socialno izolirani od deklet. Fantje verjetno pogosteje iščejo bolj površne, instrumentalne osebne stike, ki so sami sebi namen in služijo prijetnemu preživljanju prostega časa. Vendar pa je dobro počutje posameznika v veliki meri odvisno od tega, ali imajo v svojih socialnih omrežjih vsaj eno ali dve bližnji osebi, in ne toliko od velikosti omrežij. V omrežjih fantov je prisotnih manj posameznikov, ki dajejo občutek pripadnosti, naklonjenosti, varnosti, vključenosti in prav ti občutki so temeljna značilnost emocionalne opore.

Med raziskovanjem socialne opore in značilnosti medosebnih odnosov sem naletela na nekaj ovir, ki se nanašajo na terminologijo pojmov. Psihologi in drugi raziskovalci, ki so se ukvarjali z omrežji opore in osebnostjo, so pojme kot so samospoštovanje, osamljenost, konformnost, samoopozarjanje itn. označevali kot osebne lastnosti, ki nastajajo v odnosih posameznika z drugimi. Bolj pravilno pa bi bilo govoriti o značilnostih medosebnih odnosov. Posebej še z vidika socialne psihologije in sociologije, ki obravnavata posameznika kot produkt interakcije s socialnim okoljem. Zato sem imela nekaj težav z usklajevanjem in uporabo posameznih strokovnih pojmov.

Za konec pa podajam predlog za dodatno oziroma dopolnilno raziskavo. V teoretičnem delu naloge sem zapisala, da je druženje ena od trajnih osebne lastnosti posameznika. Zato bi se mi zdelo smiselno v nadaljevanju izmeriti tudi to značilnost medosebnih odnosov in ne samo socialne izolacije in osamljenosti, ki sta obliki primanjkljaja v družabnih odnosih. Posebej še zato, ker so me v nalogi zanimale popularne enote v socialnem omrežju. Družabnost oziroma ekstravertiranost bi lahko povezala še z drugimi razsežnostmi osebnosti in s strukturo popolnega socialnega omrežja.

8. LITERATURA

1. Adler, Nancy (1997): Self-Esteem. Dostopno preko: <http://www.macses.ucsf.edu/Research/Psychosocial/notebook/selfesteem.html> (izpis dne: 3.4.2002).
2. Adlešič, Irena (1999): Povezanost samopodobe in razredne klime učencev osnovne šole. *Sodobna pedagogika*, 1/99, 226 – 249.
3. Avsec, Andreja (2001): Povezanost maskulinosti in femininosti s komponentama samospoštovanja. *Anthropos* 1/3, 17 – 24.
4. Bartholomew, Kim, Rebecca J. Cobb in Jennifer A. Poole (1997): Adult Attachment Patterns and Social Support Processes. V: Pierce, Gregory R, Brian Lakey, Irwin G. Sarason in Barbara R. Sarason (ur.). *Sourcebook of Social Support and Personality*. Plenum Press, New York and London, 359 - 378.
5. Batagelj, Vladimir (1993): Centrality in social network. V: Anuška Ferligoj in Anton Kramberger (ur.): *Developments in statistics and methodology*. Metodološki zvezki 9, 129 – 138. Ljubljana: FDV.
6. Brown, Jonathon D. in Margaret A. Marshall (2002): Self-Esteem: It's Not What You Thing. Dostopno preko: <http://faculty.washington.edu/jdb/Self-Esteem%20Draft.pdf> , 1 – 36 (izpis dne: 10.4. 2002).
7. Cohen, Sheldon in T.A. Wills (1985): Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98, 2, 310 – 357.
8. Colby, Patricia M. in Robert A. Emmons (1997): Openness to Emotion as Predictor of Perceived, Requested, and Observer Reports of Social Support. V: Pierce, Gregory R, Brian Lakey, Irwin G. Sarason in Barbara R. Sarason (ur.). *Sourcebook of Social Support and Personality*. Plenum Press, New York and London, 445 - 472.
9. Collins, Rebecca L. in Adam Di Paula (1997): Personality and Provision of Support: Emotions Felt and Signaled. V: Pierce, Gregory R, Brian Lakey, Irwin G. Sarason in Barbara R. Sarason (ur.). *Sourcebook of Social Support and Personality*. Plenum Press, New York and London, 429 – 443.

10. Dean, D. (1991): Social Isolation. V: Robinson, John P., Phillip R. Shaver in Lawrence S. Wrightsman (ur.). Measures of personality and social psychological attitudes. San Diego: Academic Press, 349 – 351.
11. Elliott, James R. (1999): Social isolation and labor market insulation: network and neighborhood effects on less-educated urban workers. The Sociological Quarterly, Volume 40, Number 2, 199-216.
12. Ferligoj, Anuška in Samo Kropivnik (1998): Multivariatna analiza, primeri. FDV, Ljubljana.
13. Ferligoj, Anuška (1995): Osnove statistike na prosojnicah. Ljubljana, 139 - 149.
14. Ferligoj, Anuška (1989): Razvrščanje v skupine. Metodološki zvezki št. 4, Ljubljana.
15. Freeman, Linton C. (1979): Centrality in social networks: conceptual clarification. Social networks, 1, 215 – 239.
16. Freeman, Linton C., Douglas Roeder in Robert R. Mulholland (1980): Centrality in social networks: II. Eksperimental results. Social networks, 2, 119 – 141.
17. Friedkin, Noah E. (1991): Theoretical Foundations for Centrality Measures. American Journal of Sociology, 96, 6, 1478 – 1504.
18. Granovetter, Mark S. (1973): The Strength of Weak Ties. American Journal of Sociology, 78, 1360 – 1380.
19. Helmreich R., J. Stapp in C. Ervin (1991): Texas Social Behavior Inventory. V: Robinson, John P., Phillip R. Shaver in Lawrence S. Wrightsman (ur.). Measures of personality and social psychological attitudes. San Diego: Academic Press, 131 – 134.
20. Hlebec, Valentina (1999): Evaluation of survey measurement: instruments for measuring social networks. Ljubljana: FDV (doktorsko delo).
21. Hlebec, Valentina (2000/01): Analiza socialnih omrežij. Dostopno preko: http://www.fdv.uni-lj.si/predmeti/analiza_omrezij.pps (prosojnice s predavanj) (izpis dne: 16.10.2001).

22. Hlebec, Valentina (2001): Meta-analiza zanesljivosti anketnega merjenja socialne opore v popolnih omrežjih. *Teorija in praksa*, 38 (1), 63 - 76.
23. Iglíč, Hajdeja (1989): Socialne mikrostrukture - sorodstvena in tradicionalna orientacija v iskanju socialne opore: priloga k poročilu o izvajanju programskega sklopa. Ljubljana RSS, 2 – 20.
24. Kilkenny, Maureen in Laura Nnlbarte (1999): A Graph Theory – Social Network Analysis Approach. Dostopno preko: www.rri.wvu.edu/WebBook/Kilkenny/editedkeystone.htm (izpis dne: 6.7.2002).
25. Knoke, David (1990): *Political networks*. Cambridge: Cambridge University Press.
26. Knoke, David in Donalt S. Burt (1983): Prominence. V: Ronald S. Burt in Michael J. Minor (ur.). *Applied netwoek analysis*, 195 – 222. Beverly Hills: Sage Publications.
27. Kobal, Darja (2001): Samopodoba in samospoštovanje med topičnimi razsežnostmi osebnostmi. *Anthropos* 1/3, 25 - 32.
28. Kobal, Darja (2000): *Temeljni vidiki samopodobe*. Pedagoški inštitut, Ljubljana.
29. Kogovšek, Tina (2001): *Ocenjevanje zanesljivosti in veljavnosti merjenja značilnosti egocentričnih socialnih omrežij*. Ljubljana: FDV (doktorsko delo).
30. Kropivnik, Samo (2002): Vrednotni habitusi kot empirična tipologija. *Družboslovne razprave* XVIII, 39: 109 – 128.
31. Lamovec, Tanja (1987): Faktorji samospoštovanja. *Anthropos* 1-2, 223 – 236.
32. Lamovec, Tanja (1988): *Priročnik za psihologijo motivacije in emocij*. Filozofska fakulteta, oddelek za psihologijo, Ljubljana.
33. Lamovec, Tanja (1993): Motivacija druženja; koncepti, izvori in dejavniki. *Anthropos* 5-6, 200 – 213.
34. Lennox, Richard D. in Raymond N. Wolfe (1993): Revised Self-Monitoring Scale. V: Bearden, William O., Richard G. Netemeyer in Mary F. Mobley. (ur.). *Handbook of Marketing Scales*. London: Sage, 48 - 49.

35. Marsden, Peter V. in Karen Campbell (1984): Measuring Tie Strength. *Social Forces*, 63, 2, 482 – 501.
36. Mascovici, Serge (1976): *Social Influence and Social Change*. London, New York: European Association of Experimental Social Psychology: Academic Press.
37. Moreno, Jakob Levy in Moreno, Zerka Teoman (2000): Skupine, njihova dinamika in psihodrama. Inštitut Antona Trstenjaka, Ljubljana.
38. Mrvar, Andrej (2000/01): Mere središčnosti in pomembnosti. Dostopno preko: <http://mrvar.fdv.uni-lj.si/sola/info4/uvod/mrvar4.pdf> in <http://mrvar.fdv.uni-lj.si/sola/info4/uvod/mrvar4a.pdf> (prosojnice s predavanj) (izpis dne: 20.2.2002).
39. Nadler, Arie (1997): Personality and Help Seeking: Autonomous versus Dependent Seeking of Help. V: Pierce, Gregory R, Brian Lakey, Irwin G. Sarason in Barbara R. Sarason (ur.). *Sourcebook of Social Support and Personality*. Plenum Press, New York and London, 379 - 407.
40. Newcomb, Michael D. in Keunho Keefe (1997): Social Support, Self-Esteem, Social Conformity, and Gregariousness: Development Patterns across 12 Years. V: Pierce, Gregory R, Brian Lakey, Irwin G. Sarason in Barbara R. Sarason (ur.). *Sourcebook of Social Support and Personality*. Plenum Press, New York and London, 303 – 333.
41. Norušis, Marija J. (2000): *SPSS 10.0 Guide to Data Analysis*. Prentice-Hall, Inc., New Jersey.
42. Pasch, Lauri A., Thomas N. Bradbury in Kieran T. Sullivan (1997): Social Support in Marriage: An Analysis of Intraindividual and Interpersonal Components. V: Pierce, Gregory R, Brian Lakey, Irwin G. Sarason in Barbara R. Sarason (ur.). *Sourcebook of Social Support and Personality*. Plenum Press, New York and London, 229 - 256.
43. Pierce, Gregory R., Brian Lakey, Irwin G. Sarason, Barbara R. Sarason in Helene J. Joseph (1997): Personality and Social Support Processes: A Conceptual Overview. V: Pierce, Gregory R, Brian Lakey, Irwin G. Sarason in Barbara R. Sarason (ur.). *Sourcebook of Social Support and Personality*. Plenum Press, New York and London, 3 – 18.
44. Procidano, Mary E. in Walanda Walker Smith (1997): Assessing Perceived Social Support: The Importance of Context. V: Pierce, Gregory R, Brian Lakey, Irwin G. Sarason in Barbara R.

- Sarason (ur.). Sourcebook of Social Support and Personality. Plenum Press, New York and London, 93 - 106.
45. Schmidt, N. in V. Sermat (1991): Differential Loneliness Scale. V: Robinson, John P., Phillip R. Shaver in Lawrence S. Wrightsman (ur.). Measures of personality and social psychological attitudes. San Diego: Academic Press, 267 - 271.
 46. Scott, John (2000): Social network analysis. Sage publications, Thousand Oaks, London in New Delhi, 82 – 102.
 47. Tafarodi, Romin W. In William B. Swann, Jr. (1995): Self-Linking and Self-Competence as Dimensions of Global Self-Esteem: Initial Validation of a Measure. Journal of Personality Assessment, 65, 2, 322 – 342. Dostopno preko: <http://psych.utoronto.ca/~tafarodi/Papers/JPA95.pdf> (izpis dne: 10.7.2002).
 48. Tafarodi, Romin W. In William B. Swann, Jr. (2001): Two-Dimensional Self-Esteem: Theory and Measurement. Personality and Individual Differences, 31, 653 – 673. Dostopno preko: <http://psych.utoronto.ca/~tafarodi/Papers/PID01.pdf> (izpis dne: 10.7.2002).
 49. Thoits, Peggy A. (1985): Social support and psychological well-being: Theoretical possibilities. V: Sarason, Irwin G. and Barbara R. Sarason (ur.). Social Support: Theory, Research and Applications. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 51 – 72.
 50. Toš, Niko in Mitja Hafner-Fink (1998): Metode družboslovnega raziskovanja. FDV Ljubljana, 203 – 210.
 51. Ule, Mirjana (1993): Psihologija vsakdanjega življenja. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
 52. Ule, Mirjana (1997): Temelji socialne psihologije. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
 53. Wasserman, Stanley in Faust, Katherine (1998): Social network analysis. New York: Cambridge University Press.
 54. Vaux, Alan. (1988): Social Support: Theory, Research, and Intervention. Praeger Publishers, New York.

55. Zemljič, Barbara in Hlebec, Valentina (2001): Zanesljivost mer središčnosti in pomembnosti v socialnih omrežjih. Družboslovne razprave XVII, 37-38: 191 – 21.

KAZALO PRILOG

PRILOGA A: VPRAŠALNIK MEDOSEBNIH ODNOSOV

Ime in Priimek: _____

Sledi nekaj trditev, ki se nanašajo na prijateljstvo nasploh. Če določena trditev za tebe velja, obkroži odgovor: TAKO JE.

Navadno počakam, da me prijatelj/prijateljica povabi s seboj, preden se odločim, kam iti. TAKO JE - NI TAKO

Večina prijateljev/prijateljic pozna moje želje in stališča. TAKO JE - NI TAKO

Imam vsaj enega prijatelja/prijateljico istega spola. TAKO JE - NI TAKO

Nekateri prijatelji/prijateljice mi stojijo ob strani skoraj ob vsakih težavah. TAKO JE - NI TAKO

Poskusi, da bi si pridobil prijatelje/prijateljice, mi le redko uspejo tako, kot bi si želel(a). TAKO JE - NI TAKO

V kraju kjer živim, nimam veliko prijateljev/prijateljic. TAKO JE - NI TAKO

Kadar potrebujem pomoč, imam občutek, da se ne morem zanesi na svoje prijatelje/prijateljice. TAKO JE - NI TAKO

Prijatelje/prijateljice navadno zanima kaj počnem, a pri tem niso vsiljivi/vsiljive. TAKO JE - NI TAKO

Člani moje družine radi spoznajo moje prijatelje/prijateljice. TAKO JE - NI TAKO

S prijatelji/prijateljicami sem zelo zaupna/zaupen. TAKO JE - NI TAKO

Le malo prijateljev/prijateljic me razume tako, kot bi si želel(a). TAKO JE - NI TAKO

Mnoga prijateljstva mi na koncu prinesejo razočaranja. TAKO JE - NI TAKO

Prijateljem/prijateljicam često zamerim nekatera njihova dejanja. TAKO JE - NI TAKO

V medosebnih odnosih z lahkoto izražam tako pozitivna kot negativna čustva. TAKO JE - NI TAKO

Prijatelji/prijateljice mi nudijo veliko pomoči in podpore. TAKO JE - NI TAKO

Imam le malo prijateljev/prijateljic, s katerimi se lahko odkrito pogovorim. TAKO JE - NI TAKO

Imam le malo prijateljev/prijateljic, na katere se lahko zanesem, da bodo izpolnili svoje obljube. TAKO JE - NI TAKO

Imam vsaj enega dobrega prijatelja/prijateljico. TAKO JE - NI TAKO

Pred tabo je skupina trditev, ki se nanašajo na tvoje vedenje v socialnih situacijah. Nanje odgovarjaj tako, da obkrožiš eno od šestih števil pod vprašanjem. Če meniš,

- da trditev zate **povsem drži**, obkroži 5,
- da trditev zate **pretežno drži**, obkroži 4,
- da trditev zate **le delno drži**, obkroži 3,
- da trditev zate **delno ne drži**, obkroži 2,
- da trditev zate **pretežno ne drži**, obkroži 1,
- da trditev zate **nikakor ne drži**, obkroži 0.

V družbi sem sposoben/sposobna spreminjati svoje vedenje, če vidim, da je drugačno bolj ustrezno.

nikakor ne drži 0 1 2 3 4 5 povsem drži

Pogosto sem sposoben/sposobna razbrati ustrezna čustva ljudi z njihovih obrazov.

nikakor ne drži 0 1 2 3 4 5 povsem drži

Na sogovornika sem sposoben/sposobna narediti vtis, ki ga želim.

nikakor ne drži 0 1 2 3 4 5 povsem drži

Med pogovorom zaznam tudi najmanjšo spremembo v izrazu sogovornikovega obraza.

nikakor ne drži 0 1 2 3 4 5 povsem drži

Imam kar dobro intuicijo za razumevanje čustev in motivov drugih.

nikakor ne drži 0 1 2 3 4 5 povsem drži

Navadno opazim, če so poslušalci ocenili šalo kot neokusno, pa čeprav se morda prepričljivo zasmеjejo.

nikakor ne drži 0 1 2 3 4 5 povsem drži

Kadar začutim, da ne vzbujam takega vtisa, kot bi želel(a), lahko brez težav spremenim svoje vedenje, da dosežem zaželeni učinek.

nikakor ne drži 0 1 2 3 4 5 povsem drži

Navadno lahko razberem iz oči poslušalca/poslušalke, če sem rekel/rekla kaj neustreznega.

nikakor ne drži 0 1 2 3 4 5 povsem drži

S težavo prilagajam svoje vedenje različnim ljudem in situacijam.

nikakor ne drži 0 1 2 3 4 5 povsem drži

Ugotovil(a) sem, da z lahkoto prilagodim svoje vedenje zahtevam kakršnekoli situacije, v kateri se najdem.

nikakor ne drži 0 1 2 3 4 5 povsem drži

Če mi kdo laže, to navadno takoj opazim iz njegovega/njenega vedenja.

nikakor ne drži 0 1 2 3 4 5 povsem drži

Ne znam prepričljivo prikriti ali zaigrati čustev, četudi bi mi to koristilo.

nikakor ne drži 0 1 2 3 4 5 povsem drži

Ko spoznam, kakšno vedenje je v določeni situaciji ustrezno, se po tem z lahkoto ravnam.

nikakor ne drži 0 1 2 3 4 5 povsem drži

Različnim ljudem se kažem z različnih strani.

nikakor ne drži	0	1	2	3	4	5	povsem drži
Če se vsi ljudje v skupini vedejo na določen način, sklepam, da je tako vedenje pravilno.							
nikakor ne drži	0	1	2	3	4	5	povsem drži
Pazljivo se izogibam oblekam, ki niso več v modi.							
nikakor ne drži	0	1	2	3	4	5	povsem drži
V različnih situacijah in z različnimi ljudmi se pogosto obnašam kot da sem povsem drugačna oseba.							
nikakor ne drži	0	1	2	3	4	5	povsem drži
Na zabavah se navadno poskušam obnašati tako, da se kar najbolj vključim.							
nikakor ne drži	0	1	2	3	4	5	povsem drži
Kadar ne vem, kako naj bi se v družbi obnašal(a), se zgledujem po drugih.							
nikakor ne drži	0	1	2	3	4	5	povsem drži
Čeprav samega/samo sebe dobro poznam, opažam, da me drugi sploh ne poznajo.							
nikakor ne drži	0	1	2	3	4	5	povsem drži
Pozoren/pozorna sem na to, kako se drugi odzivajo na moje vedenje, da ne izpadem neotesan.							
nikakor ne drži	0	1	2	3	4	5	povsem drži
Večkrat prevzemem izraze drugih in jih uporabljam kot del svojega besednjaka.							
nikakor ne drži	0	1	2	3	4	5	povsem drži
V različnih situacijah se obnašam kot da sem povsem drug človek.							
nikakor ne drži	0	1	2	3	4	5	povsem drži
Pozoren/pozorna sem na to, kako so drugi oblečeni.							
nikakor ne drži	0	1	2	3	4	5	povsem drži
Že na najmanjši znak neodobravanja v sogovornikovih/sogovorničnih očeh spremenim svoj pristop.							
nikakor ne drži	0	1	2	3	4	5	povsem drži
Različni ljudje imajo zelo različna mnenja o tem, kakšne vrste človek sem.							
nikakor ne drži	0	1	2	3	4	5	povsem drži
Zame je pomembno, da se ujemam s skupino, v kateri se nahajam.							
nikakor ne drži	0	1	2	3	4	5	povsem drži
Moje mnenje je pogosto odvisno od tega, za kar menim, da od mene želijo drugi.							
nikakor ne drži	0	1	2	3	4	5	povsem drži
Nisem vedno tak(a), kakršen/kakršna se kažem.							
nikakor ne drži	0	1	2	3	4	5	povsem drži
Če sem le malo negotov(a), kako naj se vedem v družbi, se zgledujem po drugih.							
nikakor ne drži	0	1	2	3	4	5	povsem drži
Modnim spremembam navadno sledim tako, da opazujem, kako se oblačijo drugi.							
nikakor ne drži	0	1	2	3	4	5	povsem drži
Včasim se mi zdi, da ljudje ne vedo, kakšen/kakšna sem v resnici.							
nikakor ne drži	0	1	2	3	4	5	povsem drži

V družbi navadno ne poskušam posnemati ostalih, temveč se vedem tako, kot ustreza mojemu trenutnemu razpoloženju.

nikakor ne držim 0 1 2 3 4 5 povsem držim

Spodaj je navedena skupina trditev, s katerimi se nekateri ljudje strinjajo, drugi pa ne strinjajo. Prosim povej, kakšno je tvoje mnenje. Svoje mnenje izrazi tako, da vpišeš eno od petih števil na črto pred vprašanjem. Če se,

- **popolnoma strinjaš, vpiši 1**
- **strinjaš, vpiši 2**
- **ne moreš odločiti, vpiši 3**
- **ne strinjaš, vpiši 4**
- **sploh ne strinjaš, vpiši 5**

___ Včasih se na svetu počutim samega/samo.

___ Prijatelji(ce) me ne povabijo ven tako pogosto, kot bi si želel(a).

___ Večina ljudi se danes le redko počuti osamljene.

___ Prave prijatelje si danes poiščeš tako lahko kot še nikoli.

___ Vedno si lahko najdeš prijatelja/ prijateljico, če se do drugih prijazno obnašaš.

___ Svet, v katerem živimo, je v osnovi prijazen.

___ Danes je le še malo zanesljivih odnosov med ljudmi.

___ Ljudje so po naravi prijazni in pripravljeni pomagati.

___ Prijateljev/prijateljic ne morem obiskovati tako pogosto, kot bi si želel(a)

Pred tabo je skupina trditev, ki se nanašajo na tvoje vedenje. Nanje odgovarjaj tako, vpišeš številko odgovora, ki najbolj pove, koliko je določena lastnost značilna za tebe, v okence pred trditvijo. Če,

- neka lastnost zate **sploh** ni značilna, vpiši 1
- neka lastnost zate **ni zelo značilna**, vpiši 2
- je neka lastnost zate **malo značilna**, vpiši 3
- je neka lastnost zate **še kar značilna**, vpiši 4
- je neka značilnost zate **zelo značilna**, vpiši 5.

___ Običajno ne govorim z ljudmi, dokler oni prvi ne spregovorijo.

___ Sebe bi opisal/a kot samozavestno osebo.

___ Imam zaupanje v svojo podobo.

___ Dobro se znajdem med ljudmi.

- ___ Ko sem v skupini ljudi, težko najdem prave besede.
- ___ Ko sem v skupini ljudi, raje počnem kar hočejo drugi, kot da bi sam(a) kaj predlagal(a).
- ___ Če se sporečem z drugimi, običajno uveljavim svoje mnenje.
- ___ Sebe bi opisal(a) kot osebo, ki poskuša obvladati situacije.
- ___ Drugi se zgledujejo po meni.
- ___ Uživam v družabnih srečanjih že zato, da sem z drugimi ljudmi.
- ___ Zame je pomembno, da gledam drugim v oči.
- ___ Zdi se mi, da drugih ne morem pripraviti do tega, da bi me opazili.
- ___ Rajši vidim, če nisem odgovoren/odgovorna za druge.
- ___ Če se mi približa oseba na pomembnem položaju, se ne počutim nelagodno.
- ___ Sebe bi opisal(a) kot neodločno osebo.
- ___ Imam popolno zaupanje v svoje družabne sposobnosti.

PRILOGA B: VPRAŠALNIK O RAZPOLOŽENJU ANKETIRANCEV

Lepo pozdravljen(a),

Ime in Priimek: _____

Najprej me zanima, kako se danes počutiš. Pomisli na današnji dan od trenutka, ko si se zbudil(a) do zdajle. Koliko si se danes počutil(a):

(čim večja je vrednost, bolj trditev drži)

a) vznneseno in navdušeno (obkroži eno od števil)

sploh ne 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 popolnoma

b) vedro (obkroži eno od števil)

sploh ne 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 popolnoma

c) srečno (obkroži eno od števil)

sploh ne 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 popolnoma

č) dobro razpoloženo (obkroži eno od števil)

sploh ne 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 popolnoma

d) žalostno (obkroži eno od števil)

sploh ne 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 popolnoma

e) malodušno (obkroži eno od števil)

sploh ne 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 popolnoma

f) depresivno (obkroži eno od števil)

sploh ne 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 popolnoma

g) slabo razpoloženo (obkroži eno od števil)

sploh ne 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 popolnoma

PRILOGA C: VPRAŠALNIK ŠTIRIH RAZSEŽNOSTI SOCIALNE OPORE

1. ORDINALNA MERSKA LESTVICA Z OPISANIMI EKSTREMNI VREDNOSTMI IN METODA PREPOZNAVANJA

1.a) Svoje sošolke in sošolce poznaš že dalj časa. Včasih se zgodi, da iz različnih razlogov ne moreš priti k pouku. Koga od sošolk ali sošolcev bi prosil(a) za zvezke?

Na to vprašanje odgovori tako, da s številom od 0 do 4 izraziš, kako verjetno je, da bi posamezno osebo prosil(a) za zvezke. Če bi osebo **gotovo prosil(a)** za zvezke, pri imenu osebe vpiši 4. Če osebe **ne bi prosil(a)** za zvezke, vpiši 0. Čim večje je število, tem bolj verjetno bi osebo prosil(a) za zvezke.

IME IN PRIIMEK	1A
...	
...	
...	
...	
..	
.	

2.a) Denimo, da resno zbolíš v mesecu maju in boš naslednji mesec preživel(a) v bolnišnici. Koga od sošolk ali sošolcev bi zaprosil(a), da te obvešča o vseh pomembnih šolskih dogodkih?

Na to vprašanje odgovori tako, da s številom od 0 do 4 izraziš, kako verjetno je, da bi posamezno osebo prosil(a) za obveščanje. Če bi osebo **gotovo prosil(a)** za obveščanje, pri imenu osebe vpiši 4. Če osebe **ne bi prosil(a)** za obveščanje, vpiši 0. Čim večje je število, tem bolj verjetno bi osebo prosil(a) za obveščanje.

IME IN PRIIMEK	2A
...	
...	
...	
...	
..	
.	

3.a) Denimo, da imaš naslednji teden rojstni dan in pripravljaš zabavo. Koga od sošolk ali sošolcev bi povabil(a) na zabavo?

Na to vprašanje odgovori tako, da s številom od 0 do 4 izraziš, kako verjetno je, da bi posamezno osebo povabil(a) na zabavo. Če bi osebo **gotovo povabil(a)** na zabavo, pri imenu osebe vpiši 4. Če osebe **ne bi povabil(a)** na zabavo, vpiši 0. Čim večje je število, tem bolj verjetno bi osebo povabil(a) na zabavo.

IME IN PRIIMEK	3A
...	
...	
...	
...	
..	
.	

4.a) S katerimi sošolkami ali sošolci se pogovarjaš o stvareh, ki so zate pomembne?

Na to vprašanje odgovori tako, da s številom od 0 do 4 izraziš, kako verjetno je, da bi se s posamezno osebo pogovarjal(a) o stvareh, ki so zate pomembne. Če bi se z osebo **gotovo pogovarjal(a)**, pri imenu osebe vpiši 4. Če se z osebo **ne bi pogovarjal(a)**, vpiši 0. Čim večje je število, tem bolj verjetno bi se z osebo pogovarjal(a) o zate pomembnih stvareh.

IME IN PRIIMEK	4A
...	
...	
...	
...	
..	
.	

2. ORDINALNA MERSKA LESTVICA Z OPISANIMI VSEMI VREDNOSTMI IN METODA PREPOZNAVANJA

1.a) Svoje sošolke in sošolce poznaš že dalj časa. Včasih se zgodi, da iz različnih razlogov ne moreš priti k pouku. Koga od sošolk ali sošolcev bi prosil(a) za zvezke? Odgovore vpiši v stolpec na naslednji način:

- če bi nekoga **gotovo prosil(a)** za zvezke, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 4,
- če bi nekoga **zelo verjetno prosil(a)** za zvezke, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 3,
- če bi nekoga **verjetno prosil(a)** za zvezke, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 2,
- če bi nekoga **prosil(a), a ne prav verjetno**, za zvezke, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 1,
- če nekoga **ne bi prosil(a)** za zvezke, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 0.

IME IN PRIIMEK	1A
...	
...	
...	
...	
..	
.	

2.a) Denimo, da resno zbolíš v mesecu maju in boš naslednji mesec preživel(a) v bolnišnici. Koga od sošolk ali sošolcev bi zaprosil(a), da te obvešča o vseh pomembnih šolskih dogodkih? Odgovore vpiši v stolpec na naslednji način:

- če bi nekoga **gotovo prosil(a)** za obveščanje, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 4,
- če bi nekoga **zelo verjetno prosil(a)** za obveščanje, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 3,
- če bi nekoga **verjetno prosil(a)** za obveščanje, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 2,
- če bi nekoga **prosil(a), a ne prav verjetno**, za obveščanje, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 1,
- če nekoga **ne bi prosil(a)** za obveščanje, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 0.

IME IN PRIIMEK	2A
...	
...	
...	
...	
..	
.	

3.a) Denimo, da imaš naslednji teden rojstni dan in pripravljaš zabavo. Koga od sošolk ali sošolcev bi povabil(a) na zabavo? Odgovore vpiši v stolpec na naslednji način:

- če bi nekoga **gotovo povabil(a)** na zabavo, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 4,
- če bi nekoga **zelo verjetno povabil(a)** na zabavo, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 3,
- če bi nekoga **verjetno povabil(a)** na zabavo, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 2,
- če bi nekoga **povabil(a) na zabavo, a ne prav verjetno**, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 1,
- če nekoga **ne bi povabil(a)** na zabavo, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 0.

IME IN PRIIMEK	3A
...	
...	
...	
...	
..	
.	

4.a) S katerimi sošolkami ali sošolci se pogovarjaš o stvareh, ki so zate pomembne? Odgovore vpiši v stolpec na naslednji način:

- če bi se z nekom **gotovo pogovarjal(a)**, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 4,
- če bi se z nekom **zelo verjetno pogovarjal(a)**, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 3,
- če bi se z nekom **verjetno pogovarjal(a)**, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 2,
- če bi se z nekom **pogovarjal(a), a ne prav verjetno**, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 1,
- če se z nekom **ne bi pogovarjal(a)**, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 0.

IME IN PRIIMEK	4A
...	
...	
...	
...	
..	
.	

3. ORDINALNA MERSKA LESTVICA Z OPISANIMI EKSTREMNI VREDNOSTMI IN METODA ODGOVARJANJA PO SPOMINU

1.a) Svoje sošolke in sošolce poznaš že dalj časa. Včasih se zgodi, da iz različnih razlogov ne moreš priti k pouku. Koga od sošolk ali sošolcev bi prosil(a) za zvezke?

Na to vprašanje odgovori tako, da s številom od 0 do 4 izraziš, kako verjetno je, da bi posamezno osebo prosil(a) za zvezke. Če bi osebo **gotovo prosil(a)** za zvezke, zapiši ime in priimek osebe ter pri imenu osebe vpiši 4. Če osebe **ne bi prosil(a)** za zvezke, vpiši 0. Čim večje je število, tem bolj verjetno bi osebo prosil(a) za zvezke. Zapišeš lahko toliko imen kolikor želiš.

2.a) Denimo, da resno zbolíš v mesecu maju in boš naslednji mesec preživel(a) v bolnišnici. Koga od sošolk ali sošolcev bi zaprosil(a), da te obvešča o vseh pomembnih šolskih dogodkih?

Na to vprašanje odgovori tako, da s številom od 0 do 4 izraziš, kako verjetno je, da bi posamezno osebo prosil(a) za obveščanje. Če bi osebo **gotovo prosil(a)** za obveščanje, zapiši ime in priimek osebe ter pri imenu osebe vpiši 4. Če osebe **ne bi prosil(a)** za obveščanje, vpiši 0. Čim večje je število, tem bolj verjetno bi osebo prosil(a) za obveščanje. Zapišeš lahko toliko imen kolikor želiš.

3.a) Denimo, da imaš naslednji teden rojstni dan in pripravljáš zabavo. Koga od sošolk ali sošolcev bi povabil(a) na zabavo?

Na to vprašanje odgovori tako, da s številom od 0 do 4 izraziš, kako verjetno je, da bi posamezno osebo povabil(a) na zabavo. Če bi osebo **gotovo povabil(a)** na zabavo, zapiši ime in priimek osebe ter pri imenu osebe vpiši 4. Če osebe **ne bi povabil(a)** na zabavo, vpiši 0. Čim večje je število, tem bolj verjetno bi osebo povabil(a) na zabavo. Zapišeš lahko toliko imen kolikor želiš.

4.a) S katerimi sošolkami ali sošolci se pogovarjaš o stvareh, ki so zate pomembne?

Na to vprašanje odgovori tako, da s številom od 0 do 4 izraziš, kako verjetno je, da bi se s posamezno osebo pogovarjal(a) o stvareh, ki so zate pomembne. Če bi se z osebo **gotovo pogovarjal(a)**, zapiši ime in priimek osebe ter pri imenu osebe vpiši 4. Če se z osebo **ne bi pogovarjal(a)**, vpiši 0. Čim večje je število, tem bolj verjetno bi se z osebo pogovarjal(a) o zate pomembnih stvareh. Zapišeš lahko toliko imen kolikor želiš.

4. ORDINALNA MERSKA LESTVICA Z OPISANIMI VSEMI VREDNOSTMI IN METODA ODGOVARJANJA PO SPOMINU

1.a) Svoje sošolke in sošolce poznaš že dalj časa. Včasih se zgodi, da iz različnih razlogov ne moreš priti k pouku. Koga od sošolk ali sošolcev bi prosil(a) za zvezke? Zapiši imena in priimke oseb na naslednji način:

- če bi nekoga **gotovo prosil(a)** za zvezke, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 4,
- če bi nekoga **zelo verjetno prosil(a)** za zvezke, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 3,
- če bi nekoga **verjetno prosil(a)** za zvezke, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 2,
- če bi nekoga **prosil(a), a ne prav verjetno**, za zvezke, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 1,
- če nekoga **ne bi prosil(a)** za zvezke, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 0.
Zapišeš lahko toliko imen kolikor želiš.

2.a) Denimo, da resno zbolíš v mesecu maju in boš naslednji mesec preživel(a) v bolnišnici. Koga od sošolk ali sošolcev bi zaprosil(a), da te obvešča o vseh pomembnih šolskih dogodkih? Zapiši imena in priimke oseb na naslednji način:

- če bi nekoga **gotovo prosil(a)** za obveščanje, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 4,
- če bi nekoga **zelo verjetno prosil(a)** za obveščanje, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 3,
- če bi nekoga **verjetno prosil(a)** za obveščanje, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 2,
- če bi nekoga **prosil(a), a ne prav verjetno**, za obveščanje, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 1,
- če nekoga **ne bi prosil(a)** za obveščanje, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 0.
Zapišeš lahko toliko imen kolikor želiš.

3.a) Denimo, da imaš naslednji teden rojstni dan in pripravljaš zabavo. Koga od sošolk ali sošolcev bi povabil(a) na zabavo? Zapiši imena in priimke oseb na naslednji način:

- če bi nekoga **gotovo povabil(a)** na zabavo, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 4,
- če bi nekoga **zelo verjetno povabil(a)** na zabavo, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 3,
- če bi nekoga **verjetno povabil(a)** na zabavo, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 2,
- če bi nekoga **povabil(a) na zabavo, a ne prav verjetno**, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 1,
- če nekoga **ne bi povabil(a)** na zabavo, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 0.
Zapišeš lahko toliko imen kolikor želiš.

4.a) S katerimi sošolkami ali sošolci se pogovarjaš o stvareh, ki so zate pomembne? Zapiši imena in priimke oseb na naslednji način:

- če bi se z nekom **gotovo pogovarjal(a)**, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 4,
- če bi se z nekom **zelo verjetno pogovarjal(a)**, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 3,
- če bi se z nekom **verjetno pogovarjal(a)**, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 2,
- če bi se z nekom **pogovarjal(a), a ne prav verjetno**, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 1,
- če se z nekom **ne bi pogovarjal(a)**, pri njegovem/njenem imenu zapiši številko 0.
Zapišeš lahko toliko imen kolikor želiš.

PRILOGA D: RAZISKOVALNI NAČRT

TABELA D.1.: RAZISKOVALNI NAČRT

razred	lestvica	zaporedje	intervju	metoda
1	1	1	2	1
	2	2	2	1
	3	3	1	1
2	1	2	2	1
	2	3	2	1
	4	1	1	1
3	1	3	1	1
	3	1	2	1
	4	2	2	1
4	2	1	1	1
	3	2	2	1
	4	3	2	1
5	1	1	1	2
	2	2	2	2
	3	3	2	2
6	1	2	2	2
	2	3	1	2
	4	1	2	2
7	1	1	2	2
	3	2	1	2
	4	3	2	2
8	2	1	2	2
	3	2	2	2
	4	3	1	2

Legenda:

Lestvica: 1 – binarna, 2 – ordinalna (5 vrednosti; opisani le ekstremni vrednosti), 3 – dolžina črte, 4 – ordinalna (5 vrednosti; opisane vse vrednosti)

Zaporedje: 1 – lestvica je navedena kot prva, 2 – lestvica je navedena kot druga, 3 – lestvica navedena kot tretja

Intervju: 1 – prvi intervju, 2 – drugi intervju

Metoda: 1 – prepoznavanje, 2 – odgovarjanje po spominu

Vir: Hlebec, 1999: 84

PRILOGA E: RAZVRSTITEV MEDOSEBNIH ZNAČILNOSTI DIJAKOV ZNOTRAJ POSAMEZNIH RAZREDOV

TABELA E.1.: RAZVRSTITEV MEDOSEBNIH ZNAČILNOSTI DIJAKOV ZNOTRAJ POSAMEZNIH RAZREDOV

			RAZV MEDOSE ZNAČ			Total	
			1	2	3		
RAZRED	1	Count	6	8	14	28	
		% within RAZRED	21,4%	28,6%	50,0%	100,0%	
	2	Count	6	8	15	29	
		% within RAZRED	20,7%	27,6%	51,7%	100,0%	
	3	Count	8	12	10	30	
		% within RAZRED	26,7%	40,0%	33,3%	100,0%	
	4	Count	6	8	8	22	
		% within RAZRED	27,3%	36,4%	36,4%	100,0%	
	5	Count	11	11	8	30	
		% within RAZRED	36,7%	36,7%	26,7%	100,0%	
	6	Count	11	10	8	29	
		% within RAZRED	37,9%	34,5%	27,6%	100,0%	
	7	Count	7	10	5	22	
		% within RAZRED	31,8%	45,5%	22,7%	100,0%	
	8	Count	3	11	8	22	
		% within RAZRED	13,6%	50,0%	36,4%	100,0%	
	Total		Count	58	78	76	212
			% within RAZRED	27,4%	36,8%	35,8%	100,0%